

T.C
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

KÖRFEZ SAVAŞI'NDAN SONRA
TÜRKİYE IRAK İLİŞKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
Readh. M. ALİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Mehmet Emin ÇAĞIRAN

Ankara
2009

ONAY

Readh m Ali, tarafından hazırlanan "KÖRFEZ SAVAŞI'ndan sonra TÜRKİYE-IRAK ilişkileri" başlıklı bu çalışma 29/07/2009 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilimdalı Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir

(Başkan)

Prof. Dr. Hayri Şahin
H. C. Şahin

(Üye)

Prof. Dr. Mehmet C. Şahin

M. Şahin

(Üye)

Prof. Dr. Nuri Öjör

N. Öjör

ÖNSÖZ

Birinci Dünya Savaşı akabinde Türk coğrafyasının hudutlarının (Osmanlı Devleti topraklarının) İngilizler ve Fransızlar arasında çizilip tanzim edilmesi neticesinde birçok devlet ortaya çıkmıştır. Bu devletlerden biri de Irak'tır. Irak toprakları İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Yalnız, İngiltere yönetimi, Irak'ta uygulayacağı politikaya uzun bir süre yön vermemiştir. Daha sonra 24 Temmuz 1923'te Lozan Antlaşması adı ile bilinen antlaşmada Türkiye ile Irak arasındaki hudutların belirlenmesine ilişkin hükümler göz önünde tutularak Irak bağımsız bir devlet sayılmış ve Irak ile İngiltere arasında yapılan 10 Ekim ve 13 Ocak 1922 tarihli antlaşmalarla da Türk-Irak ilişkileri başlamış ve daha sonra bu ilişkiler çeşitli faktörlerde gelişmiştir.

Türkiye- Irak İlişkileri (1990–2003) konulu tezimizin seçilmesindeki en önemli faktörler şu şekilde sıralanabilir:

- Irak ile Türkiye'nin arasındaki ilişkilerin hassas (kritik) olması;
- Konunun Irak millî güvenliği ile direkt bir şekilde bağlı olması;
- Coğrafi konu itibarıyla iki ülke arasında uzun yıllara dayanan bir komşuluk bağının bulunması;
- Stratejik bir coğrafi mevkîe sahip olan Türkiye'nin Ortadoğu bölgesinde çok etkin bir güç olması;
- Türkiye'nin NATO ve AB Gümrük Birliğine üye olması bunun yanında Suriye gibi bir başka Arap ülkesi ile komşu olması;
- Dicle ile Fırat nehirlerine hâkim olan Türkiye'nin, Irak için çok önemli bir su kaynağı olması;
- Irak'ın toprak bütünlüğünün ve millî güvenliğinin sağlanmasında Türkiye'nin etkin bir role sahip olması;
- Sınırdaki sabotaj ve terör faaliyetleri yapan terörist PKK örgütü ile mücadele etmekte her iki ülkenin ortak bir hedefe sahip olması;
- Irak'ta Türkmenlerin bulunmasıdır.

Çalışmadaki temel amaç, Türkiye-Irak ilişkilerinin tarihî arka planını incelemek, Türkiye ile Irak arasındaki söz konusu dönemde cereyan eden

ülke arasında kurulan ilişkilerin çeşitli faktörlerini irdelemek ve bu faktörler arasında özellikle siyasî faktör üzerinde detaylı bir şekilde durmaktır.

Bu bağlamda çalışma bir giriş ve üç bölüm hâlinde şekillenmiştir.

Birinci bölümde Türkiye-Irak ilişkilerinin bugününü belirleyen tarihî arka planı detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

İkinci bölümde Türkiye-Irak ilişkilerini belirleyen temel sebepler açıklanmakta ve ilişkilerinin genel çerçevesi çizilmektedir. Bu bağlamda iki ülke arasında kurulan ilişkilerin, coğrafi, tarihî, iktisadi ve siyasi faktörleri irdelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise, önceki bölümde tespit ve değerlendirmelerden hareketle güncel olaylar ve gelişmeler üzerine durulmuştur; özellikle 1990 yılında Irak'ın Kuveyt işgali ile başlayan süreçte yaşananlar belirli dönemler itibariyle incelenerek Türkiye-Irak ilişkilerinin günümüzdeki durumu ortaya koyulmuştur. Kuveyt İşgali ve Türkiye, BM'nin Irak'a Ambargo Uygulaması ve Türkiye (Ticarî Faktör), Birinci Körfez Savaşı'nda Türkiye'nin Rolü (1991–1992), Türkiye'nin Kuzey Irak'ta Gerçekleştirdiği Askerî Operasyonlar (1995–1996), ABD'nin Irak'ı İşgali Öncesi Türkiye'nin Pozisyonu (2003'ten önce) Türkiye ve Irak İşgali (2003) gibi alt başlıklar ile konu detaylıca incelenmiştir.

Sonuç kısmında önceki bölümlerde incelenen konuların bir özeti verilmiş ve genel bir değerlendirme yapılmıştır. Yapmış olduğum bu çalışmayla mensup olduğum Türkmen/Türk milletine ve Irak halkına az da olsa bir katkı sağlayabilsem bahtiyar olacağım

Uzun ve yoğun tez çalışması süresince benden desteğini esirgemeyen ve bana sabırla yol gösteren tez danışmanım Prof. Dr. Mehmet Emin ÇAĞIRAN'a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Readh. M. ALİ

Ankara

2009

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	v
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE İRAK İLİŞKİLERİNİN TARİHİ ARKA PLANI

1. Musul Meselesi.....	3
2. Sadabat Paktı.....	6
3. 1958 Devrimi.....	7
4. Irak-İran Savaşı ve Türkiye'nin Tutumu.....	10

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİNİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER

1. Coğrafi Faktör.....	17
1.1. Irak ve Türkiye Coğrafyası.....	17
1.1.1. Coğrafi Faktör.....	17
1.1.2. Stratejik Faktör.....	19
1.1.3. Coğrafi Sınır.....	22
1.2. Su Faktörü.....	23
2.Tarihî Faktör.....	27
3.İktisadî Faktör.....	35
3.1. İktisadî İlişkiler.....	35
3.1.1.Ticarî İşbirliği.....	37
3.1.2. Karşılıklı Yatırımlar.....	39
3.2. Ortak Projeler.....	40
3.2.1. Petrol ve Diğer Doğal Kaynaklar Alanında İşbirliği.....	40
3.2.2. Doğal Gaz Boru Hattı Projesi.....	43
3.2.3. Elektrik Bağlama Projesi.....	43
4.Siyasi Faktör.....	44

4.1. Türkmenler.....	44
4.2. Kürtler.....	47
4.3.Kürdistan İşçi Partisi (PKK).....	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1990'DAN SONRA TÜRKİYE – IRAK İLİŞKİLERİ

1.Kuveyt işgali ve Türkiye.....	58
2. Birleşmiş Milletlerin Irak'a Ambargo Uygulaması ve Türkiye.....	60
2.1. Petrole Karşı Gıda ve İlaç.....	63
3. Birinci Körfez Savaşın da Türkiye'nin rolü (1991–1992).....	68
4. Kuzey Irak'ta Türkiye'nin Başlattığı Askerî Operasyonlar (1993–1999)....	72
5. ABD'nin Irak'ı İşgali Öncesi Türkiye'nin Pozisyonu (2003'ten önce).....	82
5.1.Irak İşgalinden önce Türkiye Politikası.....	83
5.1.1. Irak Türkmenleri.....	83
5.1.2. Irak Kürtleri	85
5.1.3. Kürdistan İşçi Partisi(PKK)	88
5.2. Türkiye ve Irak İşgali (2003).....	89
5.2.1.Türkiye'nin Yürüttüğü Diplomatik Girişimler.....	91
5.2.2.Türkiye ve ABD'nin İstekleri.....	92
5.2.3. Türkiye'nin Irak Savaşı'na Bakışı.....	95
SONUÇ.....	99
KAYNAKÇA.....	105
Türkçe Özet Sayfası.....	119
İngilizce Özet Sayfası.....	121

KISALTMALAR

a.g.e..	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
bkz.	Bakınız
ed.	Editör
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğeri
vs.	Ve saire
ITC.	Irak Türkmen Cephesi
AB	Avrupa Birliği
NATO	kuzey Atlantik İttifak Örgütü
BM	Birleşmiş Milletler

GİRİŞ

Bu çalışmada 1990–2003 yılları arasında, tarihî, coğrafî, iktisadî, siyasî ve demografik faktörleri açısından Irak - Türkiye ilişkilerini ele alınmıştır. İki ülke arasında kurulan ilişkilerin birer esasî unsurunu teşkil eden söz konusu faktörler üzerinde detaylı bir şekilde durulmuş ve teorik bilgilerden yola çıkarak gerekli incelemeler yapılmıştır. Bununla birlikte iki ülkenin ilişkilerinde önemli bir mesele sayılan Kürt meselesi ele alınmış, Körfez Savaşı öncesi ve sonrasında bu mesele ile ilgili yaşanan gelişmeler de irdelenmiştir. Bu mesele ile ilgili Irak-Türkiye arasında üzerinde ittifak sağlanan ve üzerinde anlaşılabilirlik yaşanan noktalar ve konulara değinilmiş ve iki ülkenin karşılıklı çıkarları çerçevesinde çözüm yollarını tespit edilerek gözden geçirilmiştir. Çünkü Kürt meselesi, sürekli olarak iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz şeklide etkilemiş ve bölgeye dış güçlerin müdahale etmesine yol açmıştır.

Çalışmada seksenli ve doksanlı yıllarda baş gösteren ve iki ülke arasında önemli bir mesele sayılan su meselesi üzerinde de durulmuştur. Su kaynaklarının kısıtlı ve az olmasından dolayı bu mesele genellikle Ortadoğu ülkeleri ve özellikle Irak'ı çok etkilemiştir. Çünkü Irak, su ihtiyaçlarını Dicle ve Fırat nehirlerinden sağlamış ve sağlamaktadır. Bilindiği gibi adı geçen iki nehrin kaynağı da Türkiye'dedir. Dolayısıyla bu faktör, Irak- Türkiye ilişkileri çok etkilemiştir.

Körfez Savaşı akabinde Irak'ın kuzeyinde yönetim boşluğundan istifade eden PKK terör örgütünün saldırılarını engellemek ve örgütün karargâhlarını basmak üzere Türk Silahlı Kuvvetlerinin düzenlediği askerî operasyonları da çalışmaya alınmıştır.

Çalışmada 2003'te Amerika Birleşik Devletleri komutasında Irak'a karşı yapılan savaşın önüne geçilmesi ve krizin çözülmesinde Türkiye'nin rolüne değinilmiştir. Savaştan sonra Irak'ı işgal altına alan Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı Türkiye'nin aldığı tutumdan söz edilmiştir. Söz konusu savaştan sonra bölgede baş gösteren sorun ve krizlerden de bahsedilmiştir.

Çalışmanın sonucunda Irak - Türkiye ilişkilerinin karşılıklı çıkarlar üzerine kurulduğunu, bu ilişkilerin birbirlerini entegre ettiğini görülmüştür. Bununla birlikte iki ülke arasında siyasî ve iktisadî gerginliklerin çözülmesinde (kimi zaman silahlı çatışmalara ve ilişkilerin kesilmesine yol açan anlaşmazlıklar) daima sağduyu ve anlayışlı bir şekilde çözüldüğüne dikkat çekilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE IRAK İLİŞKİLERİNİN TARİHİ ARKA PLANI

Irak, uzun yıllar Afrika, Asya ve Avrupa kıtaları arasında geniş bir toprakta hüküm süren Osmanlı Devletine bağlı olmuştur. Bu bağlılık özellikle Kanuni Sultan Süleyman'ın 1534 tarihinde gerçekleştirdiği fütuhât hamleleri başlamış ve ondan sonraki yıllarda hızlı bir şekilde devam etmiştir. Irak, yıllar boyunca Osmanlı Devleti ve Farsların bir çatışma alanı olmuştur. Bu çatışma Osmanlı Devleti'nin yıkıldığı Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmiş ve daha sonra Osmanlı Devleti'ne bağlı diğer topraklar gibi Irak'ta da yeni Irak devleti kurulmuştur¹. Osmanlı Devleti ve Farsların arasındaki çatışmaların bir mirası olarak bazı problemler özellikle sınır çizme meseleleri 1980'de başlayan Irak-İran savaşına kadar devam etmiştir².

1. Musul Meselesi

Birinci Dünya Savaşı akabinde kurulan Türkiye ve Irak devletleri arasında yeni ilişkiler kurulmuştur. Bu ilişkilerin bir kısmı geçmişten kaynaklanmış, bir kısmı uluslararası ölçülere dayanarak kurulmuş bir kısmı da karşılıklı ve ortak çıkarlar sonucunda meydana gelmiştir³. 1923'te Mustafa Kemal Atatürk'ün kurduğu yeni Türkiye Devleti, Irak ile yeni ilişkilere girmiştir⁴. Türkiye, çizilen suni sınırları reddederek Osmanlı Devleti döneminde Musul vilayetine bağlı olan Irak'ın kuzey bölgesindeki toprakları (Musul, Kerkük, Süleymaniye Sancakları) kurulan yeni Türkiye Devleti topraklarına katmak istemiştir. Çünkü İngiltere, bu topraklara Birinci Dünya Savaşı sonrasında ilan edilen ateşksten önce girmemiştir. Türkiye, bu sancakları kendi topraklarına tekrar katmak için Milletler Cemiyeti'nde uzun zaman uğraşmıştır⁵.

¹ Daha detaylı bilgiler için bk. İbrahim Halil Ahmet, **Tarih ül Vatan Elarabi Elhadis ve Elmuasir**, Musul Ün. Yay. Musul, 1987, s.15-164.

² Şakir Sabır Zabıt, **Elilakat Elduveliy ve Muahadat Eldudud Beyne Elirak ve İran**, Bağdat 1966.

³ Bu konu ile ilgili daha detaylı bilgiler için bk. Şakir Sabır Zabıt, **Tarih Elsadaka Beyne Elirak ve Türkiye**, Bağdat 1955.

⁴ Raat Abdulcelil Mustafa, **Eltetavurat Elsiyasiye Fi Türkiye ve Kıyam Elcumhuriye Elhamisa**, Afrika ve Asya Araştırmaları Enstitüsü Yay., Türkiye Araştırmaları Dizisi, Cilt 12, (Bağdat, 1984), s.5

⁵ Bu sorunla ilgili daha detaylı bilgiler için bk. Fazıl Hasan, **Muşkilet Elmusul, Dirasa Fi Eldiplomasiye Elirakiye Elingiliziye Elturkiye ve i Elreyi Elam**, 3.baskı, Bağdat 1977.

Irak'ın İngiltere mandası altına alınması ve kuzey bölgelerinde petrol kuyularının ortaya çıkması sonucunda İngiltere, gelecekte bölgede kendi çıkarlarını ve menfaatlerini korumak için Irak'ı savunmuş ve onu iki seçenekle karşı karşıya koymuştur. Bu seçenekler; Irak ya Musul vilayeti sorunu Milletler Cemiyeti'ne sunulduğunda İngiltere koruması altına girip İngiltere mandasını imzalayacak veya İngiltere'den vazgeçip Musul vilayetini Türkiye'ye bırakacaktır. Dolayısıyla Irak Hükümeti 1926'da antlaşmayı imzalayıp İngiltere mandası altına girmek zorunda kalmıştır. Böylece Milletler Cemiyeti'nde yapılan oylama sonucunda Musul meselesi çözülmüş ve Musul vilayeti yeni kurulan Irak devleti topraklarında kalmıştır. Bunun akabinde Irak -Türkiye ilişkileri yavaş yavaş iyileşmeye başlamış; 1927'de Türkiye, kurulan Irak Kraliyeti'ni resmî olarak tanımış ve iki devlet arasında diplomatik temsilcilik, yetkili bakan mevkiine kadar temsil edilmiştir⁶.

Türkiye ile Irak arasındaki ilişkilerin başlangıcı aşamasında en önemli mesele olan Musul meselesinin ortaya çıkması şöyle özetlenebilir:

Osmanlı imparatorluğu, Birinci Dünya Savaşı'na girdiğinde Irak'ta çok zayıf duruma gelmişti, İngiltere, Türkiye'ye karşı savaşa girmesi amacıyla Mekke Şerifi Hüseyin ile pazarlık yapmış ve sonuçta aralarında anlaşma yapılmıştır. İngiltere ile Şerif Hüseyin arasında imzalanan anlaşma gereğince, Hüseyin kendi akıbetini İngilizlere bağlamıştır. Buna karşılık Şerif Hüseyin , politik ve askeri gücü kendi kontrolüne almıştır. İngilizler de Hüseyin'e maddi ve lojistik destek sağlamıştı;, Şerif Hüseyin'in Osmanlı Devleti'ne karşı bir Arap ayaklanmasına girişmesi ve Osmanlı Hükümeti'nin dünya kamyonuna İslam düşmanı olarak tanıtılması karşılığında İngilizler belli bir bölgede Arapların bağımsızlığını ve halifelik makamına bir Arap'ın getirilmesini planlamıştı⁷. Birinci Dünya Savaşı 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi ile son bulduğu zaman İngiliz kuvvetleri Musul'a girememiştir. 9 Kasım'da İngiliz kuvvetleri Musul önlerine gelmiş ve 15 Kasım'da Türk kuvvetlerinin Musul'u

⁶ Vesaik Elbilat Elmeleki, Darül Kutub ve Elvesaik, Dosya Numarası 6,7,8. Ankara'daki Irak Yetkililiğinden Irak Dışişleri Bakanlığına yazı. Numara 49, Tarih 10 Mayıs 1929. Avni Abduurahman Elsabavî, İllakat Türkiye Elhariciye Fi İbrahim Halil ve Aharun, Türkiye Elmuasıra, Musul 1988, s.224.

⁷ Ragid El Suluh, **Harb Britanya ve El İrak 1941- 1991 (İngiltere'nin Irak Savaşları 1941–1991)**, Beyrut, El Matbuat Yayınları. 1994, s. 34- 40.

boşaltması gerçekleşmiştir.⁸ Musul meselesi 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ile başlayıp 1926 yılı Haziran ayına kadar geçen süre içinde yeni Türk Devleti'nin İngiltere'yle olan ilişkilerinin temel meselesini teşkil etmiştir.⁹ Osmanlı Devleti ile İngilizler arasında anlaşmazlık konusu olan Musul meselesinin çözüme kavuşturulması İsviçre'nin Lozan Konferansı'na kalmıştır. Lozan Konferansı'nda bir taraftan Türkiye diğer tarafta İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya katılmıştır¹⁰. Lozan Konferansı'nda Türkiye Büyük Millet Meclisi heyeti ile İngilizler arasında yoğun tartışmaların yaşandığı konu Musul meselesi olmuştur.

Türkiye için hayati bir öneme sahip olan Musul, İngiltere için de petrol kaynakları ve Hindistan yolunun güvenliği bakımından stratejik ve iktisadi öneme sahip bir bölgedir.¹¹ Musul meselesinin çözümü ileride yapılacak görüşmelere bırakılmış ve 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır. Musul konusu ile ilgili antlaşmanın üçüncü maddesinin ikinci paragrafındaki hüküm şöyle olmuştur: Türkiye ile Irak arasındaki sınır meselesi antlaşmanın yürürlüğe girmesinden 9 aylık bir süre içinde Türkiye ile İngiltere arasında dostça çözüme kavuşturulacak ve öngörülen süre içinde antlaşmaya varılmadığı takdirde Musul meselesinin Milletler Cemiyeti Meclisi'ne götürülecektir. Mustafa Kemal Paşa'nın antlaşmanın imzalaması doğrultusundaki tavrı Lozan Barış Antlaşması'nın 23 Ağustos 1924 tarihinde onaylamasıyla sonuçlanmıştır.¹²

24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşmasında Musul sorunu dolayısıyla Türkiye-Irak sınırı konusu çözümlenememiş, sorun önce taraflar arasındaki müzakerelere eğer bu müzakerelerde bir anlaşmaya varılamaz ise de Milletler Cemiyetine havale edilecektir. Lozan'dan sonra bu süreç işletilmiştir. Taraflar ikili müzakerelerde bir anlaşmaya varamayınca konu Milletler Cemiyetine intikal ettirilmiştir. Milletler Cemiyeti konseyi de sorunu

⁸ Suphi Saatçi, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, İstanbul, Ötüken Neşriyat. 2003, s. 115–116.

⁹ Kemal Melek, **İngiliz Belgeleriyle Musul Sorunu 1980–1926**, İstanbul, 1983. s.26.

¹⁰ Mesut Aydın, **Türkiye ve Irak Hududu Meselesi**, Ankara, ASAM Yayınları, 2001:s.25.

¹¹ Kadir Mısıroğlu **Musul Meselesi ve Irak Türkleri**. İstanbul, 1977:s.83.

¹² Mesut Aydın, **Türkiye ve Irak Hududu Meselesi**, Ankara, ASAM Yay. 2001, s.7–11

La Haye Adalet Divanına göndermiştir. Divan 29 Ekim 1924'te Brüksel'de yaptığı olağanüstü toplantıda tarafların uyması gereken sınırı, 30 Eylül 1924 tarihli fiili durumu esas alarak kabul etmiştir, 17 Aralık 1925'te Konseyin Türkiye'nin gıyabında verdiği bu karar ile Türkiye-Irak sınırı bugünkü şekliyle belli olmuştur.¹³

Divanın kararı bu şekilde Türkiye aleyhine sonuçlanınca Türkiye o günkü koşullarda bu durumu kabullenmek zorunda kalmış ve 5 Haziran 1926'da Ankara'da, İngiltere ve Irak ile yapılan 'Sınır ve İyi Komşuluk Antlaşması' ile statüko kabul edilmiş; ancak Musul'un petrol gelirlerinden Türkiye'ye de bir pay ayrılmıştır.¹⁴ Antlaşmanın 14'üncü maddesine göre Irak Hükümeti antlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren 25 yıl süreyle petrolden elde edeceği gelirin %10'unu Türkiye'ye vermeyi kabul etmiştir.¹⁵

2. Sadabat Paktı

1928 yılında Türkiye-Irak ilişkileri dostluk ve işbirliği içerisinde sürmüştür. Bu dönemde Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda zaman zaman çıkan isyan ve ayaklanmalara Irak'ın destek vermesi ve hatta sınırda tedbir alması iki ülke ilişkilerinin gelişmesinde önemli bir basamak olmuş, sonrasında Irak Kralı Faysal'ın Başbakan Nuri Said Paşa ile birlikte 1931 yılında Türkiye'yi ziyaret etmesi ilişkileri daha da kuvvetlendirmiştir.¹⁶

3 Eylül 1933 tarihinde Irak Kralı Faysal'ın ölümü üzerine yerine geçen oğlu Gazi de genelde babasının görüşleriyle paralel bir dış politika takip etmiştir. Irak bu dönemde Türkiye, İran ve diğer Arap ülkeleri ile iyi ilişkiler geliştirme çabasını devam ettirmiştir.¹⁷

¹³ Mesut Casım, "Ortadoğu'da Bitmeyen Mücadelenin Son Hamlesi Körfez Savaşının Stratejik Sonuçları" *Avrasya Dosyası Dergisi*, C.3,s.1 İlkbahar 1996, s.231.

¹⁴ İsmail Soysal, "Türk-Arap İlişkileri (1918–1997)," *Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç*, İsmail Soysal (Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.1999).516. Akt. İlker Yazır.

¹⁵ Nasır Yüceer, "Tarihi Perspektif İçinde Musul Sorunu" *Silali Kuvvetler Dergisi*, Y.122 ,s.375 Ocak 2003.s.58.

¹⁶ Mustafa Sıtkı Bilgi, "Türk-Irak İlişkilerinin Tarihsel Boyutu (1534–2002)" Irak, Haz. Ümit Özdağ. Sedat Laçiner ve Serhat Erkmen, Ankara, ASAM Yay.2003

¹⁷ Macit Çobanoğlu, Türkiye-Irak İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını, İstanbul, Harp Akademileri Basınevi,1994,s.109.

8 Temmuz 1937'de Türkiye, Irak, İran ve Afganistan arasında 'Sadabat Paktı' imzalanmıştır¹⁸. 1939 yılında bir kaza sonucu ölen Irak Kralı Gazi'nin yerine oğlu Faysal ikinci Faysal adıyla getirilmiştir. Ancak henüz çok küçük olduğundan yerine vekil olarak dayısı Abdullah görevi üstlenmiştir. Bu dönemde özellikle Sadabat Paktı ile kurulan Türkiye-Irak ilişkileri ikinci Dünya Savaşı'na kadar dostane bir hava içerisinde geçmiştir.¹⁹ İkinci Dünya Savaşı, İran'ın işgal edilmesi Irak'ın savaşa girmesi Türkiye ve Afganistan'ın ise tarafsız kalmasından dolayı Sadabat Paktı sadece 1940 yılında savaş konusunda izlenecek tavır için Irak Dışişleri ve Adalet bakanlarının Türkiye'de temaslarda bulunmasına vesile olması dışında etkisiz hâle gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı süresince Türkiye ve Irak birbirlerine herhangi bir düşmanca tutumda bulunmamışlar hatta 1941 yılında İngiltere ile Irak arasındaki gerginlikte Türkiye arabuluculuk teklif etmiştir. 1945 yılında Ankara'da İnönü ile beraber Irak kralı Naibi Abdullah ve başbakanı Nuri Said arasında görüşmeler yapılmış, neticesinde Türkiye ile Irak arasında 29 Mayıs 1946'da Ankara'da 'Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması' imzalanmıştır.²⁰

3. 1958 Devrimi

Türkiye 4 Nisan 1949 tarihinde kurulan NATO'ya 1952 yılında üye olmuştur. Sovyetler Birliği'nin güneye sarkması tehlikesine karşı bu ülkenin güneyden çevrelenmesi amacıyla ABD'nin girişimiyle başlatılan bu süreç içinde Türkiye, İngiltere ile birlikte Ortadoğu'da bir pakt oluşturmaya yönelmiştir. Bu suretle ortaya çıkan Bağdat Paktı 1955 yılında dönemin başbakanı Adnan Menderese ile Nuri Said Paşa arasında imzalanan bir anlaşma ile vücut bulmuş. Ancak Mısır Devlet Başkanı Nasır'ın ön ayak olduğu tepkiler üzerine pakta Irak'tan başka hiç bir Arap devleti katılmamıştır. Temmuz 1958'de Irak Kralı Nuri Said öldürülünce darbeci hükümet ertesi yıl pakttan ayrılmış pakt Türkiye-İran-Pakistan-İngiltere arasında kalmış adı CENTO olarak değiştirilmiş ve merkez Ankara'ya taşınmıştır, ancak

¹⁸ Sadabat Paktı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları 1920-1945, C.1*, Ankara.2000, s.582-588.

¹⁹ Macit Çobanoğlu, *a.g.e.*, s.117.

²⁰ Mustafa Sıtkı Bilgi, *a.g.m.*, s. 220-221.

CENTO'nun ömrü çok uzun olmamıştır²¹. Türkiye ile Irak arasındaki ilişkilerin başlangıç aşamasında en önemli mesele olan Musul meselesinin ortaya çıkmasını şöyle özetleyebiliriz

Irak'ta 14 Temmuz 1958 Devrimi gerçekleştirildiğinde Türkiye, devrimcilere hitaben resmî uyarı niteliğini taşıyan şöyle bir açıklama yapmıştır: “Maceraperest devrimciler, Bağdat Antlaşması'nı yok etmek için bu devrimi gerçekleştirmişlerdir.”²² Bu bağlamda Türkiye hükümeti, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, Irak sınırına doğru ilerlemesine karar vermiştir. Ancak bu devrimin uluslararası mahfillerde destek görmesi, devrim karşısında İngiltere'nin müdahale etmemesi, eski Sovyetler Birliği tarafından destek alması ve Türkiye'nin müdahale etmemesi için yapılan çeşitli uyarılar sonucunda Türk Silahlı Kuvvetleri Irak'a girmekten vazgeçmiştir.²³

Türkiye'nin ilk resmî tepkisi o dönemin dışişleri bakanı Rüştü Fatin Zorlu'nun 17 Temmuz 1958 tarihinde yaptığı basın toplantısında “*Biz yeni kurulan Irak Hükümetiyle temasa geçmek istemiyoruz, Irak-Ürdün Koalisyonu başkanı Kral Hüseyin'dir ve yasal hükümet onun yönetimine bağlı olarak çalışan hükümettir. Dolayısıyla Türkiye yeni kurulan Irak hükümetini resmî bir hükümet olarak tanımıyor ve bunu yapmaya da hazır değildir.*” olarak gösterilmiştir.²⁴

Türkiye'nin bu açıklamasından sonra iki ülke arasında diplomatik anlamda büyük durgunluk yaşanmış ve 1959'da Irak'ın Bağdat Antlaşması'ndan çekilmesinden sonra bile bu durgunluk sona ermemiştir. Çünkü iki devlet arasında Kürt sorunu, Dicle ve Fırat Nehrinin paylaşılması, ticarî ve petrolle doğal gaz gibi askıya alınan meseleler vardı²⁵. Ancak bu durgunluk gittikçe hareketlenmiş ve 31 Temmuz 1958 tarihinde Türkiye, Irak'ı resmî olarak tanımıştır. Üstelik Türkiye'deki 31 Mayıs 1960 darbesi sonrasında durumların daha da iyileşmeye başlamıştır. 1964'te iki ülke

²¹ İsmail Soysal, a.g.m, s.223

²² M. Goenlubol, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Ankara 1982, s.313.

²³ M. Goenlubol, a.g.e., s.314.

²⁴ Avni Abdurrahman Mustafa, **Elilakat Elirakiye-Elturkiye 1932–1985**, (Yüksek Lisans tezi), Elmahat Elali Lildirasat Elkavmiye, 1981, s.180.

²⁵ Valtiz Lakor, **Elittihat Elsoveyti ve Elşerk Elevsat**, Elmekteb elticari liltibaa Yay. 1.baskı, Beyrut 1959, s.347.

arasında Kürt Meselesinden kaynaklanan birtakım sorunlar çözülmüştür. Daha sonra Irak Hükümeti yaptığı bombardıman sonucunda büyük hasarlara uğrayan Türk köylerine maddî tazminat vermiştir.²⁶

17 Temmuz 1968 tarihinde Sosyalist Arap Baas Partisi tarafından gerçekleştirilen devrim akabinde Irak'taki gerginlikler tekrar baş göstermiştir. Türkiye Hükümeti Abdurrahman Arif'i uzaklaştırıp otoriteyi ele geçiren Baas Partisi Hükümeti'ne hemen 20 Temmuz 1968 tarihinde resmî olarak tanımıştır. Bu tutum iktidarı ele geçiren yeni hükümet tarafından hoş karşılanmıştır. Dolayısıyla Irak'ın yeni cumhurbaşkanı Ahmet Hasan Elbekir (1968–1979), *“Irak'ın Türkiye ile metin ve sağlam ilişkiler kurmaya ihtiyacı vardır”* şeklinde demeçler vermiştir.²⁷

Türkiye ve Irak arasında en önemli ve olumlu adımlar 1968'den sonra başlamış; iki ülke arsında alt yapıları oluşturma, kalkınma, finans ve yatırımlar yapma ve mevcut olan sorunları çözmek için ortak komisyonlar kurma (1972–1989) gibi etkinliklerle devam etmiştir. Bununla birlikte Türkiye, 1977'de inşa edilen Irak-Türkiye petrol boru hattından petrol ihtiyaçlarını karşılamış ve dünya piyasalarına petrol ihraç etmiştir. Aynı etkinlikler 1987'de inşa edilen ikinci petrol boru hattından sonra da devam etmiştir. Irak-İran Savaşı sırasında Irak'ın güneyinde bulunan petrol hatları ve ticari yollar İranlılar tarafından bombardıman edilip tahrip edildikten sonra Irak-Türkiye petrol hattı ihracatı daha da önemli bir konuma gelmiştir. Bununla birlikte İstanbul- Ankara- Musul-Bağdat-Kuveyt-Dammam-Maskat ticaret hattı birbiri tamamlayan önemli bir transit yolu konumuna dönmüştür. Ayrıca iki ülke arasında güvenlik antlaşmaları imzalanmıştır. Sınırların güvenliğini sağlamak ve teröristlerin sızmasını engellemek ve karşılıklı istihbarat bilgilerini vermek

²⁶ Altmışlı yıllarda Irak'la Türkiye arasında gerginlik yaşanmıştır. Çünkü Kürt hareketini bastırmak ve Irak hükümetinin Barzanilere karşı tedbirler alması için Türk Silahlı Kuvvetleri kuzey Irak'ın bazı köylerine girmiştir. Bunun üzerine Irak Silahlı Uçakları Türkiye'nin bazı köylerini bombardıman etmiştir. Bu silahlı operasyonlarda Türk Silahlı Kuvvetleri iki Irak uçağını vurmuştur. Dolayısıyla iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kesilmiş ve bombardımandan zarar gören Türk köylerine Irak hükümeti tarafından maddi tazminat verilmiştir. 1965'te iki ülke arasında diplomatik ilişkiler yeniden başlanmıştır. Bknz: Ahmet Nuri Elniaymi, *Eltetavurat Fi Elilakat Elirakiye Elturkiyye*, (Basılmamış bir araştırma), 1986, s.7; K.H. Karpat, *Turkey's Foreign Policy in Transition, 1950–1974*, E, J. Eril

²⁷Ferene A. Vali, **Bridge Across The Foreign Bosphorus, The Policy Of. Turkey**, Londra 1971, s.302.

için 15.10.1984 tarihinde önemli bir antlaşmaya imza atılmıştır. Bu antlaşmaya göre, her iki ülkenin ulusal korumaları, teröristleri takip edip yakalamak için beş kilometreye kadar birbirlerinin arazilerine girebileceklerdi.²⁸

4. Irak-İran Savaşı ve Türkiye'nin Tutumu

Mart 1975'te Irak-İran arasında Cezayir Antlaşması imzalandıktan sonra bütün dünya kamuoyu Arap Gölü yüzünden bu iki ülke arasında yaşanan gerginliklerin ve çekişmelerin sonra erdiğini sanırken 1979'da Şah rejimi devredilip İran'da İslamî bir cumhuriyet kurulunca iki ülke arasındaki gerginlikler ve çekişmeler bu sefer zirveye tırmanmıştır. İlk önce her iki ülkenin medyalarında karşılıklı kötüleme savaşı başlamıştır. 4 Eylül 1980'de İran Silahlı Kuvvetleri tarafından Irak-İran sınırından yakın olan Hanekin, Mendeli, Zırbatya gibi ilçelerin bombardıman edilmesi, sınırda bol miktarda İran askerlerinin toplanması ve İranlı askerlerin Zeynel Kavs, Seyf Saat, Hıdır ve Hele gibi Irak'ın arazilerine girmesi Irak rejimi tarafından bir savaş ilanı olarak görülmüştür.²⁹ 17 Eylül 1980 tarihinde Irak cumhurbaşkanı, Büyük Millet Meclisi'ni olağanüstü bir toplantıya çağırmış ve toplantıda İran'la imzalanan Cezayir Antlaşması'nın iptal edilmesine karar verilmiştir. Çünkü İran rejimi komşuluk haklarını ihlal etmiş, Irak sınırlarına saygı göstermeyerek Antlaşmanın koşullarına aykırı davranmış ve dolayısıyla bu antlaşmanın iptal edilmesinin sorumluluğu onun tarafından üstlenmiştir³⁰. Irak rejimine göre Irak-İran Savaşı 04.09.1980 tarihinde (Yani İran'ın Irak sınırındaki ilçeleri bombardıman ettiği gün ve Irak rejimince Cezayir Antlaşması'nın iptal edilmesinden önce) başlanmış sayılır*. Sekiz sene boyunca devam eden bu kanlı savaş iki ülkeye iktisadi, askerî ve beşerî zarar ve hasarlar vermiştir. Savaş 08.08.1988 tarihinde sona ermiştir. Her iki ülkenin rejimi kendi

²⁸Mahmut Salim Elsamarrai, *İstiratijiyet Türkiye Elsiyasiye Elmuasira*, Türkiye Araştırmaları Merkezi Yay., 2005, s.20-21

²⁹Hamit Taha Ahmet Elsuvidani, *Elilakat Elirakiye Elturkiye 1980-1990*, (Yüksek Lisans tezi), Musul Ün. Eğitim Fak. Tarih Böl. Musul, 2003, s.23.

³⁰ Sosyalist Arap Baas Partisi'nin 9. Merkezî Kurultayı Raporu, Bağdat 1983, s.197.

* İran rejimine göre Irak-İran Savaşı 22.09.1980 tarihinde başlamıştır. Bu tarihte Irak Silahlı uçakları İran hava limanlarını bombardıman etmiştir.

halklarının çıkarlarını, menfaatlerini akıllıca değerlendirerek düşünmüş olsa böyle bir savaşa gerek olmadığını anlardı. Bu savaşa karşı Türkiye'nin tutumu tarafsız olmuştur. Türkiye resmî bir şekilde bu savaşta tarafsız olduğunu, bu savaşın durdurulması için çaba sarf ettiğini ve Irak ile İran'la gelecekte iyi ilişkiler kurmak istediğini açıklamıştır³¹. Bununla birlikte Türkiye bu savaşın iki taraf arasında barış yoluyla çözülmesi, herhangi bir dış gücün müdahale etmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca Türkiye, İran rejimine askeri bir operasyonu gerçekleştirmek için Türkiye'de bulunan NATO ve Amerika Birleşik Devletlerine ait askeri karargâhlarının adı geçen devletler tarafından kullanılmak istenirse kullanmasına müsaade etmeyeceğini belirtmiştir.³²

2 Ekim 1980 tarihinde Türkiye Dışişleri Bakanlığı *“Türkiye bu iki ülke arasında çıkan savaşta tarafsız kalacak, hiçbirisine lojistik veya silah desteği vermeyecek ve gerek havada gerek karada bu iki ülkeye giden silahların geçmesine izin vermeyecek.”* şeklinde resmî bir açıklamada bulunmuştur.³³

O dönemdeki Türkiye cumhurbaşkanı Kenan Evren *“Biz, Irak-İran Savaşı için çok üzgünüz ve çok endişe duyuyoruz. Bu savaşın barış yoluyla durdurulması ve çözülmesi için Türkiye çaba sarf etmiş ve sarf etmeye devam edecektir”*, söyleyerek başka bir röportajda da *“Bu savaşın durdurulması için çok uğraşmamıza rağmen olumlu neticelere ulaşamadık. Bununa rağmen bu uğraşlarımıza devam edeceğiz. Ne yazık ki bu iki Müslüman ülke arasındaki savaşın devam etmesi ve İslam dünyasının bölünmesi, parçalanması için bazı dış güçler müdahale etmektedirler.”*³⁴ şeklinde bir açıklama yapmıştır. Böylece büyük devletlerin bu savaşın devam etmesinden yana olduklarına işaret etmiştir. Diğer taraftan Türkiye başbakanı Bülent Ulusu, 15 Mart 1981 tarihinde bu savaş için şunu söylemiştir: *“Biz bu iki komşu ve arkadaş ülke arasında çıkan savaş için çok üzgünüz, bu savaşın sona ermesi en büyük temennilerimizdendir.”* ve bu açıklamasına şunu da

³¹ Muayyet İbrahim Kazım Evlendi, **Elharb Eliraniye Elirakiye ve Eseruha Ala Elemin Elkavmi Elvatani**, (Yüksek Lisans tezi), Bağdat Ün. 1984, s.193.

³² El Suvidani, **a.g.e.**, s.29.

³³ Ziyat Aziz Hamit El Çelebi, **Elsiyase Elhariciye Elturkiye, 1973–1983**, (Yüksek Lisans tezi), Mustensiriye Ün. Bağdat, 1989, s.6–61.

³⁴ El Nasiri, **Elilakat Elarabiye Elturkiye**, s.225

eklemiştir “*Biz bu savaşı durdurulması için çok uğraştık. Ancak olumlu neticelere ulaşamadık.*”³⁵ Ulusu şuna da işaret etmiştir: Türkiye bu savaşa karşı, sağlam ve tarafsız bir tutum almış ve her iki ülkeyle iyi ilişkiler içinde olduğunu belirtmiştir.³⁶

Irak birinci Başbakan yardımcısı Taha Yasin Ramazan’ı kabul ettiğinde Ulusu, Türkiye’nin bu savaşı barış yoluyla durdurulması için uğraştığını vurgulayarak bu savaştan dolayı üzüntü duyduğunu dile getirip ve “*Biz şahsen bu savaşı durdurulması için çok uğraştık. Ne yazık ki bir türlü bunu başaramadık*” diyerek Türkiye’nin bu savaşı sonlandırmak için sonsuza kadar uğraşacağını belirtmiştir.³⁷

Mart 1983 tarihinde Ulusu, Tunus Elamal Gazetesine verdiği bir röportajda “*Türkiye oluşturduğu iyi niyet komisyonlarının yoluyla Irak-İran Savaşının gelişmelerini yakından dikkatlice takip etmektedir. Türkiye bu savaşı durdurulması ve her iki tarafça uygun görülen çözümlere ulaşılması için sarf edilen çabaların bilhassa İslamî çabalarının devam etmesinin gerektiğini ciddi bir şekilde düşünmektedir. Bu bağlamda Türkiye, çeşitli düzeylerde bu konuda elinden gelen bütün çabaları göstermiş ve göstermeye de devam edecektir*”³⁸ demiştir.

Türkiye Başbakanı Özal, Irak-İran savaşında Türkiye’nin tarafsız tutumu ile ilgili yaptığı yorum şöyle olmuştur: “*Türkiye’nin tarafsız tutumu, kolay değil, aksine oldukça zor bir tutumdur. Çünkü her iki ülke doğal olarak kendi lehine Türkiye’den olumlu bir tutum beklemektedir. Bu baskıların karşısında iki ülkeden birisini haklı olduğunu düşünüp de onun safına geçmemiz Türkiye’ye ne kazandıracaktır ki? Dolayısıyla bütün bu baskılara rağmen Türkiye bu tarafsız tutumunu değiştirmeyecektir.*”³⁹

Ancak İran rejimi, Türkiye’nin tarafsız tutumundan sürekli şüphe etmiştir. Bir İranlı yetkilinin açıklamasında bu konu şu şekilde dile getirilmiştir. “*Türkiye, bölgede barışın sağlanmasını istiyorsa haklı tarafın safına geçip*

³⁵ Hsib Arif El Ubeydi, **Elirak ve Duvel Elcivar Elgayr Elarabi**, s.17–18.

³⁶ Elsuvidani, **a.g.e.**, s.31.

³⁷ **Mecellet El Şuûn El Türkiye**, Bağdat S.1, 1983, s.94–95.

³⁸ **El Cumhuriye Gazetesi**, Bağdat, 30 Mart 1983.

³⁹ Ankara’daki Irak Büyükelçiliği Raporları, 4 Şubat 1986, s.18.

*haksız tarafa karşı çıkması gerekir. Türkiye'nin tarafsız tutumu belki yeterli olabilir. Ancak Türkiye'nin tarafsız olduğundan şüphe ediyorum, çünkü Türkiye ticaret açısından savaştan çok para kazanmaktadır. Irak ve İran arasında barış sağlanırsa Türkiye ticareti büyük bir darbeye maruz kalacak ve olumsuz bir şekilde etkilenecektir. Dolayısıyla Türkler gerçekten barışı sağlamak istiyorlarsa onu yapabilecek güce sahiptirler. Bununla birlikte Humeyni'yi politikasında yalnız bırakırlarsa da yine de savaş bitecektir.*⁴⁰

Gerçekten de Türkiye, savaşın durdurulması için etkili bir rol oynayabilirdi. Ancak bunu yapmak istemedi. Özal'ın “Savaşın anahtarları Türkiye'nin elindedir. Çünkü Türkiye bölgenin diğer ülkelerine göre çok etkili bir ülkedir. Ancak Türkiye bunu yapamıyor.”⁴¹ sözü de bunu desteklemektedir. Belki de Özal bu açıklamasında Türkiye'nin barışı sağlaması sonucunda Amerika tarafından baskı altına alınacağını işaret etmektedir. Çünkü Amerika bu savaşın devam etmesi için her iki ülkeye gizli bir şekilde lojistik ve silah desteği vermektedir. Bu konu ile ilgili yayınlanan birçok araştırmada İran'a silah ithalatı yapmak için Türkiye ve Amerika arasında bir işbirliğinden söz edilmiştir. 25 Kasım 1985'te Sovyetler Birliği radyosunda bu konu ile ilgili şöyle bir yorum yapılmıştı “İran'a silah ulaştırmak için Amerika, müttefiki Türkiye ile büyük bir oyun oynamaktadır. Bu oyunun devam etmesi de çok büyük bir ihtimaldir. Bu oyunlar büyük sorunların ortaya çıkmasına neden olacaktır. Türkiye yolu ile İran'a füze yüklü uçaklar uçmuştur. Pilotlar, uçakta tıbbi malzeme ve petrol arıtımı için kullanılan makinelerin bulunduğunu iddia etmelerine rağmen bu uçaklar Irak'a karşı kullanması için İran'a füze götürüyordu”. Sovyet radyosu, Türkiye'de 600'e yakın Amerika askerî kurumunun bulunması bu işlerin gerçekleştirilmesinde yardımcı olmaktadır,⁴² diye eklemiştir.

Bu iddiaya karşı, Türkiye Dışişleri Bakanlığı, Türkiye semalarından İran'a gitmek için izinleri istenilen üç Amerika uçağının füze yüklü olduğundan

⁴⁰İbrahim Halil Ahmet, **Türkiye ve Elharb Elirakiye Eliraniye**, (Türkiye, Irak ve İran Sempozyumuna sunulan bildiri), Türkiye Araştırmaları Merkezi, Musul Ün. 16.04,1987, s.14.

⁴¹ **Azva Ala Siyaset Türkiye Elhariciye fi Zav Eltetavurat Elahire**, Neşret Elmelef, Beyrut, 4. Cilt, S.3, 7 Eylül 1988, s.3.

⁴² El Nasiri, **Elilakat Elarabiye Elturkiye**, s.232-233

haberleri olmadığını belirtmiştir. Uçakların geçme izni Kasım 1985'te Ankara'daki Amerika Büyükelçiliğinde çalışan bir üst düzey yetkili tarafından istenmiş ve uçakların içinde petrol arıtımı için makine ve malzemelerin bulunduğu söylenmiştir. Türkiye Dışişleri tarafından uçakların geçmesine izin verilmemiştir. Ancak 25 Kasım gecesinde uçakların birisi Türkiye semalarından geçmiştir. İddiaya göre, Amerika istihbaratından gelen üst düzey yetkili, uçakların geçiş iznini almak üzere özellikle başbakan ve dışişleri bakanı ile bir araya gelmiştir.⁴³

Bu bağlamda Özal, *Vaşinton Post* Gazetesinde Türkiye'ye işaret ederek şu açıklamada bulunmuştur: *"İran rejiminde iyi niyetli şahıslar bulunmamaktadır. Dolayısıyla Amerika gizli bir şekilde bu işe üçüncü tarafı karıştırmadan direkt ve açık bir şekilde İran'la ilişkiler kurmalıydı"*.⁴⁴

1986'da İran, Irak'ın güney bölgesinde bulunan Fau Yarımadasını ele geçirdikten sonra gazetelerde Türkiye hakkında şöyle bir dedikodu ortaya atılmıştır, İran, Irak'ın güneyini tam olarak işgal ederse, Türkiye Amerika ile işbirliği yaparak Irak'ın Kuzey bölgesine girecek ve kontrolü ele alacaktır.⁴⁵

Ekim 1987'de Amerika'nın, İran için aldığı ambargo kararına karşı Türkiye tarafsız kalmıştır⁴⁶. Aynı yılda Arap Körfezi'nde savaş gemileri arasındaki savaş temposu şiddetlenince Arap Körfezi ülkeleri bölgeyi

⁴³ El Nasiri, *Elilakat Elarabiye Elturkiye*, s.233.

⁴⁴ El Nasiri, *Elilakat Elarabiye Elturkiye*, s.183.

⁴⁵ Amerika Birleşik Devletleri, müttefikleri ile bir araya gelerek, Irak- İran savaşından nasıl yararlanabileceğine ve bölgede kendi çıkar ve menfaatlerinin nasıl koruyabileceğine dair bir plan hazırlamıştır. Bu plan gereğince Amerika İstihbarat Teşkilatı başkanı W. Taft 7 Kasım 1986 tarihinde Ankara'ya sürpriz bir ziyaret yapmıştır. 24 saat süren bu sürpriz ziyarette Taft, Türkiye Savunma bakanı İbrahim Türkgenç ile bir araya gelmiştir. Gizli bir şekilde yapılan bu toplantıya Ankara'daki Amerika Büyükelçisi R. Shitrous de katılmıştır. W. Taft Türkiye'den ayrıldıktan sonra devletin resmi bir yayın organı olan Anadolu Haber Ajansı ziyaretin amacı Nato'un silahları ile ilgili olduğu açıklamıştır. Ancak bazı gazete ve yayın organları, W. Taft'ın sürpriz ziyaretinde, Türkiye'nin Kerkük ve Musul'u ele geçirmesi için bir plan getirildiğini söyleyerek görüşmelerde İran'ın Kerkük ve Musul'da bulunan petrol kuyularını riske soktuğunda Türkiye Silahlı Kuvvetlerinin hızlı bir şekilde devre girip ve bölgeyi kontrol altına almasının gerektiğini istenmiştir. Böylece İran, bu harekâtlara karşı bölgeyi füzelerle bombardıman edecektir. Bunun üzerine de Uluslar Arası Güvenlik Konseyi toplanacak ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin bölgeyi işgal altına aldığını söyleyecektir. Ancak Amerika veto hakkını kullanarak Türkiye'yi bu riskten kurtaracaktır. Bu sıralarda Çin ve Sovyetler Birliği de bu harekâtlara karşı çıkacak ve endişelerini dile getireceklerdir. Bütün bunların neticesinde bölgenin tamamı Türkiye'nin kontrolünde olacak ve Türkiye artık bu bölgede yerleşecektir. Bu sıralarda Ankara, Türk topraklarını korumak ve bölgede barışı sağlamak için bu adım atıldığını bütün dünya kamuoyuna açıklayacaktır. Daha detaylı bilgiler için bk. Hasan, *a.g.e.*, s.106.

⁴⁶ El Nasiri, *Elilakat Elarabiye Elturkiye*, s.183.

korumak için Türkiye'den Deniz Kuvvetleri yardımı istemiştir. Ancak Türkiye yine tarafsızlığını koruyarak bu isteği reddetmiştir.⁴⁷ Bu reddetmenin en önemli sebebi, Türkiye'nin savaşa karşı tarafsız tutumu yanı sıra İran ile olan ticarî ilişkileri koruması olmuştur. Yani Türkiye duruma iktisadi bir boyuttan bakmıştır. Çünkü o dönemde Türkiye bir taraftan Irak ile, diğer taraftan da İran ile ticaret yapmaktaydı. Bu ticaret faaliyetleri de Türkiye'ye ekonomik boyuttan çok para kazandırmaktaydı. Nitekim Türkiye'nin arazisinden (transit) geçen Irak petrol boru hatlarından gelen kazançlar Türkiye için çok önemli sayılmaktaydı. Bununla birlikte Türkiye, Irak'ın petrol ihracatında çok önemli stratejik bir yer olmuştur. Dolayısıyla Irak- İran savaşı Türkiye'ye iktisadî bir nitelik kazandırmıştır.⁴⁸

Savaşın son yılı, yani 1988'de Türkiye, yine savaşa karışmayacağına ve tarafsız kalacağına dair açıklamalar yapmıştır. Nisan 1988'de Özal Irak'a resmî bir ziyaret yapmıştır. Üç gün süren bu ziyaretten sonra Özal şu açıklamalarda bulunmuştur. *“Türkiye herhangi bir şekilde Irak-İran savaşına karışmak niyetinde değildir. Bütün dünya kamuoyu iyi anlasın ve bilsin ki bazı yabancı gazeteler dalga geçici bir üslupla Türkiye'nin bölgeye müdahale edeceğini söylemişlerdir. Bu iddiaların doğruluk payı yoktur. Çünkü Türkiye herhangi bir şekilde bu iki ülke arasında çıkan ve devam eden savaşa karışmak istemez. Bununla birlikte Türkiye'ye kendi toprakları yeterlidir ve maceralara girmeye de gerek duymamaktadır.”*⁴⁹

Savaşın sona ermesi ve Arap Körfezinde bulunan Batılı Savaş gemilerinin çekilmesi Türkiye tarafından hoş karşılanmıştır. Türkiye Dışişleri Bakanlığının sözcüsü Nazım Bulger'in (Sözcü yardımcısı) bir resmî açıklamasında “Batılı Savaş gemilerinin çekilmesi bölgede eskiden olduğu gibi yabancı silahlı kuvvetlerinin varlığının azaltması için önemli bir adım olacağını umuyoruz. Fransa'nın Savaş gemilerinin de çekilmesi olumlu bir adım sayılır. Türkiye, eskiden de olduğu gibi günümüzde de Körfez

⁴⁷Hasan Bekir, **Elilakat Elarabiye Elturkiye Beyn elhazır ve Elmustakbal, (Stratejik Bir Araştırma)**, Emirlikler Stratejik Araştırmaları ve İncelemeleri Merkezi, Abudabi, S.41, s.39.

⁴⁸ Lenor Martin, **Turkeys National Security in Tahe Middle East, Türkiye Studies**, Vol. No 1, Londra 2000, s.92-93; E. Kazan Memis, **Kaynanan Kazan-Ortadoğu**, 1.baskı, Konya 2002, s.195.

⁴⁹ Azva Elenba Gazetesi, S.15, 8 Nisan 1988.

bölgelerinde bulunan ülkelerin gemileri, herhangi bir dış gücün müdahalesi olmadan körfez sularında serbest denizcilik yapmalarından yanadır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİNİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER

1. Coğrafi Faktör

Coğrafi faktör her devletin politikasında çok önemli bir role sahiptir. Çünkü devletin uluslararası politikasının belirlenmesinde çok etkilidir. Bununla birlikte uluslararası ilişkilerde devletin sabit politika ilkelerini belirtmekte çok önemli bir rol oynar. Irak ve Türkiye arasındaki ilişkilerin ana kaynağı da bu coğrafi faktör sayılır.* Bu faktör zenginliğinden dolayı birçok bölüme ayrılabilir. Burada bu iki ülke coğrafyasında bulunan ve aralarındaki ilişki formüllerinin ana hatlarının belirlenmesinde çok etkili roller oynayan su kaynakları ve gelirleri üzerine durulacaktır.

1.1. Irak ve Türkiye Coğrafyası

Bu iki önemli ülkenin coğrafyasını tam olarak anlamak için aşağıda belirtilen faktörleri araştırmak ve incelemek gerekir:

1.1.1. Coğrafi Faktör:

Bir ülkenin dış ve iç politikasının belirlenmesi, uluslararası mahfillerde önemli bir yer elde edebilmesi, bulunduğu bölge ülkeleri arasında söz sahibi olabilmesi, diğer ülkelerle özellikle komşu ülkelerle siyasal, iktisadi, sosyal ve kültürel ilişkilerinin sınırlandırılmasında coğrafi mevki oldukça önemli bir faktördür⁵⁰. Çünkü coğrafi mevki ülkenin kararlarını ve dışla iç davranışlarını belirleyen en önemli dayanaklardan; bir taraftan karar mekanizmalarını ve üzerine düşen vazifelerin yerine getirilmesinde, diğer taraftan da bulunduğu kıta ve yakın olduğu denizin yönetilmesinde söz sahibi konumuna getirir⁵¹.

* Irak ve Türkiye gerek stratejik ve coğrafi mevkileri, gerek yeraltı ve doğal kaynakları, gerek siyasî sınırları gerekse komşu ülkeleri ile olan ilişkileri açısından Ortadoğu'nun en önemli ülkelerinden sayılırlar.

⁵⁰ Basim Abdülaziz Elsaati, **Cugrafiyet Turkiye Fi Turkiye El Muasire**, (Halil İbrahim vd.), Dar ül kutup Yay., Irak, 1988, s.7.

⁵¹ Yunus Abdullah Ali El Taî, **Devr El Murtekezat El Cugrafiye El siyasiye Fi El ilakat El İrakiye- El Turkiye**, (Doktora tezi), Musul Ün. 1997, s.15.

Asya kıtasının bölgesel tasnifine göre Irak ve Türkiye, Asya'nın güneybatı ülkelerinden sayılır. Irak'ın yüzölçümü 435052 km², Türkiye'nin yüzölçümü ise 789405 km²'dir. Türkiye'nin %97'si Asya kıtasının içinde yer alırken %3'ü Avrupa kıtasının içinde yer almaktadır. Asya'da yer alan parçaya Anadolu yakası, Avrupa kıtasında yer alan parçaya ise Trakya yakası denilir. İki parçanın arasında Fosfor adı ile bilinen bir boğaz vardır. Türkiye'nin kuzeyinde Karadeniz ve Gürcistan, güneyinde Irak, Suriye ve Akdeniz; batısında Ege Denizi Çanakkale ve İstanbul Boğazı; doğusunda İran ve Ermenistan yer almaktadır.⁵² Irak'a gelince kuzeyinde Türkiye; doğusunda İran; batısında Suriye, Ürdün ve Suudi Arabistan; güneyinde Arap körfezi, Kuveyt ve Suudi Arabistan vardır.⁵³

Irak ve Türkiye'nin matematik konumuna gelince her iki ülke ılımlı kuzey bölgesinde yer almaktadırlar. Irak'ın mevki kuzeyden 5–29 ve 23–37 paralelde olup doğudan 38–45 ve 45–48 meridyenlerinde yer alır. Bu sebeple ziraat ve bol iktisadî gelirlerin artırılması için çok elverişli bir iklim sayılır.⁵⁴ Türkiye'nin matematik konumu ise kuzeyden 26–42 paralelleri ile doğudan 26–45 meridyenlerindedir. Dolayısıyla ziraat için çok verimli bir ülkedir.⁵⁵

Irak, coğrafya haritalarında arazi olarak kırsal veya kapanmışa benzer bir ülke gibi görünür. Kuzey ve doğudan dağlarla ve batı ile güneybatıda engebelerle sarılı olan Irak, bir su havuzuna benzer. 60 kilometre uzunluğunda olan Arap Körfezi yolu ile önemli bir denize uzanır. Dolayısıyla uluslararası ticarî yollarda önemli bir yeri yoktur.⁵⁶ Dolayısıyla Irak, ithalat ve ihracat işlerinde deniz kıyılarına hâkim olan komşu ülkelere itimat ederek onlarla iyi ilişkiler kurmak için sürekli çaba sarf etmiştir.⁵⁷ Bu komşu ülkelerin

⁵²Nuha Abdülkerim Ferhan, **El İktisad El Turki**, Periyodik Türkiye Araştırmaları, No. 9, El Mustansiriye Ün. Bağdat 1984, s.3; **Yıllık Strateji Kitabı C.1**, Milli Bilgiler Merkezi Suriye, 1999, s.537–538.

⁵³Fikret Namık Abdülfettah; **Siyaset El İrak Elhariciye Fi El Mantaka Elarabiye 1953–1958**, Bağdat, Dar ül Neşir, 1981, s.82.

⁵⁴İmat Yusuf Halaf; **Siyaset El İrak Elhariciye Ticah Emin Elhaliç 1968–1988**, (Yüksek Lisans tezi), Mustansiriye Ün. Bağdat 1990, s.58.

⁵⁵Ahmet Ahmet Abdülbaki, **Eldevr El Siyasi Lilkavmiyat Fi Turkiye Elekrat (Diraset Hala)**, (Yüksek Lisans tezi), Mustansiriye Ün. Bağdat 1989, s.5.

⁵⁶Yunus Abdullah Ali Eltaî; **a.g.e., 1997**, s.18.

⁵⁷Mazin İsmail Elremezanî, **Elisyase Elhariciye (Dirasa Nazariye)**, Bağdat, Dar ül Hikme Matbaası, 1991, s.159.

başında Türkiye olmuştur. Özellikle 1980 ile 1988 yılları arası İran-Irak Savaşı sırasında petrol ihracatını yapabilmek için Türkiye'ye itimat etmiştir. Çünkü 1982'de Suriye arazisinden geçen petrol boru hattı ve onun akabinde Irak'ın güneyinde Elbekir Petrol Limanı da kapanmıştır. Hal böyle olunca Irak, coğrafi konumundan dolayı sürekli zararlara maruz kalabilecek ülkelerin arasında yer alır.

Diğer taraftan Asya ve Avrupa kıtalarının birleşiminde yarımada benzer bir şekle sahip ve 2753 km kara uzunluğunda olan Türkiye, kara sınırlarını altı ülkeyle paylaşır.⁵⁸ Irak bu uzunluğun 330 km karasını tutar. Deniz açısından ise Türkiye'nin coğrafi mevkii oldukça önemlidir. Çünkü Akdeniz, Karadeniz ve Marmara denizine hâkim bir ülkedir. Bununla birlikte Ege Denizi'nin kontrolünü ele geçirmek için sürekli Yunanistan'la çekişme içindedir.⁵⁹ Hâl böyle olunca Türkiye hem kara hem de deniz açısından çok önemli bir ülke sayılır. Çünkü Orta Doğu ve Avrupa ülkeleri arasında enerji ve diğer ticarî malzemelerin ulaştırılmasında stratejik ve vazgeçilmez bir yoldur.⁶⁰

1.1.2. Stratejik Faktör:

Stratejik faktörün genel anlamı, askerî, siyasi, iktisadi ve ulaştırma alanlarını kapsayan mevkidir; onu elde etmekle ülkenin genel planları, güvenliği, iktisadi kalkınması ve dış ilişkilerinin de iyi olması demektir.⁶¹ Bununla birlikte stratejik faktör, güç dengelerini sağlayarak siyasal ve iktisadi değişiklere bağlı coğrafi mevkie yansıtmaktadır. Hal böyle olunca Arap Körfezi'nin başı ve Akdeniz ile İstanbul Boğazında kırsal bir köprü şeklinde stratejik ve oldukça önemli bir coğrafi mevkie sahip olan Türkiye ve Irak, tarih boyunca hem askerî hem de stratejik açıdan büyük güçlerin hedefi ve odak

⁵⁸ Mustafa Kemal Muhammet; **Türkiye El Kudre ve El Teveccüh ve El Devr**, Stratejik Araştırmalar, Y.6., El Eham Siyasal ve Stratejik Araştırmaları Merkezi, Kahire 1996, s.3.

⁵⁹ Basım Abdülaziz El Saati, **a.g.e.**, 1988, s.18.

⁶⁰ Sara Elisevî, **Elehdaf Elistratijiye Li Türkiye (Kira İstiratiyiye)**, Stratejik Araştırmalar, 7. sene, El Eham Siyasal ve Stratejik Araştırmaları Merkezi, Kahire 2000, s.12.

⁶¹ Abdurrazak Abbas Hüseyin; **Elcugrafya El Siyasiye Ma El Mefahim El Jiolojiye**, Esat Matbaası, Bağdat 1976, s.313.

noktaları olmuşlardır.⁶² Ortadoğu adı ile bilinen bölgede yer alan bu iki önemli ülkenin deniz ticaretlerinin ana yollarında çok önemli ve etkili bir mevkiin kontrolünü elde tutmaları ve bol miktarda petrol yataklarına sahip olmalarından dolayı siyasî meydanlarda sürekli ve hatta sonsuza kadar dünyadaki büyük güçlerin dikkatini çekmiştir.⁶³

Bununla birlikte Jeopolitik açıdan devletin dış politikasını belirlemekte çok önemli bir unsur sayılan stratejik faktörün coğrafi mevkie kesin bir şekilde güvenmemesi gerekir. Çünkü teknolojinin gelişmesi bu faktörün ehemmiyetini azaltmıştır. Ancak bu coğrafi mevkiin devletlerarasındaki siyasî ilişkilerin kurulmasında (işbirliği yapmakta ve sorun çıkarmakta) etkin bir rol oynamadığı anlamına gelmez.⁶⁴

Irak, Hint Okyanusu ve Arap Denizi'ni Akdeniz'e bağladığından Batı Avrupa ve Asya kıtasının güneydoğusu arasındaki en kısa yol sayılır⁶⁵. Nitekim Arap Körfezi'nin başında yer alması ona ayrı bir önem kazandırmıştır. Bunların en önemlisi petrolün Irak'a kazandırdığı jeopolitik ehemmiyettir. Çünkü Irak, dünyanın en çok petrol üreten ülkelerinden olmasıyla birlikte en zengin petrol yataklarına sahiptir. Hâl böyle olunca imalatçı devletler bu petrole sahip olmak için sürekli çapa harcamışlardır. Amerika Birleşik Devletleri'nin 1991'de İkinci Körfez Savaşı'na girmesinin en önemli nedeni şüphesiz bu faktör olmuştur. Amerika, Arap Körfezi'ndeki petrol çıkarlarının Irak tarafından tehdide maruz kaldığını fark ederek savaşa girmeye karar vermiştir.

Çanakkale ve İstanbul Boğazlarına hâkim olmasından dolayı Türkiye, çok önemli bir coğrafi ve stratejik mevkie sahip olmuştur.⁶⁶ Çünkü bu iki

⁶²Yunus Abdullah Ali Eltaî; **a.g.e.**, 1997, s.8-20.

⁶³ Asya kıtasının Güney Batısında yer alan ülkeleri adlandırmak için kullanılan Orta Doğu, sınırı tam çizilmemiş bir kavram olup Türkiye, Irak, İran, Afganistan, Orta Asya Cumhuriyetleri de içine alır. Bkn. İbrahim Şerif; **El Şerk El Evsat**, Dar ül Cumhuriye, Bağdat 1965, s.3-8.

⁶⁴ Roy Mekders, **a.g.e.**, s.36.

⁶⁵ Fikret Namık Abdülfettah; **a.g.e.**, s.82.; Yusuf İmat Halaf; **a.g.e.**, s.60.

⁶⁶ Bu iki boğaz eski Sovyetler Birliği Akdeniz, Orta Doğu ve kuzey Afrika ile bağlayan en kısa deniz yolu sayılır. 1936'da imzalanan Antlaşmada geçiş yapma izninin organizasyonu yapılmış ve Türkiye'ye bu iki boğazın kontrolünü koruma hakkını verilmiştir. Bu tarihten önce bu iki boğazın kontrolünü ve deniz araçlarının geçişlerini organize eden uluslar arası komisyonun bütün yetkileri Türkiye'ye devredilmiştir. bk. Abdülhamit Ganim; **Elcugrafiye Elsiyasiye**, 1.baskı, Elfelah Yay. Kuveyt 1987, s.255.

boğaz, Türkiye'ye Karadeniz boyunca eski Sovyetler Birliği, Romanya, Bulgaristan limanlarına hâkimiyet kazandırmıştır.⁶⁷ Bununla birlikte bu boğazlar Türkiye'ye askerî bir önem de kazandırmışlardır. Sebebi ise deniz stratejik uzmanları denetim ve saldırıyı kolaylaştırdıklarından bu iki boğazı birer hendeğe benzetmişlerdir.⁶⁸ Türkiye'nin bir başka stratejik önemi Akdeniz'in doğu girişine hâkim olması ve Avrupa ile Arap dünyasının arasındaki kara ve deniz yollarının bağ noktası teşkil etmesinden kaynaklanmaktadır. Böylece Türkiye bir Avrupa ülkesi sayılır. Çünkü batı yakası Avrupa kıtasına uzanır ve Akdeniz ülkeleri arasında yer alır.⁶⁹

Bu stratejik mevkiinden dolayı Türkiye dış siyasetinde jeopolitikliğini en iyi şekilde kullanan örnek bir ülke olup doğu ile batı dünyası arasında bir köprü konumuna gelmiştir. Bu özelliğinden dolayı uluslar arası ilişkilerde kendi ağırlığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Başta Irak olmak üzere birçok ülke ile kara yollarıyla komşu olduğundan olumlu veya olumsuz bir şekilde onları etkilemektedir. Hal böyle olunca başta Arap ülkeleri olmak üzere birçok komşu ülkenin arasında petrol, su ve diğer konularda yaşanan sorunların (Kürt sorunu) çözümünde anahtar bir ülke konumundadır.⁷⁰

Bütün bu faktörlerden dolayı kendi milliyetçiliğini ve kimliğini koruyarak dış siyasetinde başarılı sayılan Türkiye, başta Irak olmak üzere diğer Arap ülkeleriyle daima iyi ilişkilerde bulunmuş ve yaşanan birçok sorunun çözülmesi için arabuluculuk yapmıştır. Jeopolitik etkilerden doğan karşılıklı çıkarlarda Irak'ın Türkiye için çok önemli bir komşu ülke olduğu açık bir şekilde görülebilir. Çünkü başta petrol ihtiyaçları karşılamakta, ziraî ve diğer gıda ürünlerinin ihracatı başta olmak üzere birçok ticarî işte Irak, Türkiye için Arap Körfezi'nin kapısı sayılır.⁷¹

⁶⁷ Mahmut Salim El Samarraî; **Eser El Tahalufat El Askeriye Fi İllakat Türkiye El Hariciye**, Türkiye Araştırma Merkezi Arşivi., Musul Ün, Irak, Siyasî Araştırmalar, Dosya Numarası 43, s.3.

⁶⁸ Muhammet Sabır Anter; "El Emin El Arabî ve Elbahir Elmutevasit Tuhaddit Elbahir Elmutevasit İzafa Lilemin Elarabi", **Kazaya Arabiye Dergisi**, 1980, Y.7, S.4, s.149.

⁶⁹ Avni Abdurrahman El Sabavi vd., **Türkiye ve El Haliç El Arabî: EL Muhaddadat ve El Afak Fi Siyaset Türkiye EL Hariciye Ticah El Vatan El Arabî**, Musul Ün. Yay. Musul 1998, s.52.

⁷⁰ Halil İbrahim El Nasiri; **Eltatavurat Fi El İllakat El Arabiye- El Türkiye**, Elraya Matbaası, Bağdat, 1990, s.36.

⁷¹ Yunus Abdullah Ali El Taî; **a.g.e., 1997**, s.22.

Diğer taraftan batıdan ithal edilen birçok malzemenin getirilmesi ve Akdeniz'e petrol ihracatının yapılması bakımından Türkiye, Irak için oldukça önemli bir komşu ülke sayılır.⁷²

Yukarıda da belirtildiği gibi stratejik mevki veya faktör her iki ülkeyi etkilemiştir. Irak'ın iktisadi imkânları ve doğal gelirleri ile uymayan coğrafi mevkii, dış politikasında komşu ülkelerine yansıtılmış durumdadır. Türkiye'nin coğrafi mevkii ise iyi olmasından dolayı bölge ve uluslararası mahfillerde rahat hareket etme ve kaynaşma fırsatını elde edebilmiştir. Hal böyle olunca jeopolitik baskılarda stratejik faktör, Türkiye için bir güç kaynağı olup ona Irak ve Irak'ın millî güvenliği üzerine çok etkili olma imkânını sağlamıştır.

1.1.3. Coğrafi Sınır:

Coğrafyada bir ülkenin diğer bir ülke üzerine etkili olabilmesi için iyi bir coğrafi konumuna sahip olup o ülkeye yakın olması gerekmektedir. Ülkeler arasında kurulan ilişkilerin arasında coğrafya unsurunun rolü büyüktür ve çok etkilidir⁷³. Aynı coğrafyada komşu olan ülkelerin ilişkileri olumlu veya olumsuz da olabilir. Olumlu olduğunda iki ülke arasında askerî, iktisadi, sosyal ve diğer alanlarda işbirliği yapılır ve iki ülkenin vatandaşları arasında kültürel ve sosyal hayatta görüş yakınlığı sağlanır. Diğer taraftan coğrafi mevki, iki komşu ülke arasında siyasî çekişmelere ve hatta askerî çatışmalara önemli bir neden olabilir. Ancak son zamanlarda dünyanın birçok yerinde çizilen siyasî sınırlar üzerinde anlaşma sağlandığı için bu tür coğrafi çatışmalar azalmıştır. Buna rağmen bu faktörü bahane ederek bazı komşu ülkeler arasında çekişme ve çatışmalar yaşanmaktadır.⁷⁴

Bu durum Irak ve Türkiye arasındaki kurulan komşuluk ilişkileri için de geçerli olup karşılıklı bir şekilde her iki ülkenin davranışlarına ve karar mekanizmalarına yansımıştır. Çünkü bu iki ülkenin arasında kurulan ilişkilerin yapısında sorunlar, anlaşmazlıklar ve birçok alanda işbirliği bulunur. Ancak bunlar karşılıklı çıkarlara dayandığından oransal açıdan sürekli değişiklik

⁷² Yunus Abdullah Ali El Taî; **a.g.e., 1997**, s.22.

⁷³ Mazin İsmail El Remezani, **a.g.e., s.162-163.**

⁷⁴ Ahmet Yusuf Ahmet; **Elsiraat El Arabiye- El Arabiye** (1945-1981), 1.baskı, Arap Birliği Araştırmaları Merkezi Yay., Beyrut 1988, s.160.

göstermiştir. Örneğin işbirliği ve karşılıklı güven üzerinde kurulan işbirliği ve ticarî ilişkiler çok gelişmiştir. Özellikle Irak-İran savaşı sırasında Türkiye'nin petrol ihtiyacının %60'ı Irak'tan karşılanmıştır. Bununla birlikte Türkiye arazilerinden geçen Irak Petrol boru hattı gümrük ve vergi parası yıllık olarak 3000000 dolara ulaşmıştır.⁷⁵

Türkiye ve Irak arasında ilk anlaşmasızlık İkinci Körfez Savaşı sırasında başlamıştır. Çünkü savaş sırasında Türk yetkilileri ve komutanları Osmanlı Devleti döneminde olduğu gibi Kerkük ve Musul'u tekrar Türkiye sınırlarına katmak istediklerini dolaylı da olsa dile getirmişlerdir. Bununla birlikte Kuzey Irak'tan Türkiye'ye girip sabotaj bazında saldırılar düzenleyen PKK terör örgütünün mensuplarına askerî darbe vurmak için Türk askerlerinin gerçekleştirdiği askerî operasyonlar Irak rejimi tarafından anlayışla karşılanmamıştır. Bu da coğrafi komşuluğun siyasî çekişmelere ve hatta askerî çatışmalara yol açan bir unsur olduğunu açıkça göstermektedir. Bu iki ülke coğrafi olarak komşu olmasa bu tür anlaşmasızlıklar yaşanmazdı.⁷⁶ Bu sorunla birlikte iki ülke arasında yaşanan sorunlardan birisi de Dicle ve Fırat Nehirleri üzerine olmuştur. Ayrıca Irak'ta yaşayan Türkmenler ve Kürt sorunları da iki ülke arasında anlaşmasızlıklara yol açan konulardandı. Böylece coğrafi yakınlığı çekişmelere ve anlaşmasızlıklara yol açan en önemli faktör olduğu açık bir şekilde görülebilir.

1.2. Su Faktörü

Dünyada yirminci yüzyılın başlarından itibaren su kaynaklarına önem vermeye başlanmıştır. Bu durum da ortak olarak aynı su kanallarını paylaşan ülkeler arasında anlaşmasızlıklara yol açmıştır. Çünkü her ülke kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere bu su kaynaklarından maksimum derecede yararlanmak istemiştir. Başlangıçta Irak ve Suriye'de böyle bir su sorunu yaşanmıştır. Çünkü her iki ülke Osmanlı Devleti'nin toprakları içinde yer alıyordu.

⁷⁵ Mustafa Kamil Muhammet; **a.g.e.**, s.13.

⁷⁶ Ahmet Yusuf Ahmet; **a.g.e.**, s.160.

Tarihî sorunun başlangıcı Türkiye ekonomisiyle ilgili 1951’de Uluslar Arası İnşaat ve Yapılandırma Bankası tarafından neşredilen rapordan sonra olmuştur. Hazırlanan raporda açık bir şekilde Türkiye’nin adalar bölgesinde ziraat ve su projelerine önem vermesinin gerektiğine işaret edilmiştir. Raporda “Türkiye bu duruma karşısında Fırat Nehri suyundan maksimum derecede yararlanması gerekir. Aynı zamanda Türkiye böyle bir işe kalkışırsa yapacağı projeler Irak ve Suriye’nin su hazinelerini olumsuz bir şekilde etkileyebilir” şeklinde bilgi geçmektedir. Tarih boyunca Fırat ve Dicle Nehirlerinin suyundan yararlanma şekli ile ilgili on iki protokol antlaşma ve sözleşmesinin imzalandığı tarihî belgelerden öğrenmekteyiz. Örneğin 1920’de Suriye Fransa Mandası altındayken ve Irak İngiltere Mandası altındayken Suriye temsilcisi Fransızlar ve Irak’ın temsilcisi İngilizler arasında bir anlaşma yapılmıştır. Anlaşmaya göre bir ortak hazırlık komisyonu oluşturulmuş ve temel görevi su kaynakları ile ilgili Türkiye’nin gerçekleştirmek istediği projeleri incelemek ve araştırmak olmuştur. Bununla birlikte komisyonun en önemli görevi bu iki nehrin yüzünden Türkiye, Irak ve Suriye arasında ortaya çıkabilecek bütün sorunlara çözüm bulmaktır. 1923’te İsviçre’de Türkiye, Irak ve Suriye’nin de katıldığı Lozan Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmanın 109. maddesinde Dicle ve Fırat Nehirlerinin sularından yararlanmak için temel ilkeler belirlenmiştir. Antlaşmanın üçüncü fıkrasında adı geçen iki nehirden yararlanarak gerçekleşmesi istenilen projelerden çıkabilecek bütün sorunları engellemek ve çözmek için Türkiye, İngiltere (Irak) ve Fransa’dan (Suriye) oluşan üçlü bir komisyon kurulmuştur. 1926’da Suriye’nin yerine Fransa ve Türkiye arasında İyi Komşuluk ve Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. 1930’da Halep’te her iki ülkenin eşit egemenliklerini belirlenerek Suriye ve Türkiye’nin sınırlarını çizmek için bir protokol sözleşmesi imzalanmıştır.⁷⁷ Mart 1926’da ortak su kanallarının bölünmesi ve organize edilmesi belirlenmemesine rağmen Türkiye ve Irak arasında iyi Komşuluk ve Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Bununla birlikte antlaşmanın metninde 1. ve 5. eklerde Dicle ve Fırat Nehirlerinin gelirlerinin

⁷⁷ İbrahim Halil El Allaf; “Muşkiyet El Miyah El İklimiye Fi El Şark Elavsat”, **Bölgesel Araştırmaları Dizisi** İklimsel Araştırmaları Merkezi Yay. 1.baskı, Musul Ün. Eylül 2005, s.7.

ve her iki ülkede bulunan kanalları organize edilmesine ve ortak bir komisyonun oluşturulmasına değinilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin bu iki nehir üzerinde gerçekleştirmek istediği bütün projeler ile ilgili bilgileri incelemek ve araştırmak üzere Irakla paylaşmasına karar verilmiştir.⁷⁸

1964'te Suriye su kaynaklarına önem verip Rusya ve Almanya'dan özel şirketler getirmiştir. Türkiye de 1963 ile 1979 yılları arasında Murat Su ve Fırat Su kanalları birleşim noktasında Kibyan Seddi yaptırmıştır. Aynı zamanda Suriye Eltabak Seddi'ni (şimdiki adı Elnura) inşa etmiştir. Bütün bu projeler Fırat ve Dicle suyunun akmasını aksatmış dolayısıyla da Irak büyük zararlara uğramıştır. 1958'de Suriye ve Mısır Birliği gerçekleşince Birleşik Arap Cumhuriyeti Kurulmuştur. Arapların birleşmesini istemeyen Amerika Birleşik Devletleri, bu iki ülke arasında sorun çıkarmak için Suriye'nin gündemine Fırat nehri üzerinde set kurma düşüncesini getirmiştir. Böylece Irak ve Suriye arasında karşılıklı su çıkarları konusunda anlaşmazlık yaşanmaya başlamıştır. Şubat ve Mart 1963'te Irak ve Suriye'de rejim değişikliği gerçekleştikten sonra Fırat nehri konusu ile ilgili iki ülkeden heyetler bir araya gelmiş ve görüşmüştür. Bu görüşmeler birçok defa tekrar edilmiştir. 14 Eylül 1964'te su kanallarının paylaşılması konusunda Türkiye ve Suriye arasında bir sözleşme imzalanmıştır. Sözleşme imzalandıktan bir sene sonra Bağdat'ta Irak, Suriye ve Türkiye'den heyetler bir araya gelerek 15 ile 24 Eylül tarihleri arasında görüşmeler yapılmıştır. Ancak bu görüşmelerde olumlu sonuçlar elde edilmemiştir. Diğer taraftan Türkiye, sulama ve elektrik enerjilerini karşılamak üzere Güney Anadolu'da gerçekleştirmek istediği Gap projesini gündeme getirdi. Projede 140 set ve 66 elektrik enerjisi istasyonu ve 68 sulama projesi yer alıyordu.⁷⁹

1980'li yılların başında Türkiye Kara Baba Barajı'nı gerçekleştirmek üzere Uluslararası Banka'dan kredi almak için başvuruda bulunmuştur. Irak ve Suriye tarafından yapılan itirazların sonucunda Banka, Türkiye'nin yapacağı barajdan saniyede 500 m³ suyu Suriye arazisine açmasının

⁷⁸ İbrahim Halil El Allaf; “Nazra Tarihiye Fi Vekai Nedvet El Enhâr El İrakiye ve Ehkam Elkanun Elduveli Fi Tevzi El Miyah” Mühendisler Sendikası ve Kanalizasyon Mühendisliği Bölümü katkısıyla gerçekleşen Sempozyum Bildirileri, Musul 1977.

⁷⁹ İbrahim Halil El Allaf; a.g.e., s.19-20.

gerektiğini şart koşarak krediyi vermiştir. Gerçekten de 1987’de bu konu ile ilgili Türkiye bir sözleşmeye imza atmıştır. Ancak 13 Ocak 1989’da Türkiye, Suriye’ye gönderdiği su miktarını 500 m³’ten 120 m³’ye indirmiştir. Bununla birlikte 13 Ocak 1990’da Fırat Nehrinin suyu Irak ve Suriye’ye akmasını tamamen kapatmıştır. Bu sırada Türk yetkilileri su yüzünden diğer komşu ülkeleriyle sorun yaşamayacaklarını her fırsatta dile getirmişlerdir. 1992 Birleşik Milletlerin kararıyla Irak’a iktisadi ambargo icabı olarak Türkiye de Fırat suyunun Irak’a akmasını azaltmıştır. Bu sıralarda 1980’de oluşturulmasına karar verilen üçlü (Irak, Suriye, Türkiye) su Komisyonun toplantılarına Türkiye heyeti gitmemiştir. Komisyon teknik bir mahiyete sahip olup 1980’de kurulmasına rağmen 1982’de bir araya gelmiştir. 1983’te Suriye de bu toplantılara katılmıştır. Komisyon birçok toplantı yapmış en sonuncusunu Dimaşk’ta Ekim 1997’de gerçekleştirmiştir. Bu toplantıda Irak ve Suriye tarafı, iyi bir çözüme ulaşabilmek için Türkiye tarafının toplantılara katılmasını istemiş ve nehrin üç ülke arasında eşit bir şekilde paylaşılması ve dağıtılması niyetinde olduklarını dile getirmişlerdir. Suriye Su İşleri bakanlığının Uluslararası Su Müdürü Abdülaziz Elmisrî Türkiye’yi üçlü komisyon toplantılarına davet ederek 1993 ve 1996’da gerçekleşen toplantıların davetiyelerini de Türkiye tarafına hatırlatmıştır. Çünkü Türkiye tarafı o iki toplantıya katılmamıştır. O dönemde Irak Su İşleri Bakanı vekili Abdulsettar Selman Hasan, Suriye ile imzalanan sözleşmeye devam edeceklerini belirtmiş ve şunu da eklemiştir: “*Suriye, imzalanan sözleşmenin maddelerine bağlı kalmıştır. Böylece Fırat Nehri’nin %52’si Irak’a %48’i de Suriye’ye verilmiştir.*” Nisan 2003 Saddam Hüseyin rejimi yıkıldıktan sonra Irak’ın yeni Su İşleri Bakanı Cemal Abdüllatif, Irak, Suriye ve Türkiye arasında yaşanan su sorunlarına uygun çözümleri bulmak amacıyla Türkiye’yi tekrar üçlü komisyon toplantılarına çağırmıştır.⁸⁰

Bu bağlamda su meselesinde Irak ve Türkiye ilişkilerini pekiştirmek için aşağıda belirtilen alternatiflere başvurulabilir:

⁸⁰ İbrahim Halil El Allaf; a.g.e., s.20-21

1. Fırat Nehri suyunun eşit bir şekilde bölünmesi konusunda Irak ve Suriye arasında bir anlaşma yapılması önemlidir. Bu konuda Lozan Antlaşması'nın 3. ve 9. maddelerine; 1923'te Fransa ve İngiltere arasında imzalanan antlaşmanın 3. maddesi; 1930'da Türkiye ve Suriye arasında imzalanan protokole; 29 Mart 1946'da Irak ve Türkiye arasında imzalanan İyi Komşuluk ve Dostluk antlaşmasına bakılabilir. Bütün bu antlaşma ve sözleşmelerde Arap-Türk işbirliğini ve ilişkilerini iyi bir şekilde yürütebilmesi için üç ülke arasında işbirliğinin yapılması ve eşit bir şekilde suların dağıtılması vurgulanmaktadır.

2. Türkiye tarafından ikide bir gündeme getirilen "Petrol Karşılığında Su verme" politikasının sonuçlarının iyi olmayacağını ve Arap-Türk ilişkilerinde gerginliklere yol açabileceğini düşünmek gerekir. Kısacası söylemek gerekirse Arap - Türk ilişkilerini pekiştirmek için su ve petrol unsurlarının iyi bir şekilde kullanılması gerekir.⁸¹

2.Tarihî Faktör:

Türkiye, çok önemli siyasi gelişmeleri yaşayan Irak'ın 1921'de bağımsız bir otorite ve egemenliğe sahip olması ve bağımsız bir devlet haline gelmesini yakından izlemiştir. Başlangıçta iki ülke arasında Musul vilayeti sorunu olmuş, iki ülke arasında 1926'da imzalanan antlaşma bu sorunu ortadan kaldırmıştır. Ancak Türkiye'deki cumhuriyetçi ve milliyetçi kesim bu anlaşmaya razı olmamış ve sürekli Musul vilayetini ve bu vilayette yaşayan soydaşlarını (Türkmenler) düşünmüş olması Türkiye'nin dış ve iç durumunu etkilemiştir. Sekiz yıl süren (1980–1988) Irak-İran Savaşı sırasında Türkiye'nin aldığı tutuma da değinmek gerekir. Bütün bu meselelerden yola çıkarak Türkiye'nin Irak'a karşı olan politikasını izah etmeye çalışılacaktır.

Üç kıtaya beş yüzyıla yakın bir zaman hüküm süren Osmanlı Devleti döneminden itibaren Irak, Türklere bağlı olmuştur.

1927'de Türkiye'nin yeni kurulan Irak Krallığı'nı resmi bir şekilde tanıması üzerine iki ülke arasındaki ilişkiler gelişmiş ve karşılıklı diplomatik

⁸¹ Orhan Küloğlu vd. **Elilakat El Arabiya El Turkiye, Hivar Mustakbali**, Arap Birliği Araştırmaları Merkezi tarafından düzenlenen Sempozyum bildirileri, Beyrut 1995, s.338.

temsilcilik 1929'da yetkili bakan mevkii ile temsil edilmiştir⁸². Bu iyi ilişkileri pekiştirmek için Eylül 1929'da Irak Dışişleri bakanı Nuri Sait başkanlığında Irak'tan bir heyet Ankara'yı ziyaret etmiştir⁸³. Irak heyeti, Türkiye başbakanı İsmet İnönü, Dışişleri bakanı Tevfik Rüştü Aras ile görüşmüştür. Görüşmelerde iki ülke arasında petrol faktöründe işbirliği yapma, sınırların güvenliğini sağlama ve ticari ilişkilerinin geliştirmesi gibi konular konuşulmuştur.⁸⁴ Bu görüşmeler sonucunda 1932'de iki ülke arasında Ticari İşbirliği sözleşmesine imza atılmıştır. Bu sözleşme Irak'ta Krallık dönemi boyunca geçerliliğini korumuştur.⁸⁵ Irak Türkiye ilişkileri karşılıklı çıkarlara dayanarak 1936'a kadar çok gelişmiştir. Söz konusu senede Irak'ta tuğgeneral Bekir Sıtkı, hükümete karşı bir askeri darbe yapmıştır.⁸⁶ Türkiye bu darbeyi endişeyle karşılamış ve medyada bu darbe bütün bölgenin güvenliği ve istikrarına bir tehlike kaynağı olacağını söylemiştir.⁸⁷ Darbeden bir yıl sonra Irak-Türkiye-İran ilişkileri İngilizlerin şemsiyesi altında toplanmış ve ilişkileri tekrar iyileşmiştir. İngilizlerin yaptığı bu toplamanın gayesi o dönemdeki Komünist akımının durdurulması olmuştur. Bunun üzerine 8 Temmuz 1937'de Afganistan- Irak –Türkiye - İran arasında Saad Abad antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma İran'da Şahın Yazlık sarayında ilan edilmiştir.⁸⁸

⁸² Belge ve Dokümantasyon Dairesi, Krallık Dokümanları Birimi, Dosya No: 5/6/7. Türkiye-Ankara'daki Irak Temsilciliği'nden Irak Dışişleri Bakanlığı'na 10 Mayıs 1929'da 49 nolu yazı. bk. Avni Abdurrahman El Sabavi, "İlatat Türkiye El Hariciye (1932–1958)" İbrahim Halil vd. **Türkiye El Muasıra**, Musul 1988, s.224.

⁸³ Nuri Sait Irak'ın başta gelen siyasi şahsiyetlerinden olup Osmanlı ordusuna hizmet etmiş ve Irak Krallığı'nın kurucularından sayılır. Birkaç dönem Irak başbakanlığı yapan Sait, Irak'ın iç ve dış politikasının geliştirilmesinde önemli katkıları olmuştur. 1958'de Krallık sistemine karşı gerçekleştirilen devrimde öldürülmüştür. bk. Suat Rauf Şubbar Muhammet, Nuri **Sait ve Devrehu Fi El Siyase El İrakiye (1932–1945)**, Bağdat 1988.

⁸⁴ Avni Abdurrahman El Sabavi, **a.g.e.**, s.28-29.

⁸⁵ **Dirasat An Türkiye**, Afrika ve Asya Araştırmaları Enstitüsü, Belge ve Dokümantasyon birimi, 4.Cilt, El Mustansiriye Üniversitesi, Bağdat s.694.

⁸⁶ Daha detaylı bilgiler için bk. Abdurrazzak El Hasani, **Tarih El Vizarat El İrakiye**, 4.C., 2.baskı, Beyrut 1974, s.260-265.

⁸⁷ Avni Abdurrahman El Sabavi, "El İlatat El İrakiye El Türkiye ve Afak Tatavuruha", **Avrak Türkiye Muasıra Dergisi**, S.1, Y.1, Musul 1987, s.8.

⁸⁸ İsmail Sosyal, **1937 Saad Abad Pact**, Studies On Turkish- Arab Relations, İstanbul 1988, s.50. Saad Abad antlaşması ile ilgili daha detaylı bilgiler bk. Suphi Nazım Tevfik, **Türkiye ve El Muhalafat El Siyasiye, Misak Saad Abad, Muahadat El Sadaka El Soveytiye Fi Vesaik El Mumasiliyat El İrakiye Fi İstanbul ve Ankara 1930–1953**, Bağdat 2002, s.39–66.

1939 ile 1945'te ortaya çıkan İkinci Dünya Savaşı sırasında savaşa karşı tek bir pozisyonda bulunmak amacıyla Irak ve Türkiye arasında müşterek toplantı ve görüşmeler yapılmıştır.⁸⁹ Ancak söz konusu dört ülkenin çıkarları farklı olması ve çeşitli dış güçlerin baskı yapması sonucunda İkinci Dünya Savaşı'na karşı tek bir pozisyon almamışlardır. Dolayısıyla Irak ve Türkiye hükümetleri ortak bir karar almak üzere görüşmeleri sadece kendi aralarında sürdürmüşlerdir.⁹⁰ Irak'taki konjonktür Almanya Koalisyonu yanında olmayı icap ederdir. Çünkü Altın Dörtgen adı ile bilinen bir grup Irak subayı askeri darbe yaparak Taha El Haşimi'yi başbakanlıktan atmış, Kral vasisi Abdulilah'ı da azletmiş ve Reşit Ali El Geylani başkanlığında Milli Savunma Hükümeti'ni kurmuştur. Bunun üzerine kralın vasisi Abdulilah tekrar İngilizlerden yardım istemek zorunda kalmıştır. İngilizler de bu istek üzere tekrar Irak'ı işgal altına almıştır. Dolayısıyla 1941'de Irak mecburen İkinci Dünya Savaşı sırasında Koalisyon Güçleri tarafına geçmiştir. Aynı yılda Irak'ta Mayıs Devrimi gerçekleşmiştir.

Türkiye, Irak devrimini gerçekleştiren yeni hükümetle İngilizler arasında çıkan savaşı durdurmak için girişimde bulunmuşsa da İngilizler Milli Savunma Hükümeti'ni yıkmaya ısrarlı olduğundan bu girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁹¹ Bu durum da Türkiye'yi kritik bir konuma getirmiştir. Çünkü böylece Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na karşı tarafsız kalmıştır. Üstelik en iyi yandaşı sayılan Irak da İngilizlerden yana taraf tutmuştur.⁹² Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na karşı tarafsızlığını savaşın son aylarına kadar korumuştur. Daha sonra 23 Şubat 1945'te Türkiye Koalisyon Güçleri tarafını tutarak savaşa girmiştir.⁹³ Türkiye'nin aldığı bu karar çok isabetli olmuştur. Çünkü savaşın son aylarında hangi tarafın kazanacağı zaten görünmüştür. Böylece

⁸⁹ Mehdiye Salih Hasan El Ubeydi, **El İlakat El İrakiye El Turkiye 1968–1980**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Bağdat Üniversitesi, Siyaset ve Hukuk Fakültesi, Bağdat 1986, s.28.

⁹⁰ Avni Abdurrahman El Sabavi, **a.g.e.**, s.224.

⁹¹ Bu devrimle ilgili daha detaylı bilgiler için bk. Velid Muhammet Sait El Azami, **İntifazat Reşit Ali El Geylani ve El Harb El İrakiye El Biritaniye 1941**, Bağdat 1987.

⁹² Avni Abdurrahman El Sabavi, **a.g.e.**, s.224.

⁹³ Corc Kerk, **El Şark El Avsat Fi Akab El Harb El Alamiye El Saniye**, (Çev. Selim Taha El Tikriti – Burhan Abit El Tikriti), 1.Cilt, Bağdat 1990, s.225.

savaştan sonra kurulması planlanan Uluslararası dünya örgütünde bir kontenjan kazanmıştır.⁹⁴

İkinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra Irak ve Türkiye arasında Dostluk Antlaşması'na imza atılmıştır. Antlaşma, iki ülke arasında komşuluk bağının iyi olması ile birlikte altı değişik protokol sözleşmesi de içermiştir. Bununla birlikte medeni, yargısal, cezai ve ticari işbirliği yapmak üzere iki ülke arasında sözleşmeler yapılmıştır. Bununla birlikte 20 Mart 1947'de Dicle ve Fırat Nehirlerinin suyunun akmasını organize etmek konusu ile ilgili iki ülke arasında bir antlaşma yapılmıştır.⁹⁵ İki ülke arasında imzalanan bu antlaşma ve sözleşmeler, her iki ülkenin bakış açılarını birbirine yaklaştırmış ve 1955'te imzalan Bağdat Koalisyonu için bir zemin hazırlamıştır. Bağdat Koalisyonu'na İngiltere, Pakistan ve İran da katılmıştır. Bu koalisyon batıya destek veren ve onun tarafını tutan yeni bir halka mahiyetinde oluşmuştur. Söz konusu koalisyon bir güvenlik kemeri olarak eski Sovyetler Birliğini çevreleyip Nato koalisyonu sayesinde Nato ülkelerinden ve Bağdat koalisyonu yoluyla Ortadoğu'dan geçerek Avrupa'ya uzanır ve Güney Doğu Asya Koalisyonu varlığıyla Güney Doğu Asya ülkelerine kadar ulaşmıştır. (Origination Southeast Asia Treaty. S.E.A.TO).⁹⁶

Irak'ta gelişen siyasi, içtimai ve iktisadi gelişmeler Türkiye'nin umduğu gibi olmamıştır. İngilizlere mutlak bağlılığıyla suçlanan krallık sitemini devretmek için Özgür Subaylar Hareketi diğer milliyetçi ve solcu parti ve hareketlerle birleşerek 14 Temmuz 1958'de Temmuz Devrimi gerçekleştirmiş ve krallık sistemine son vererek yeni Irak Cumhuriyeti'ni kurmuştur⁹⁷. Irak'ta yapılan bu sistem değişikliği Bağdat Koalisyonu üyeleri için bir sürpriz olmuştur. Bu üyelerin başında Türkiye yer almıştır. Çünkü Türkiye Irak Krallığı ile iyi ilişkiler kurmuş ve uluslararası tutumlarda onunla hemfikirlik

⁹⁴ Muhsin Hamza El Ubeydi, **El Tatavurat El Siyasiye Fi Türkiye, 1946–1960**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Musul Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, 1989, s.52.

⁹⁵ El Ubeydi, **a.g.e.**, s.31.

⁹⁶ Daha detaylı bilgiler için bk. Muhammet Aziz Şükrü, “El Teketulat ve El Ahlaf El Duveliye Fi Asr El Vifak”, **El Siyase El Duveliye Dergisi**, S.38, Aralık 1974, s.84.; Halil Ali Murat, “Türkiye ve El Ahlaf El Askeriye” İbrahim Halil Ahmet vd., **Türkiye Elmuasıra**, s.215.

⁹⁷ 1958 Devriminin sebep ve sonuçları ile ilgili bilgiler için bk. Fazıl Hüseyin, **Sukut El Nizam El Meleki Fi El Irak**, Beyrut 1974; Leys Hüseyin El Zubeydi, **Sevret 14 Temmuz 1958 Fi El Irak**, Bağdat 1979.

içerisinde bulunmuştur.⁹⁸ Dolayısıyla Türkiye Irak devrimcilerine ağır bir dille saldırarak şu açıklamayı yapmıştır: “Irak’ta maceraperest siyasetçiler Bağdat Koalisyonu yok etmek için bu devrimi yapmışlardır”⁹⁹. Bunun üzerine Türkiye, silahlı kuvvetlerini Irak sınırlarına göndermiştir. Ancak gerçekleştirilen devrime uluslararası kamuoyundan destek gelip İngilizler karşı koymayınca ve Sovyetler Birliği de tam destek verip Türkiye’yi Irak’ın içişlerine karışmaması için uyarınca¹⁰⁰ Türkiye yeniden hesaplarını yapmış ve dışişleri bakanlığı aracılığıyla resmi bir açıklama yaparak Irak’ın bir an önce istikrara kavuşması dileklerini dile getirmiştir.¹⁰¹ Aynı zamanda Türk gazeteleri saldırı üsluplarını değiştirip Irak devrimine destek vererek uluslararası kamuoyundan özellikle eski Sovyetler Birliği’nden devrime gelen destekleri yayınlamıştır. Devrime destek vermek için Türkiye’nin içinde ve dışında bulunan muhalif parti ve hareketler de Türk hükûmetine baskı yapmıştır. Nitekim Bağdat Koalisyonu üyelerinden olan İran ve Pakistan yeni Irak sitemine destek vermiş ve resmi olarak tanımıştır. Bunun üzerine Türkiye Cumhuriyeti resmi olarak yeni kurulan Irak Cumhuriyeti’ni tanımış ve Irak’taki Türk elçisi bu resmî tanıma açıklamasını 31 Temmuz 1958 tarihinde Irak Dışişleri bakanına teslim etmiştir.¹⁰²

Bağdat Koalisyonu’nun üyelerinin yeni Irak Cumhuriyeti’ni desteklemeleri, söz konusu koalisyonun geçerli kalabilmesi için yapıldığını düşündürmüştür. Ancak devrim liderleri bu koalisyonu sömürgeciliğin bir sembolü olduğunu belirterek Mart 1959’da Irak’ın çekildiğini ilan etmiştir.¹⁰³

Türkiye, yeni Irak rejimi ile eski ilişkilerini sürdürmek ve güçlendirmek istemişse de buna Irak’ın içi olayları mani olmuş ve söz konusu ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Mesela 1961’de Irak’ın kuzeyinde silahlı Kürtler tarafından yeni Irak rejimine karşı gerçekleştirilen ayaklanmada Irak hükûmeti Türkiye’yi Kürtleri silahlandırıp onlara lojistik destek vermekle suçlamıştır.

⁹⁸ El Sabavi, *Türkiye ve Kadya El Maşrik El Arabî 1945–1967*, s.71.

⁹⁹ M. Gönübal, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara 1982, s.313.

¹⁰⁰ M. Gönübal, *a.g.e.*, s.314.

¹⁰¹ M. Gönübal, *a.g.e.*, s.315.

¹⁰² El Sabavi, *El İlakat El İrakiye El Türkiye 1932–1958*, s.213–214. ,

¹⁰³ B. M. Bosthafırya, *Siyaet Türkiye El Hariciye Bada El Harb El Alamiye El Ula*, Moskova 1986, s.115.

Dolayısıyla iki ülke arasında çok büyük bir siyasi kriz yaşanmış ve bu kriz sonucunda Türkiye Bağdat'taki elçisini geri çekmiştir¹⁰⁴. Nitekim 1960'ta gerçekleşen askeri darbe Türkiye'yi olumsuz etkilemiş ve Bağdat Koalisyonu'na yeni bir darbe olmuştur.¹⁰⁵ Abdulkerim Kasım döneminde (1958–1963)¹⁰⁶ Irak ve Türkiye arasında yaşanan siyasi kriz fazla sürmemiştir. Çünkü bu hükümete karşı 8 Şubat 1963 tarihinde bir ayaklanma yapılmış ve Kasım öldürülmüştür.¹⁰⁷ Türkiye Irak'ın yeni rejimine hemen destek vermiş ve iki ülke arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesi için gereken adımları atmıştır. Ancak Irak'ın yeni cumhurbaşkanı Abdusselam Muhammet Arif gerçekleştirdiği devrimden yedi ay sonra ortaklarına verdiği sözden vazgeçmiş ve birçoğunu tutuklayıp hapishanelere koymuştur. Bunun üzerine 18 Kasım 1963 tarihinde iktidarda tek başına kalmıştır. Bu durum Irak ve Türkiye'nin ilişkilerine olumsuz bir şekilde yansımış ve yaşanan durgunluk 1965'e kadar devam etmiştir. Söz konusu yılda Kuzey Kıbrıs Türklerini Yunanistan'a bağlamak üzere İngilizler tarafından Cemiyet-i Akvam'a sunulan projenin oylaması yapılırken Irak, Türkiye'nin lehine oyunu kullanmıştır. Bu durum Türkiye tarafından sevinçle karşılanmış ve Irak hükümeti takdir edilmiştir. Bir uçak kazası sonucunda hayatını kaybeden Abdsselam Arif'in yerine kardeşi Abdurrahman Arif (1966–1968) geçince her hangibir gerginlik yaşanmadan iki ülke arasındaki durgunluk devam etmiştir.¹⁰⁸

17 Temmuz 1968 tarihinde Sosyalist Arap Baas Partisi ikinci ayaklanmasını gerçekleştirip Abdurrahman Arif'i cumhurbaşkanlığından uzaklaştırdıktan sonra iki ülke arasında gerginlik yine baş göstermiştir. Türkiye 20 Temmuz 1968'de hemen resmî olarak yeni Irak rejimine destek vermiştir. Bu durum Irak'ın yeni rejimi tarafından takdirle karşılanmış ve

¹⁰⁴ El Sabavi, *El İlakat El İrakiye El Turkiye ve Afak Tatavuruha*, s.11. .

¹⁰⁵ Richard D. Robinson, *The First Turkish Republic*, (Cambridge, Massachusetta 1963), s.255.

¹⁰⁶ Bu dönemde Türkiye ve Irak'ın siyasi ilişkileri için bk. Kahtan Ahmet Süleyman, *Siyaset El Irak El Hariciye 14 Temmuz 1958- 8 Şubat 1963*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Bağdat Ün., Siyaset ve Hukuk Fakültesi, 1986.

¹⁰⁷ Yunus Bahri, *Sevret 14 Ramazan El Mubarak*, Beyrut 1968, s.111.

¹⁰⁸ Muhammet Ali El Davut, "El İlakat El Arabiye El Turkiye ve El Avamil El Muasira Fiha", *El Mustakbal El Arabî Dergisi*, S.45, Beyrut 1992, s.67.

cumhurbaşkanı Ahmet Hasan El Bekir “Irak’ın, Türkiye ile sıkı ilişkiler kurmasına ihtiyacı vardır” şeklinde bir açıklama yapmıştır.¹⁰⁹ Aynı yılda iki ülke arasında sınırdan malzeme ithalatı ve ihracatı yapmak ve ticareti geliştirmek için bir ticari sözleşmeye imza atılmıştır.¹¹⁰ Bu sözleşme daha sonraki dönem için bir zemin olmuştur. Türkiye’nin resmi daveti üzerine 12–18 Şubat 1969’da Irak Dışişleri bakanı Abdülkerim El Şeyhli Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Ziyarete başta su sorunu olmak üzerine iki ülke arasında yaşanan diğer sorunları çözmek ve değişik faktörlerdeki ilişkilerin genişletmek ve geliştirmek için görüşmeler yapılmıştır.¹¹¹ Bu müteakip görüşmelerden sonra iki ülke arasında iktisadi, petrol, güvenlik ve sınır koruma alanlarında işbirliği yapılmıştır.¹¹² 1976’da iki ülke arasında imzalanan işbirliği sözleşmesinden sonra çeşitli alanlarda iki ülke arasında dikkate şayan gelişmeler yaşanmıştır. Hatta 1976 ile 1980 yılları arasında Türkiye Irak’ın en önemli ithalat ve ihracat noktası olmuştur. Bununla birlikte Irak, Türkiye ve Avrupa ülkelerinden Arap Körfezi ülkelerine gelen malzemelerin en önemli ulaşım noktası konumuna gelmiştir.¹¹³

Yetmişli yılların ikinci yarısında Irak ve Türkiye ilişkileri gerginlik yaşamaktan kurtulmamıştır. Mesela 1974’te Irak’ın kuzeyinde Kürt silahlı hareketleri yeniden baş göstermiştir. Çünkü 11 Mart 1970’te Irak hükümeti tarafından Kürtlere özerk bölge kurma hakkı devam etmemiş ve bu yüzden Kürtler yine silahlı mücadeleye girmiştir. Bu durum Irak’ın komşu ülkelerle olan ilişkilerini özellikle Türkiye ile olan ilişkilerini olumsuz şekilde etkilemiştir. Çünkü Irak hükümeti Türkiye’yi Kürt silahlı gruplarına silah ve lojistik destek vermekle suçlamıştır. Ayrıca Türkiye’nin Fırat ve Dicle nehirleri üzerine birçok baraj kurması nedeniyle Irak’a giden sular azalmıştır. İşte bu durum iki ülke

¹⁰⁹ Ferenc A. Vali, **Bridge Across The Forreign Bosphorus, The Policy Of Turkey**, Londra 1971, s.302.

¹¹⁰ Dirasat An Türkiye, s.694.

¹¹¹ Abdülkerim El Şeyhli’nin Türkiye ziyaret ile ilgili Türkiye ve Irak tarafından yapılan resmi bir açıklama, Arap Belgeleri, 1969, s.185.

¹¹² Faruk Tevfik İbrahim, **El İlakat El İktisadiye El Turkiye Fi Mecal El Naft ve El Miyah 1973–1983**, s.185.

¹¹³ El Davut, a.g.e., s.68.

arasındaki ilişkilerin dengesini sarsmıştır.¹¹⁴ Bu sorun Irak'ın, Türkiye'ye yaptığı petrol ihracatını azaltmasına neden olmuş ve dolayısıyla da Türkiye Irak'a borçlu olmuştur. Bunun üzerine Türkiye Irak'tan petrol ihracatının artırması için talepte bulunmuştur. Bu petrol ihracatı 1978'de tamamen durdurulmuştur. Bu krizden kurtulmak için iki taraf arasında birçok görüşme yapılmıştır. Bu görüşmelerde Türkiye, Irak'a borçlarını ödemek için para yerine Türk menşeli malzemelerin verilmesini teklif etmiştir.¹¹⁵ 25 Ağustos 1978 tarihinde belli şartlar çerçevesinde petrol ihracatı yeniden başlamıştır.¹¹⁶ Su konusunda ise Türkiye sözlü olarak daha önceden belirlenen kanunlara göre hareket edeceğine dair söz vermiştir.¹¹⁷

Irak - İran Savaşı'ndan önce Türk gazeteleri Baas rejimi tarafından beş Irak Türkmen'inin idam edildiği ve Kerkük'te çalışan bir Türk şirketinde on sekiz Türk vatandaşının tutuklandığı haberleri yayınlayınca iki ülke arasında yine gerginlik baş göstermiştir. Bu haberlerle birlikte Haziran 1980'de iki ülke sınırında da olağanüstü bir gerginlik yaşanmıştır. Durum daha da vahim olmak üzereyken Irak rejimi durumun farkına varmış ve sorunu yatıştırmaya çalışmıştır. Tam bu sırada Türk askeri ülkede üçüncü askeri darbeyi gerçekleştirmiştir. Darbe liderleri Irak hükümeti ile iletişime girerek iki ülke arasında yaşanan krizin önüne geçmeye ve yeni bir sayfa açmaya çalışmıştır.¹¹⁸

Yukarıda da görüldüğü üzere yetmişli yıllarında Irak ve Türkiye ilişkileri çok iyi bir şekilde gitmiştir. Ancak seksenli yılların başlangıcında iki ülke arasında yaşanan kriz bu iyi ilişkileri ortadan kaldıracak ve tamamen silecekti. Belki de İran'la yaşadığı gerginlik yüzünden Irak, bölgede Türkiye gibi büyük ve önemli bir dostu kaybetmemek için onunla yaşadığı krizin

¹¹⁴ Irak Cumhuriyeti- Devrim Konseyi Başkanlığı- **Hıyarat El Siyase El Hariciye El Turkiye**, Tercüme, Araştırma ve Bilgi Merkezi, Bağdat, s.59.

¹¹⁵ 13.06.1978'de Ankara'daki Amerika Büyük Elçiliği'nden Vaşinton'da bulunan Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na sunulan rapor. Amerikan'ın İslam ülkelerinin içişlerine karışması, s.74-79.

¹¹⁶ 28.08.1978'de Ankara'daki Amerika Büyük Elçiliği'nden Vaşinton'da bulunan Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na sunulan rapor. Amerikan'ın İslam ülkelerinin içişlerine karışması, s.89.

¹¹⁷ 31.08.1978'de Ankara'daki Amerika Büyük Elçiliği'nden Vaşinton'da bulunan Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na sunulan rapor. Amerikan'ın İslam ülkelerinin içişlerine karışması, s.92.

¹¹⁸ **Hıyarat El Siyase El Hariciye El Turkiye**, a.g.e., s.59-62.

önüne geçmek amacıyla geri adım atmasına önemli bir faktör olmuştur. Çünkü Irak, savaş sırasında Türkiye'ye çok ihtiyacı olacağını düşünmüştür

3.İktisadî Faktör

İktisadi faktörü Irak ve Türkiye arasındaki ilişkilerin akışını belirleyen önemli faktörlerden sayılır. Her iki ülkenin stratejik ve coğrafî konumları, yeraltı kaynaklarının zenginliği aralarındaki ticaretin çeşitliğine ve aralarında ortak projelerin gerçekleştirilmesine sebep olmuştur. Bu faktör de her iki ülke için oldukça önemli bir istikrar unsuru olmuştur.

3.1. İktisadî İlişkiler

1970'li ve 1980'li yıllarda Türkiye ve Irak arasında ticaret, enerji, inşaat ve yatırım alanlarında oldukça önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu alanlarda yaşanan gelişmelerin özelliklerini, yapılarını belirtmek ve gerçekleşen aşamaların kaynağını anlayabilmek için bunları bu duruma getiren ana faktörleri incelemek gerekir. Yetmişli yıllar, her iki ülkede ticarî ve iktisadî alanlarda yaşanan gelişmeler için bir başlangıç yılı sayılır. Özellikle Ekim 1973 yılı üzerine durmak gerekir. Çünkü bu yılda birçok önemli alanda yaşanan gelişmeler iki ülke arasındaki ilişkileri motive etmiştir. Bu faktörlerin en önemlisi şunlardır, petrol fiyatının artışı;¹¹⁹ 1972'de Irak petrol şirketlerini İngilizlerin elinden alındıktan sonra Irak'ın gelir kaynağının artması; Irak'ın alt yapısı ile gerçekleşen projelerin başlatılması ve Kıbrıs meselesinin gündeme gelmesi ve Türklerin gerçekleştirdiği Kıbrıs harekâtı.¹²⁰

Bütün bu faktörler iktisadi açıdan iki ülke için oldukça önemli sayılmıştır. Özellikle Türkiye için Irak ve petrol üreten diğer Arap ülkelerinin petrolü, Türk

¹¹⁹ Bu yıllarda Avrupa ülkelerinde enerji krizi yaşanmıştır. Dolayısıyla başta Irak olmak üzere Arap ülkeleri ile iyi ilişkileri kurmak için Türkiye, Avrupa ülkeleri ile rekabete girmiştir. Daha detaylı bilgiler için bk. Nebiyhe Elesfehanî; "Türkiye Beyne Elmetalib ve El Vaki Elduveli", **El Siyasiye Elduveliye Dergisi**, Kahire, 1978, S.5, s.100.

¹²⁰ 19 Temmuz 1974 Kıbrıslı Türklere yapılan haksızlıklara göz yummayan Türkiye Kuzey Kıbrıs'a girip Kıbrıs Türklerine sahip çıktığı için iktisadi olarak Avrupa ülkeleri ile askerî olarak da Amerika Birleşik Devletleri ile kriz yaşamıştır. Bununla birlikte Amerika Kongresi Türkiye'ye silahlandırma ambargosunu uygulamıştır. bk. Celal Abdullah Muavviz; **El İlakat Elıktisadiye Elarabiye- El Türkiye**; 1.baskı, İmarat Stratejik Araştırmaları Merkezi Yay. Abudabi, 1998, s.32 ve s. 11.

ekonomisinin gelişmesi için önemli bir motivasyon unsuru olmuştur. Nitekim Irak, Türk şirketlerinin çalıştırması ve Türk mallarının ihracatı bakımından Türkiye için önemli bir pazar konumuna gelmiştir. Böylece Türkiye, yabancı para ile ithal ettiği petrolün parasını Irak aracılığıyla temin edebilmiştir. Bu para 1972’de 300 milyon dolara, 1974’te iki milyar dolara kadar yükselmiştir.¹²¹

Ekonomik ve siyasal faktörlerin etkisiyle 1980’li yıllar, yine Türkiye ve Irak arasında iktisadi ilişkilerin canlanması ve gelişmesi bakımından oldukça önemli yıllar sayılır. Bu yıllarda Türkiye, ticaretinde serbest piyasa politikasını uygulamaya başlamış, dış piyasalarla yakından temasa girmek istemiş, coğrafi konumdan ve komşu ülkelerin petrolünden yararlanarak Arap ülkelerine giden ithalatları desteklemiştir.¹²² Bununla birlikte Türkiye, Avrupa ekonomisi için bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü Avrupa ve diğer dünya ülkelerinden gelen malzemelerin ulaştırılmasında Irak’ın tek giriş kapısı konumuna gelmiştir. Böylece Türkiye kendi ekonomisini iyileştirmek üzere bu konjonktürden maksimum derece yararlanmak istemiştir. Özellikle petrol sektöründe Irak, Türkiye’ye petrol ithalatını yapan ülkelerin başına yer almıştır.¹²³

Ancak Birleşik Milletlerin aldığı 661 numaralı kararın neticesinde bu iktisadi ilişkiler 1990’lı yıllarda tam altı sene dejenerasyona uğramıştır. Daha sonra Birleşik Milletlerin aldığı 986¹²⁴ numaralı kararın akabinde iktisadi etkinlikler yine cüzî de olsa harekete başlamıştır.

Irak ve Türkiye’nin iktisadi ilişkileri aşağıdaki alanlarda yapılan işbirliği sonucunda gerçekleştirilmiştir.

¹²¹ Celal Abdullah Muavviz; **a.g.e.**, s.11.

¹²² Butrus Liki; “El İlakat El İktisadiye El Arabiye- El Turkiye Elrahine”, **Elmustakbal Elarabi Dergisi**, Arap Birliği Araştırma Merkezi Yay., Y. 17, S.188, Beyrut 1994, s.53.

¹²³ Mahmut Ali Eldavut; “El İlakat El Arabiye El Turkiye ve El Avamil El Muasire Fiha”, **Elmustakbal Elarabi Dergisi**, Arap Birliği Araştırma Merkezi Yay., S.45, Beyrut 1982, s.67

¹²⁴ Karar 14 Nisan 1995 tarihinde alınmıştır. Karara göre Birleşik Milletlerin denetiminde Irak’a her altı ayda iki milyarlık tutarında petrol ihracatı yapma hakkını verilmiştir. Bu para ile da gıda ve insani malzemeler alınmıştır. Dolayısıyla karara “Petrol Karşılığında Gıda” adı verilmiştir. Daha sonra alınan kararlara göre iki milyarlık tutar on milyara yükseltilmiştir. bk. Ayda Elali; **Eharib El Barida Fi El Haliç El Sahin**, Beysan Yay., Beyrut, 1999, s.307 ve s.555 .

3.1.1.Ticarî İşbirliği:

Türkiye ve Irak arasındaki ticarî ilişkilerin gelişmesi, ticaret ve ulaşım alanlarında iktisadi işbirliğinin temelini geliştirmek ve sağlam bir şekilde oturtmak amacıyla 1972’de hazırlanan iktisadi protokolün imzalanmasından sonra gerçekleşmiştir¹²⁵. 1974’ten itibaren ticarî işbirliği çerçevesinde Irak, kendi piyasasının ihtiyaçlarına uygun Türkiye’den ham maddeler ve diğer Türk ürünlerini ithal etmekle Türkiye’nin ekonomisini parayla enjekte etmiştir. 1975’te ve ondan sonraki yıllarda da ticaret alanlarında dikkate şayan gelişmeler yaşanmıştır. Mesela 1976’da turizm, ulaştırma, barınma, ziraat, sanayi sektörlerinde iki ülke arasında iktisadi ve tekniksel işbirliği çerçevesinde yeni sözleşmeler imzalanmıştır.¹²⁶

1976 – 1980 yılları sırasında iki ülke arasında ticaret sektöründe yapılan işbirliği sonucunda çok gelişmeler yaşanmıştır. Hatta Irak, Türkiye’nin bir numara ortağı konumuna gelmiştir. Bu yıllarda Irak’ın, Avrupa ülkelerinden ithal ettiği bütün malzemeler Türkiye yollarından ve limanlarından ulaştırılmıştır. Aynı zamanda Türkiye kendi imalatını ve Avrupa ülkelerinden getirdiği malları Arap Körfezi’ne ulaştırmak için Irak’ı bir transit yolu olarak kullanmıştır. Hâl böyle olunca Irak-İran Savaşı’ndan önce Türkiye ulaşım işlerinden kazandığı %11,4 1981’de %18,1’e yükselmiştir¹²⁷. Böylece İstanbul- Ankara- Musul-Bağdat- Basra- Kuveyt- Demmam- Maskat birbirlerini entegre eden bir transit bölgesi hâline gelmiştir.

1980’nin Eylül ayında iki ülke arasında bulunan ticarî ilişkilerin pekiştirilmesi için bir ticarî anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşma Türkiye’nin ticarî konumunu daha da arttırmış ve Irak’ın bütün iktisadî ve askerî ihtiyaçlarının geçişinde tek giriş kapısı haline gelmiştir. Çünkü Irak 4 Eylül 1980 tarihinde savaş icabı olarak Arap Körfezindeki bütün limanlarını kapatmak zorunda kalmıştır. 18 Ekim 1980 tarihinde iki ülke arasında kara yolları, transit ve diğer ticaret sektörlerinde yeni bir anlaşmaya imza atılmıştır. Bununla birlikte

¹²⁵ Kays Sait Abdülfettah- Musanna Abdulrazzak Eldebbağ; “El İlatat El İktisadiye El İrakiye-El Türkiye”, **Umil Marik Derhisi**, S.22, Bağdat 2000, s.60.

¹²⁶ Avni Abdurrahman El Sabavi; **a.g.e.**, s.227.

¹²⁷ Avni Abdurrahman El Sabavi; “El İlatat El İrakiye El Türkiye ve Afak Tatavuruha”, Musul Ün., **Türk Araştırma Merkezi Arşivi, Tarihi Araştırmalar**, 7 numaralı dosya, 1987, s.16-17.

elektrik, enerji, doğal kaynaklar ve ulaştırma sektöründe de yeni projelerin gerçekleştirilmesi için sözleşmeler yapılmıştır.¹²⁸

İki ülke arasında yapılan ticareti daha da arttırmak için her iki ülkeden oluşan ortak komisyonların toplantı tutanaklarına attıkları imza akabinde ticarî sektörün genişletilmesi üzere her iki ülkenin çabası iki misle artmıştır. Hal böyle olunca her iki ülke arasında yapılan ticaretin maliyeti 1984'te 1,300 (bir milyar üç yüz milyon) ulaştırır. Aynı yılda iki ülke arasında ulaştırma alanında bir protokole imza atılmıştır.¹²⁹

İki ülke arasındaki ithalat ve ihracattaki ürünlerin içeriğine bir göz atacak olursak; Irak'ın Türkiye'den yaptığı ithalat ziraî ürünler, gıda maddeleri, tütün, tekstil malzemeleri, alet ve çeşitli makineleri içerirken diğer taraftan Türkiye'nin Irak'tan yaptığı ithalatın ana unsurunu petrolün teşkil ettiğini görmekteyiz.¹³⁰

Yukarıda her iki ülkenin ithalat tablosuna bakıldığında iki husus dikkat çekmektedir. İlki, Irak'ın Türkiye'den yaptığı ithalatın malzemeleri ziraî ve tüketim maddelerinin olduğunu görülürken diğer taraftan da Türkiye'nin Irak'tan yaptığı ithalat maddelerine bakıldığında ise hepsi petrol ve onun ham maddelerinin olduğunu açık bir şekilde görülmektedir. Bu maddeler hem tüketimde hem de sanayide kullanılan maddelerdir. Diğer husus ise iki ülke arasında yapılan ticarete Irak'ın lehine olduğu görülür. Çünkü Irak Türkiye'den daha çok ithalat yapmıştır. Türkiye ise Irak'a yaptığı ihracat ithalatından daha fazla olmuştur.

1990'lı yıllarında Türkiye ve Irak arasında ticaret ve sanayi alanlarında işbirliği yapmak üzere bir protokole imza atılmıştır. Bununla birlikte 1994–1995 yılları arasında birkaç Türk bakanı Irak'ı ziyaret etmiş ve müşterek bir ticaret odasının kurulmasına karar verilmiştir. Ayrıca 28 Aralık 1996 tarihinde Ankara'da gerçekleştirilen On Birinci Ortak İktisadiyel Komisyonları Toplantıları sonucunda ticaret ve sanayi sektörlerinde iki ülke arasında ikili bir

¹²⁸ El İşbu' El Arabi Dergisi, S. 115, Beyrut 26 Ekim 1981, s.34.

¹²⁹ Avni Abdurrahman El Sabavi; *a.g.e.*, s.227.

¹³⁰ Ali Hadi El Duleymi; *Vaki ve Mustakbal El İlakat El İktisadiye El İrakiye- El Türkiye Fi El İlakat El Arabiye El Türkiye Fi Muvacehet El Karin El Hadi ve El İşrin*, Musul Ün. Yay., Irak 2000, s.253.

sözleşmeye imza atılmıştır. Bu sözleşmeden sonra ticaret ve sanayi sektörlerini geliştirmek ve genişletmek üzere karşılıklı olarak her ülkeden komisyonların ziyareti gerçekleştirilmiştir. Mesela aynı yılın aralık ayında Irak Petrol bakanı Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Bunun akabinde 1997'de Türkiye Enerji bakanı Bağdat'ı ziyarette bulunmuştur. Bu iki bakanın ziyareti sırasında her iki ülke arasında ticaretin genişletilmesi için görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler sırasında Irak, petrolünü Türkiye'ye ihracat etmiş ve diğer taraftan Türkiye, Irak'a tüketim ve gıda maddeleri ithal etmiştir.¹³¹

3.1.2. Karşılıklı Yatırımlar:

Bir taraftan Irak'taki Türk inşaat, imalat ve taahhüt şirketleri diğer taraftan da Türkiye'deki Irak yatırımları, iki ülke arasındaki iktisadi ilişkilerin pekiştirilmesi ve geliştirilmesinde önemli faktörler sayılırlar. Irak, Arap ülkeleri arasında Türk İnşaat ve imalat şirketleri için en aktif çalışma sahası olmuştur. Türk şirketleri 1970'li yıllardan itibaren Irak'ta barınma, yol döşemeleri ve boru hatları gibi birçok proje gerçekleştirmiştir.¹³²

Bu Türk şirketleri Türkiye ekonomisinin kalkınmasında önemli bir rol oynamıştır. Çünkü bu şirketler birçok Türk işçisine çalışma fırsatı sağlamıştır. Bununla birlikte bu şirketler Türkiye piyasalarını dolarla enjekte etmiştir. Dolayısıyla Türkiye Bankalarının sistemleri de geliştirilmiştir. 1988'de Irak'ta 37 Türk şirketi 2,0895 dolarlık bir maliyet karşısında çalışmıştır. Irak'ın Türkiye'deki yatırımlarına gelince ticarî ve yatırım sektörlerinde yine dikkate değer gelişmeler yaşamıştır. 1985 ile 1990'lı yılları arasında Irak'ın Türkiye'deki yatırımı 16,6 milyon dolara ulaşmıştır.¹³³

Taahhüt sektöründe de Irak'ta Türk şirketlerinin çalışmaları Türk işçilerine yeni bir iş kaynağını sağlamıştır. Böylece Türkiye ekonomisi, tekrar bu işçiler ve taahhüt şirketleri sayesinde kalkınmaya başlamıştır. 1989'da Irak'ta 3290 işçi çalışmış ve Türkiye'ye 19,740 milyon dolar transfer etmiştir.

¹³¹ Celal Abdullah Muavviz; **a.g.e.**, s.30.

¹³² Yunus Abdullah Ali Eltaî; **a.g.e.**, s.240.

¹³³ Abdulmünim Elseyt, Rıza Elkurayşi; "El İlakat El İktisadiye El Arabiye- El Türkiye: Vakian ve Teveküen", **Şuun Arabiye Dergisi**, S.82, Kahire 1995, s.62 ve s.209.

Yukarıda sözü edilen sektörlerde yapılan karşılıklı ticaretin özelliğini ve boyutunu göz önünde bulundurarak kimin daha fazla para kazandığı düşünülürse, Irak, İran'la savaşırken Türkiye'nin daha fazla para kazandığını açık bir şekilde görülebilir.

3.2. Ortak Projeler

Aşağıda belirtilen ortak projeler, Türkiye ve Irak'ın arasında gerçekleşen iktisadi ilişkilerin en önemli alanı sayılır.

3.2.1. Petrol ve Diğer Doğal Kaynaklar Alanında İşbirliği

Petrolün, Irak ve Türkiye'nin iktisadi ilişkilerinde oldukça önemli bir boyutu vardır. Çünkü petrol stratejik bir unsur olmakla birlikte iktisadi bir imtiyaza sahiptir. İki ülkenin arasında kurulan iktisadi ilişkilerin şah damarı petrol sayılır. Başka bir şekilde söylemek gerekirse petrol bu iktisadi ilişkileri yöneten unsurdur. Petrol sektöründe yapılan işbirliği her iki ülke için ihtiyaç karşılama açısından oldukça önemlidir. Özellikle elektrik ve kömür üretme gibi yerel ihtiyaçların karşılanması açısından Türkiye için bu işbirliği daha kazançlı olmuştur. Çünkü Türkiye'nin petrol kuyularını üretme mekanizması zayıftır.¹³⁴ Nitekim başka bir ülkeden petrol ithalatı yapmak için Türkiye'nin ekonomisi müsait değildir. Diğer taraftan Arap Körfezinden yapılan petrol ihracatlarını artırmak için Türkiye, Irak için oldukça önemli bir ihracat kapısı sayılır.

Bu amaçla 1972'de Irak, petrol ihracatını uluslararası petrol piyasalarına ulaştırmak için petrol boru hattını Türkiye arazinden geçirmek üzere Türkiye ile bir protokol sözleşmesine imza atmıştır. Adı geçen petrol hattının boruları 1977'de tamamlanmıştır.¹³⁵ Boru daha sonra birkaç defa genişletilmiştir.

¹³⁴ Halil İbrahim Elnasiri; *a.g.e.*, s.184.

¹³⁵ Mahmut Ali El Davut; “*Melamih El İlakat El Turkiye Ma El Vatan El Arabi Bada El Harb El Alamiya El Saniye*”, 1–5 ve 30–31.06.1989 tarihlerinde Musul Ün. Türkiye Araştırma Merkezi tarafından düzenlenen Birinci Kurultaya sunulan bildiri, s.4.

Bu petrol boru hattı Kerkük petrol yatağından Akdeniz'in İskenderun yakınlarında bulunan Dörtöl Limanı'na kadar uzanmaktadır. 986 Km uzunluğunda olan borunun 344 Km'si Irak arazisi içinde yer alırken 642 Km'si Türkiye arazisinden geçmektedir. Ortak bir mülkiyeti olan boru, Irak ve Türkiye'nin Petrolüm Şirketi'ne aittir. Her tarafın boru mülkiyeti kendi arazilerinin içindedir. İlk aşamalarda borunun yıllık çalışma kapasitesi 35 milyon varil olmuştur. bk. Welam Hel; “*El İlakat El*

Mesela 1984'te boru genişletilerek günlük çalışma kapasitesi 1800 varilden (1980) bir milyon varile yükseltilmiştir.¹³⁶

31 Temmuz 1985 tarihinde boru hattının genişletilmesi ve geliştirilmesi için iki ülke arasında ikinci bir anlaşma yapılmıştır. Anlaşmaya göre Irak'ın günlük petrol ihracatı 50000 varile yükseltilmiştir. Yani Irak, bu anlaşmadan sonra günlük olarak 1,500 (Bir milyon beş yüz bin) varil petrol ihracat etmiştir. Bu proje 1987'de gerçekleştirilmiştir.¹³⁷ İki ülke arasında petrol sektöründe yapılan işbirliği sırasında Türkiye'nin Irak'tan yaptığı petrol ithalatı yıllık olarak 1988'de 1385 milyon doları bulmuştur. Yani Türkiye'nin Irak'tan yaptığı genel ithalatın %96'sını tutmuştur. 1989'da Türkiye'nin petrol ithalatı 1578 dolar bulmuş ve Irak'tan yaptığı genel ithalatın %95'ni teşkil etmiştir. Daha sonra 1990'da Türkiye'nin ithalatı 1022 milyon dolara inmiştir.¹³⁸

Her iki ülkeye iktisadi açıdan çok yararlı olması nedeniyle petrol boru hatlarına çok önem verilmiştir. Irak, Türkiye boru hattı sayesinde (Akdeniz limanları) petrol ihracatını Avrupa ve dış dünyaya yetiştirme imkânını elde etmiştir. Bu ihracatın gelirleri Irak'ta millî hazinenin temel kaynağını teşkil etmiştir. Diğer taraftan Irak petrol boru hatları sayesinde Türkiye, petrolü kolay koşullar altında Irak'tan taksitle alabilmiştir. Böylece Türkiye sıkıntıya girmeden petrol ihtiyaçlarını elde etme fırsatını bulmuştur. Anlaşmaya göre, Türkiye Irak'tan ithal ettiği petrol parasının ilk taksitini petrolü aldıktan bir sene sonra ödeyebilecektir. Bununla birlikte Türkiye, Irak'ın petrol parasının karşılığında Türk menşeli tüketim ve gıda maddeleri verme imkânı olmuştur.¹³⁹ Bununla birlikte Türkiye petrolün geçişinden, dolarla aldığı vergi ve gümrük parası da Türkiye için az bir miktar sayılmazdı. Türkiye petrolün gümrük ve vergi parasından yıllık olarak 300.0000 dolar kazanmıştır. Ayrıca petrol aktarımında kullanılan ham maddeler ve kimyasal besinler için

İktisadiye Fi EL İlatat El Arabiye- El Turkiye", **El Mustakbal El Arabi dergisi**, S.45, Beyrut 1982, s.80.

¹³⁶ Stratejik Arap Raporu, Kahire 1990, s.156.; Muhammet El Semmak; **a.g.e.**, s.142.

¹³⁷ Halil İbrahim Elnasrı; **a.g.e.**, s.185.

¹³⁸ Celal Abdullah Muavviz; "Davır Türkiye Fi El Şark El Avsat Bada Azmat El Halic: El Cevanib El Siyasiye ve El İktisadiye", **Şuun Arabiya Dergisi**, S. 69, Kahire 1992, s.241.

¹³⁹ Reva Zeki Yunus; **El Hisar El İktisadi Ala El İrak ve Eserhu Ala Netaic Baramic El İstikrar ve El Tekeyyuf El Heykeli Fi Türkiye 1980–1996**, İktisadisil Araştırmalar, S.1, Beytül Hikme Yay. Bağdat 2001, s.35.

Türkiye’de fabrikalar açılmış ve binlerce işçi bu fabrikaların sayesinde para kazanma imkânını elde etmiştir. Yukarıdaki avantajlarla birlikte Türkiye’nin limanları ve ulaşım sektörü, Irak petrolü sayesinde çok hareketli ve etkili olmuştur.¹⁴⁰

Bu boru hatları ile birlikte Irak-Türkiye arasındaki kara yoluyla Kerkük’ten İskenderun Limanı’na günlük 70.000 varil petrol ihraç edilmiştir. Ulaştırma işleri Türk arabaları tarafından yapılmıştır.¹⁴¹

Petrol boru hatlarının bütün bu avantajlarına rağmen her iki ülke için dezavantajları getirme ihtimali vardır. Çünkü bu boru bir yandan her iki ülke için bir zafiyet noktasını teşkil etmiştir. Irak, petrol ihracatında bir başka komşu ülkenin limanlarını ve arazilerini kullanmaya kalkışır veya petrol ihracatını azaltırsa o zaman Türkiye ekonomisi risk altına girer. Mesela, 1978’de Irak-Suriye ilişkileri biraz iyileşmeye başlayınca Irak, Türkiye aracılığıyla yaptığı petrol ihracatını azaltmış ve ihracatında Akdeniz’e bakan Suriye limanlarını kullanmaya yönelmiştir. Aynı zamanda Irak’ın da bu gibi risklere maruz kalma ihtimali vardır. Çünkü petrolünü yabancı bir ülkeden bir başka ülke arazisinden ihraç eder. Mesela 1990’da Körfez Savaşı Krizinde Birleşik Milletlerin 661 numaralı kararı üzerine Türkiye, Irak petrol boru hatlarını kapatmıştır.

1990’lı yıllarında Irak’a uygulanan ekonomi ambargonun cüzî bir şekilde kaldırılınca “Petrol Karşılığında Gıda” adı ile bilinen anlaşmada Türkiye ve Irak arasında yeni bir anlaşma yapılmıştır. Anlaşmadan sonra 10.12.1996 ile 07.06.1997 tarihleri arasında Kerkük petrolünden Türkiye petrol limanlarına günlük olarak 350.000 varil petrol ihracatı yapılmıştır¹⁴². Bunun karşılığında Türkiye 14 milyon dolar kazanmıştır. Ayrıca 300–500 milyon dolar tutarında da petrol elde etmiştir.¹⁴³

¹⁴⁰ Halil İbrahim Elnasrı; **a.g.e.**, s.184.

¹⁴¹ Celal Abdullah Muavviz; “El Siyasa El Turkiye ve El Vatan El Arabî Fi El Samaninat”, **Şuun Arabiya Dergisi**, S.62, Kahire, 1990, s.146.

¹⁴² Stratejik Arap Raporu, Kahire 1996, s.159.

¹⁴³ Celal Abdullah Muavviz; **a.g.e.**, s.29.

3.2.2. Doğal Gaz Boru Hattı Projesi

Türkiye ve Irak arasında ortak projelerden biri de Doğal Gaz Boru hattı projesidir. Projenin 1990'dan önce yapılması gerekirdi. Çünkü bu projenin planlanması ve anlaşması 1983'te yapılmış ve ekonomi boyutunu ve avantajlarının araştırılması ve incelenmesi için karşılıklı görüşmelerin yapılmasına karar verilmiştir. Ancak proje incelendikten sonra bazı ekonomi sıkıntılarından dolayı Irak tarafından ertelenmesi istenmiştir.¹⁴⁴ 1997 yılında Türkiye Enerji bakanının ziyareti sırasında iki taraf arasında bu proje tekrar gözden geçirilmiş ve projenin hayata geçirilmesine karar verilmiştir. Anlaşmaya göre ekonomi ambargo kalktığında proje kullanılmaya hazır olsun düşüncesiyle Irak'tan Türkiye'ye 2,5 milyar dolar külfetinde 1300 km uzunluğunda bir doğal gaz boru hattı inşa edilecek ve bu hatta yıllık olarak 3000- 4000 m³ kadar doğal gaz üretimi yapılacaktır.¹⁴⁵

3.2.3. Elektrik Bağlama Projesi:

1987'de iki ülke arasında elektrik bağlantısını kurmak için karşılıklı olarak elektrik santral hatlarına dair teknik düzenlemeleri incelemek için anlaşma yapılmıştır. Mart 1988'de bağlantı kurmanın ilk aşaması bitmiş Irak'tan Türkiye'ye saatte 400 milyon kilo vat elektrik verilmiştir. Bundan sonra Türkiye'den Irak'a saatte 300 milyon kilovat elektrik aktarımı yapmak için her iki ülkede teknik araştırmalar yapılmıştır¹⁴⁶. 1988'in sonlarında Türkiye, elektrik aktarımı Türkiye – Irak – Suriye - Mısır - Ürdün arasındaki elektrik santralleri bağlama projesini sunmuştur. Bu projenin ilk görüşmeleri Ocak 1989'da Ankara'da gerçekleşmiştir. İkinci görüşmesi ise Nisan 1989'da Ürdün'ün başkenti Amman'da yapılmıştır¹⁴⁷. Mart 1999'da projenin ilk aşaması gerçekleşmiş ve Mısır'la Ürdün elektrik santralleri birbirlerine bağlanmıştır. Projenin ikinci aşaması 2002'de Irak ve Türkiye elektrik santrallerinin bağlantısının kurulması olacaktı. Elektrik bağlantısı Bağdat'tan

¹⁴⁴ Reva Zeki Yunus; **a.g.e.**, s.36.

¹⁴⁵ İleri sürülen ihtimaller göre Irak'ın doğal gaz yedeği 3100 milyar M3 civarındadır. bk. Celal Abdullah Muavviz; **a.g.e.**, s.156.

¹⁴⁶ Stratejik Arap Raporu, Kahire 1996, s.156.

¹⁴⁷ Celal Abdullah Muavviz; **Türkiye ve El Arab1999", Tahrir Hal El Umme**, Beyrut 1999, s.9..

Zaho'ya geçerek Ankara'ya ulaştırılıp daha sonra İstanbul yakınlarında Mısır elektrik hatları ile bağlanacaktı.

Proje gerçekleşmiş olsa hem Irak hem Türkiye'ye büyük avantajlar sağlayacaktı. Çünkü artık elektrik sağlamak için sabit bir kaynak temin edilecek, elektrik santrallerinin tamiratında harcanan para azalacak ve aynı zamanda Türkiye'ye artan elektrik enerjisinin Irak'a satma fırsatını verecekti. Çünkü Körfez Savaşı sırasında Irak'ın elektrik santrallerinin birçoğu tahribata maruz kalmış dolayısıyla savaştan sonra Irak, elektrik sağlamakta sıkıntı yaşamıştır.

4.Siyasi Faktör

4.1. Türkmenler

Irak'ın önemli meselelerinden birisi de Türkmen meselesi sayılır. Siyaset ve medya ortamlarında iki de bir Irak'ın başta Kerkük ve Musul olmak üzere diğer il ve ilçelerinde yaşayan Türkmenleri korumak meselesi gündeme getirilir. Irak'ta iktidarı ele geçiren rejimler tarafından sürekli asimilasyon ve baskılara maruz kalan, nüfusları iki milyondan fazla olan¹⁴⁸ Irak Türkmenleri genel olarak yukarıda da belirtildiği gibi Kerkük, Musul, Telafer, Erbil, Altun Köprü, Kifri, Karatepe, Hanekin, Kızlarbat, Mendeli vd.¹⁴⁹ yerleşim birimlerinde yaşamaktadırlar. İran, kuzey Irak'ta desteklediği Kürt milisleri sayesinde savaş sırasında çok kazançlar elde etmiştir. Hatta Şubat-Mart 1988'de İran yetkilileri "İran Silahlı Kuvvetlerinin Irak topraklarının 1400 km.sini işgal ettiği ve Kerkük petrol kuyularından sadece 120 km uzakta olduğu" açıklayınca Türkiye'de, Irak'ta yaşayan Türkmenlerin meselesi baş göstermiştir. Bu açıklamalar Türkiye'de Irak'ın kuzeyinde bir Kürt devletinin kurulması ihtimalini gündeme getirmiştir. Söz konusu devletin kurulması Irak'ta yaşayan Türkmenler için bir tehdit olarak düşünülmüştür. Çünkü Irak'ta yaşayan Kürtlerle Türkmenler arasında sürekli gerginlik yaşanmıştır.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Hani El Hadisi, *Nedve Fi Afak El İlakat El İrakiye- El İraniye- El Turkiye-Elsuriye, Amman*, Raya Bilgi ve Araştırma Merkezi, 07.09.1996, s.35-36.

¹⁴⁹ Britanya Belge Koruma Dairesi, Dosya no. 41335/925.

¹⁵⁰ Halil İbrahim El Nasır, *El Tatavurat El Muasıra Fi El İlakat El Arabiye-El Turkiye*, s.240-241.

Irak için Dicle ve Fırat nehirleri ile ilgili yaşanan; Kürt, Türkmen ve Ermeni gibi azınlıkların sorunları ve iki ülke arasında sınır ve terörist olaylarından ortaya çıkan krizlerin çözülmesi gibi konularda Türkiye çok etkili bir komşu ülke sayılır.¹⁵¹

Ortadoğu'da Irak'ta yaşayan Türkmenlerin meselesi Türkiye ve Irak ilişkilerinde çoğu zaman olumsuzlukların yaşanmasına sebep olmuştur. Örneğin Ağustos 1980'de Saddam Hüseyin rejimi 17 Türkmen aydın ve liderini idam ettiğinde Süleyman Demirel, hükümetimizin bu konuyu görmezlikten gelmesi mümkün değil, diyerek Irak'ın çeşitli illerinde yaşayan Türkmenlerin durumu ile ilgili bilgi vermemekle Iraklı yetkililerini laubalilikle suçlamıştır.¹⁵² Türkiye'nin medya ve diğer yayın organlarında çoğu zaman Irak'ta yaşayan Türkmenlerin maruz kaldıkları asimilasyon, baskı, zulüm ve işkencelerle ilgili haberler yapılmıştır. Bununla birlikte çoğu zaman Türkmenlerin Irak'a değil Türkiye'ye bağlı oldukları ile suçlanmıştır. Hâlbuki gerçek bu değil; Türkmenler her zaman kendi Türk kimliklerini ve milletlerini sevip diğer toplulukları zedelemekten ve aşağılamadan Türklüklerini savunmakla birlikte Irak'ın ulusallığını ve birliğini savunmuş ve savunmaktadırlar. Türkmenlerin Türklere yakın olmaları da doğal olarak karşılamak gerekir. Çünkü aralarında soy, kültür, medeniyet, dil ve düşünce bağı bulunmaktadır. Onu sokup atmak da imkânsızdır.¹⁵³

1988'de Türkiye hükümeti dışişleri bakanlığı bünyesinde Türkiye Dışında Yaşayan Türklerin Yönetimi birimi açması ile birlikte Türkiye'de Irak Türkmenlerine daha da önem verilmeye başlanmıştır. Bu birimin temel amacı Balkanlarda ve diğer ülkelerde yaşayan Türkleri, Türklerin anavatanlarına yani Türkiye'ye bağlamak olmuştur.¹⁵⁴ Bu önem vermenin en önemli adımları 1990'da Türkiye-İstanbul'da "Büyük Azerbaycan'a Doğru" isimli kurultayın düzenlenmesi sayılır. Söz konusu kurultayda o dönemdeki hükümetin bir bakanı, konuşma yapmış ve konuşmasında hükümetinin tekrar bütün dünya

¹⁵¹ Su Konusu su meselesi Türkiye'nin stratejisindedir.

¹⁵² Irak Haber Ajansı, Türkçe Bülteni, Ağustos 1980.

¹⁵³ KARDAŞLIK DERGİSİ, Mayıs 2003, S.17, s.77.

¹⁵⁴ Muhammet Halife, "El Davr El Turki Fi El Şark El Avsat ve El Halic El Arabî", **Minber Dergisi**, S.58, Mayıs 1990, s.43.

Türklerinin birleşmesine önem verdiğini dile getirmiştir.¹⁵⁵ 1991’de Körfez Savaşı’ndan sonra Türkiye de Irak Türkmenlerine karşı daha hassasiyet göstermiştir. Türkiye başbakanı Özal, “Savaştan sonra Irak’ın yeni yapısı demokrasi sistemlerine uygun olması ve orada yaşayan Türkmenleri bütün haklarını verilmesi gerekir.”¹⁵⁶ şeklinde resmî bir açıklamada bulunmuştur. Bu bağlamda başta Türkiye cumhurbaşkanı olmak üzere birçok Türk yetkilisi resmî olarak 22 Şubat tarihinde Ankara’da Kurulan Milliyetçi Irak Türkmen Partisi yetkilileriyle Türkmenlerin sorunlarını ve durumlarını araştırmak ve uygun çözümleri bulmak amacıyla iletişime girmişlerdir. Aynı yılın 22 Mayıs tarihinde Türkiye Dışişleri bakanlığından şöyle bir açıklama yapılmıştır: “Türkiye, Irak’ın yeni sisteminde herhangi bir azınlık topluluğu özellikle Türkmenlerin dışlanmasından yana değil. Çünkü Türkmenler Irak’ın asıl unsurlarından sayılır. Dolayısıyla hak ettikleri idarî ve siyasî konumlara getirilmeleri gerekir”. Buna karşılık Haziran 1991’de Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz Ankara’ya resmî bir ziyarette bulunarak Türkmenlere yapılan haksızlık ve dışlama dedikodularını yalanlamış, Irak’ın demokrasi ilklerine bağlı bir sisteme göre hareket ettiğini ve edeceğini vurgulamış ve Irak’ın diğer toplulukları gibi Türkmenlerin de bu demokrasi sistemden pay alacaklarını belirtmiştir.¹⁵⁷

Aynı çerçevede Türkiye, Kuzey Irak’ta terörist PKK gruplarına karşı gerçekleştirdiği askerî operasyonlar sırasında sürekli Türkmenlerin haklarına işaret etmiş ve Kuzey Irak’ta bulunan Türkmen parti ve kuruluşlarına maddi-manevi destek vermiştir. Ayrıca Türkiye, bütün bu parti ve kuruluşları Irak Türkmen Cephesi çatısı altında toplamayı başarmıştır.¹⁵⁸ Bununla birlikte Türkiye, Kuzey Irak’ta özellikle Erbil’de Türkmen okullarının açılması, Türkçe

¹⁵⁵ Ahmet İbrahim Halil, *El Suluk El Siyasi El Harici El Turk İza El Irak Bada Um El Marik Fi Siyaset Turkiye El Hariciye Ticah El Vatan El Arabi*, s.27.

¹⁵⁶ Mustafa Ahmet Abdulhamit, *El İlakat El Arabiye El Turkiye Bada Harb El Halic*, s.118.

¹⁵⁷ Muavaz Celal Abdullah, *El Tasavur El Turki Li Emn El Halic Bada El Harb Fi Mısır ve Emn El Halic Bada El Harb*, 1.baskı, Siyasi Araştırma ve İncelemeleri Merkezi, Kahire Ün.,Kahire 1994, s.220.

¹⁵⁸ Ahmet İbrahim Halil, *a.g.e.*, s.26.

ile eğitim verilmesi ve Türkmen Kültürel - sosyal faaliyetlerin gerçekleşmesi konusunda çok önemli bir rol oynamıştır.¹⁵⁹

1996'da Ankara'da imzalanan barış antlaşmada Türkmenlere Barış Güçlerini kontrol ve gözlemlene hakkı tanınmıştır. Böylece Türkiye, Türkmenlere eskisine göre daha önem vermiş ve onların kültürel ve sosyal varlıklarının muhafaza etmesinde etkili olmuştur¹⁶⁰. 1996'dan itibaren Türkiye Kuzey Irak'ta Türkmen parti ve kuruluşları kanalıyla Irak'ta söz sahibi konumuna gelmiştir.¹⁶¹ Bu durumun da Türkiye'nin şimdiki ve hatta gelecekteki stratejik politikasına yansıdığı görülür.

4.2. Kürtler:

Kürtlerin meselesine veya başka bir ifadeyle durumlarına gelince Irak, Suriye, Türkiye ve İran sınırlarında yoğun olarak yaşadıklarından dolayı birer azınlık etnik grubu teşkil etmektedirler. Dolayısıyla bölgesel bir faktör olarak bu dört ülke arasında sürekli gerginliklerin yaşanmasına neden olmuşlardır. Özellikle dış güçler provokasyon yapmak amacıyla bu dört ülkede yaşayan Kürtlerin herhangi bir ülkesinde gerginlik yaşarlarsa veya bir sorun çıkarırlarsa ister istemez söz konusu diğer ülkelerde yaşayan Kürt grupları da olumsuz olarak etkilenir. Kürtler sürekli olarak yukarıda adı geçen dört ülkenin başına geçen iktidarlarla anlaşmazlık yaşadıklarından kendilerine göre bir milliyet anlayışı kurmuşlar ve kendilerine özgü Kürtçe adı ile bilinen bir dili konuşurlar. Kürtçe Fars Dili grubunun bir ekolü sayılır Bu dil, Hint Avrupa dillerinden sayılır.¹⁶² Kürtler farklı ve çeşitli şiveleri konuşmalarına rağmen çok büyük bir kısmı Müslüman olup Sünni mezheplerine mensuptur. Ancak Irak'ın sınırlarında özellikle İran'a çok yakın bir konumda olan Diyale ilinin bazı ilçelerinde Şii mezhebine bağlı Kürtler de vardır.¹⁶³ Kürtlerin asıl

¹⁵⁹ Mahmut Salim El Samarraî, **Kira Fi İstiraciyet Turkiye El Siyasiye El Muasıra Ticah El Irak Fi El Akaliyat El Arabiye El Turkiye Fi Muvacahat El Karn El Hadi Aşar**, s.226.

¹⁶⁰ Hilin Kadirda Tikos, (Çev. İbrahim El İris), **Nihayet El İmbaratoriye El Soveytiye**, Dar ül Kurtuba Yay., Kıbrıs 1991, s.84.

¹⁶¹ Mahmut Salim El Samarraî, **a.g.e.**, s.21.

¹⁶² Abdullah Sena Fuat, "Ektrat İran Beyne El Sira El Dâhili ve Siygat El Tevazunat El İklimiye", **El Siyase El Duveliye Dergisi**, S. 135, 1999, s.104.

¹⁶³ Fayir Reccani, "El Mesele El Kurdiye Fi El Irak ve Turkiye", **Stratejik Araştırmalar**, El Eham Stratejik ve Siyasi Araştırmaları Merkezi Yay., Kahire 1999, s.4.

amaçları Irak, Suriye, Türkiye ve İran sınırlarında milli devlet dedikleri Kürdistan devletini kurmaktır. Türkiye ve Irak'ta Kürtler ikinci büyük topluluk konumundadırlar. Kürtlerin Kürdistan dedikleri topraklar Türkiye, Irak ve İran topraklarında yer alır. Bununla birlikte eski Sovyetler Birliği ve Suriye topraklarında da azınlık teşkil ederler.¹⁶⁴ Türkiye'de yaşayan Kürtlerin nüfusu ile ilgili elde mevcut resmi bir rakam bulunmamaktadır¹⁶⁵. Irak ve Türkiye topraklarında yaşayan Kürtlerin demografik dağılımları ise söz konusu iki ülke ile İran'ın sınır bölgelerinin 39.000 km. mesahasından 194.000 km'sine dağılmışlardır¹⁶⁶. Irak'ta yaşayan Kürtler yoğun olarak Dohok, Süleymaniye, Erbil illerinde ve azınlık olarak da Musul ilinde yaşamaktadırlar. Nüfusları da 3 ile 4 milyon arsındadır.¹⁶⁷ Irak'ta yaşayan Kürtlerin coğrafi konumları itibarıyla diğer illerden uzak kalmışlar ve başta Araplar olmak üzere ülkede yaşayan diğer topluluklarla kültürel ve sosyal açıdan tam kaynaşmamışlardır. Dolayısıyla bu durum Irak'ın ulusal birliğini olumsuz şekilde etkilemiştir.¹⁶⁸

Kürtler uzun yıllar hatta yeni Irak Devleti kurulana kadar bağımsız bir devlet kurma hayalini gerçekleştirmek için çok uğraşmışlardır. Bununla birlikte Kürtler genellikle dinî ve ırkî ideolojilere sahip olan liderlerine bağlı kalmışlardır.¹⁶⁹ Bu liderler Kürtlerin siyasî yüzünü temsil etmişlerdir. Osmanlı Devleti döneminde Süleymaniye Sancağına valilik görevine getirilen Mahmut Hafit El Barzanci Osmanlılara bağlı olarak görevini yapmıştır. Ancak Osmanlı Devleti yıkılıp İngiliz askerleri Musul yakınlarına geldikten sonra Süleymaniye Sancağı savaş dışında kalmış olmasına rağmen El Barzanci Osmanlılara verdiği sözden vazgeçmiş, onlara ihanet ederek İngilizlerle temas etmiş onların ve saflarına geçmiştir. Böylece El Barzanci İngilizlerin desteğiyle Kürt

¹⁶⁴ Daha detaylı bilgiler için bk. Visal Necip Arif El Azzavi, **El Kadiye El Kurdiye Fi Turkiye**, (Doktora Tezi), Bağdat Üniversitesi, Siyasal Bilgileri Fakültesi, 1994, s.1-7.

¹⁶⁵ Bazı araştırmacılar çeşitli çalışmalarında Türkiye'de yaşayan Kürtlerin nüfusu 10 ile 12 milyon olarak göstermişlerdir. Bu konu ile ilgili daha detaylı bilgiler için bk. El Azzavi, **a.g.e.**, s.25-26; Salah Sadullah, **El Mesele Kurdiye Fi Turkiye: Merhele Cedide**, Bağdat 1991, s.23.

¹⁶⁶ **Arap Stratejik Raporu**, El Ehram Stratejik ve Siyasi Araştırmaları Merkezi, Kahire 1992, s.141.

¹⁶⁷ Bazı araştırmacılar Türkiye ve Irak'ta yaşayan Kürtlerin nüfuslarıyla ilgili kesin bir sayımın yapılmadığı ileri sürmüşlerdir. Daha detaylı bilgiler için bk. Dahham Muhammet, **El Mesele El Kurdiye Fi El İlakat El İrakiye El Turkiye, Fi El İlakat El Arabiye El Turkiye Fi Muvacehet El Karn El Hadi ve El İşrin**, Musul Ün., Yayınları, Irak –Musul 2000, s.29.

¹⁶⁸ Ahemt El Seyit Turkî, **El Kadiye El Turkiye Fi El İrak, Elsiyase Elduveliyeh Dergisi**, Kahire 1999, S.135, s.117.

¹⁶⁹ Aziz El Hac, **El Kadiye El Kurdiye Fi El İşrinat**, 2.baskı, Bağdat 1985, 91–96.

bölgesinde daha etkin görevlere ve hatta bölgede İngilizlerin danışmanı görevine getirilerek ona aylık maaş bağlanmıştır. Bununla birlikte İngilizler bölgede Kütçeyi resmî bir dil hâline getirmişlerdir.¹⁷⁰ Daha sonra İngilizler Süleymaniye Sancağı'nın iç işlerine müdahale edip El Barzanci'ye verdikleri otoriteyi daraltmaya çalıştıkları için 1919'da El Barzanci onlara karşı bir ayaklanma yapmıştır. İngilizler bu ayaklanmayı basmış ve El Barzanci'yi Hindistan'a sürgün etmiştir.¹⁷¹

Yeni kurulan Irak Devleti başlangıcından itibaren Kürt sorunu ile karşı karşıya gelmiştir. Kurulan bu yeni devleti yıpratmak ve güçsüz kılmak için bazı dış güçler tarafından Kürt sorunu istismar edilmiştir.¹⁷² Bu dış güçlerin başında Irak'ı işgal altına alan Britanya gelmiştir. İngilizler, Irak'ın petrolünü ve diğer doğal kaynaklarından daha uzun süre para kazanabilmek için Kürt sorunundan istifade etmiştir.¹⁷³ 1932'de Irak'ın Cemiyet-i Akvam'a girip Musul vilayetini topraklarına kazanması ve devlet otoritesini sağlaması Kürtler tarafından endişeyle karşılanmıştır. Dolayısıyla gönülsüz olsalar da Kürtler mecburen Irak vatandaşı olmayı kabul etmişlerdir. Nitekim 1930'da Irak ve İngiltere arasında imzalanan antlaşmada Kürtlerin haklarına işaret edilmemiştir. Bu yüzden El Barzanci bu duruma karşı çıkmak amacıyla 1931'de yeni bir silahlı grup kurmuştur. El Barzanci bu silahlı grubuyla Irak'ın bağımsızlığını savunmuştur.¹⁷⁴ Bunun akabinde Irak bağımsız bir ülke konumuna gelip resmî devlet kurumlarını kurmaya başladıktan sonra Kürtler yeniden dikkatleri üzerlerine çekmek için girişimde bulunmuşlardır. Tam bu dönemde Kürt bölgesinin birçok yerini kontrol altına alan ve aşiret sisteminden yetişen Molla Mustafa Barzani adında bir Kürt lideri ortaya çıkmıştır.¹⁷⁵ Barzani, yeni bir silahlı grup kurmuş ve devlet güçleriyle birçok çatışmaya girmiştir. Daha sonra yakalanarak Eski Sovyetler Birliği'ne sürgün

¹⁷⁰ Amir Sultan El İshaki, **El İrak ve İsbat El Umam El Muthaide 1920-1939**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Musul Ün., Eğitim Fak. 2000, s.78.

¹⁷¹ Aziz El Hac, **a.g.e.**, s.105; Amir Sultan El İshaki, **a.g.e.**, s.79.

¹⁷² Tim Niblock, Iraq: **The Contemporary State Croom Helm**, London, N.D, s.47.

¹⁷³ **a.g.e.**, s.48

¹⁷⁴ McDowell, **a.g.e.**, s.11.

¹⁷⁵ Selame Gassan, **El Muctema El ---- Fi El Şark El Arabi**, Arap Birliği Araştırmaları Merkezi Yay., Beyrut 1987, s.80.

edilmiştir. Burada Irak Cumhuriyeti kurulana kadar kalmıştır.¹⁷⁶ Irak'ta 1958'de krallık sistemine son verilip cumhuriyet kurulduktan sonra Barzani'nin tekrar Irak'a dönmesine müsaade edilmiş ve devlet hapisanelerinde tutuklu bulunan diğer Kürtler serbest bırakılmıştır.¹⁷⁷ Yeni cumhuriyet anayasasında Kürtlere bütün haklar tanınmış ve onlara birkaç bakanlık kontenjanı verilmiştir.¹⁷⁸ Bu dönemde Barzani tekrar bütün Kürt güçlerini etrafına toplamayı başarmış ve 1961'de Eylül ayaklanmasını gerçekleştirmiştir. Bunun sonucunda Abdulkerim Kasım, Barzani'nin doğduğu ve büyüdüğü şehre silahlı saldırılar düzenlemiş ve bombardıman etmiştir.¹⁷⁹

1968'de Arap Sosyalist Baas Partisi tekrar iktidarı ele geçirmiş ve silah gücü kullanmadan Kürt sorununun çözülmesine karar vermiştir.¹⁸⁰ Birçok görüşme yaptıktan sonra 11 Mart 1970'te hükümet, Kürtlerin bütün haklarını tanımış ve özerk bölge kurmalarına izin vermiştir. Bununla birlikte hükümet, Kürtçe'yi resmî bir dil olarak kabul etmiş ve bu dille bütün sosyal ve kültürel faaliyetlerinin gerçekleştirilmesine müsaade etmiştir.¹⁸¹ Ancak Baas Partisi'nin kuzey bölgesini kontrol altına alması ve Barzani'nin isteklerinin artması hükümetle Kürtler arasında bir gerginliğin yaşanmasına sebep olmuştur.¹⁸² Aynı zamanda Kürtler gizlice İran'la işbirliği yaparak ondan lojistik destek almıştır. İran, Irak'la olan sınır sorunlarını çözmek için Kürtleri Irak rejimi üzerine bir baskı aracı olarak kullanmıştır. Daha sonra İran ve Irak kapalı bir yola gelmiş ve aralarında silahlı çatışmalar başlamıştır. 1975'te iki ülke arasında Cezayir Antlaşması imzalanmıştır. Bunun akabinde İran Kürtlere lojistik desteği kesmiş, dolayısıyla Kürt hareketi yıpranmaya başlamıştır.¹⁸³ Bu sırada Türkiye'nin politikası İran Şahı Muhammet Rıza

¹⁷⁶ Saat Naci Cevat, *El Mesele El Kurdiye Fi El Irak 1958-1970*, s.10-20.; Niblock, *a.g.e.*, s.48.

¹⁷⁷ Niblock, *a.g.e.*, s.50

¹⁷⁸ Leys Hüseyin El Zubeydi, *Servet 14 Temmuz Fi El Irak*, Bağdat 1979, s.288.

¹⁷⁹ Niblock, *a.g.e.*, s.50

¹⁸⁰ Deham Muhammet El Azavi, *El Mesele El Kurdiye Fi El Irak El İrakiye El Türkiye*, Musul Ün., Türkiye Araştırmaları Merkezine sunulan bir araştırma. 1996, s.6.

¹⁸¹ Ahmet Abdurrahim Mustafa, "El Ekrad ve El Vihde El Vataniye Fi El Irak", *El Siyase El Duveliyeye Dergisi*, Kahire, S.23, 1971, s.28. 11 Mart kararı için bkn. Devrim Yüksek Konseyi Kararı 11 Mart 1970.

¹⁸² *National Foreign Assessment center, The Kurdish Problem in Perspective Secret, PA70, 10530D*, Ağustos 1979, s.20.

¹⁸³ El Azavi, 1996, *a.g.e.*, s.10.

Behelevi'ye karşı olmuştur. 1941–1979 yılları arasında İran, Sinto Koalisyonu otoritesinden istifade ederek 1972'de Türkiye'nin İzmir ilinde toplanan koalisyon üyelerine Kuzey Irak'taki Kürt hareketine destek verme projesini sunmuştur. Irak, adı geçen koalisyondan 1959'da çekilmiştir. Toplantıda o dönemdeki Türkiye Cumhurbaşkanı Cevdet Sonay, İran'dan, kuzey Irak'ta bulunan Kürt gruplarına lojistik destek vermekten vazgeçmesini istemiştir. Çünkü bu hareket Irak'ın genel güvenliği tehdit eder dolayısıyla da Türkiye'nin de iç güvenliğini de olumsuz etkiler. Bunun sonucunda da Türkiye ve Irak arasında gerginliklerin yaşanmasına yol açılacaktır.¹⁸⁴

Nisan 1979'da Türkiye Genelkurmay Başkanı Kenan Evren ve Türkiye başbakan yardımcısı Çetin Irak'a resmî bir ziyarette bulunmuşlardır. Ziyaret sırasında Irak'ın önde gelen siyasî ve askerî yetkilileriyle önemli görüşmeler yapılmış her iki ülke Kürt silahlı hareketlerinin yarattığı gerginliği dile getirilmiştir. Ayrıca iki ülkede yaşayan Kürtler arasında karşılıklı olarak yapılan silah kaçakçılığından doğabilecek tehlike de belirtilmiştir. Bu görüşmelerde her iki taraf arasında mutabakat sağlanarak Kürt silahlı gruplarına karşı her iki ülkede operasyonların başlatılmasına karar verilmiştir. Ayrıca petrol alanında da sözleşmelere imza atılmıştır.¹⁸⁵ 1980 ile 1988 yılları arasında İran- Irak Savaşı sırasında İran'ın verdiği destek sayesinde Kürtlerin gücü artmış ve Kürtler Irak'ın merkezi hükümetine karşı bir tehdit kaynağı hâline gelmiştir. Türkiye ise bu savaşa karşı tarafsız bir pozisyon almış ve her iki ülkeyle iktisadi ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır.¹⁸⁶

Kürt meselesi Irak ve Türkiye için çok büyük sorunlardan biridir. Çünkü bu sorunun çözülmesinde her ülke kendi politikasına göre uygun çözümler bulmaya çalışmıştır. Yani çözüm bulmakta her iki ülke arasında fikir birliği yoktur. 11 Mart 1970'te Irak hükümeti tarafından Kürtlere verilen haklar iki ülke arasında gerginliğe sebep olmuştur. Çünkü bu karar Türkiye'deki Kürtleri

¹⁸⁴ El Davut, a.g.e., s.23.

¹⁸⁵ **National Foreign Assessment center, The Kurdish Problem in Perspective Secret, PA70, 10530D**, Ağustos 1979, s.27.

¹⁸⁶ Ekmeleddin İhsanoğlu, **El İlakat El Arabiye El Turkiye Min Manzur Turki**, 2.C., Arap Araştırma ve İnceleme Enstitüsü Yay., 1993, s.306.

de aynı hakları iddia etmeye tahrik etmiştir. Bu da Türkiye'nin iç ve dış politikasının temel prensiplerine karşı gelir.¹⁸⁷

İki ülke arasında yaşanan bütün bu anlaşmazlıklara rağmen yine de bu meseleyi kökünden çözmek ve bağımsız bir Kürt Devleti'nin kurulmasına engel olmak hususunda her iki ülke de hemfikirdir.¹⁸⁸ Bu yüzden 15 Ekim 1984'te iki ülke arasında "Yeni Kovalama" adı ile bilinen bir güvenlik anlaşmasına imza atılmıştır. Anlaşmaya göre belli bir mesafeye göre her iki ülkenin askerleri silahlı terörist Kürtleri yakalamak için birbirlerinin sınırlarına girebilir. Ancak 2 Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'e girmesi sonucunda başlayan Körfez Savaşı'ndan ve 1991'de Kürt Silahlı gruplarını yok etmek üzere Irak askerlerinin başlattığı kanlı operasyonlardan dolayı yaklaşık olarak 460 bin Irak Kürdü Türkiye'nin topraklarına girmiştir. Türkiye siyasî çatışmayı bir kenara bırakıp insanî yönü düşünerek onlara karşı iyi davranmış, kucağını açmış ve gereken yardımları yapmıştır.¹⁸⁹ Türkiye'nin Kürtlere karşı yaptığı bu insanî destek bütün dünya ülkelerine örnek olmuştur.

4.3.Kürdistan İşçiler Partisi (PKK)

Türkiye'de yaşayan Kürtler birkaç örgüt ve parti kurmuştur. Bu örgütler şunlardır: Halk Kültürel Devrimi Örgütü, Doğu Devrimi Örgütü, Rüzgari Partisi, Kürt Halkı Kurtuluşu Partisi ve bunlarla birlikte terörist başı Abdullah Öcalan* tarafından kurulan PKK terör örgütü de vardır. Ayrıca 1967'de kurulan Kürdistan Demokrasi Partisi ve 1978'de kurulan Kürdistan İşçiler Partisi PKK¹⁹⁰ de Kürtlerin kurduğu partiler arasında yer almaktadır. PKK

¹⁸⁷ 11 Mart 1970'te Irak hükümeti tarafından alınan karara göre, Kürtlere özerk bölge kurma hakkını verilmiş ve onlara merkezi hükümette beş bakanlık kontenjanı tahsis edilmiştir. Bununla birlikte devlet hapisanelerinde tutuklu bulunan bütün Kürtler serbest bırakılmış ve Kürdistan Demokrasi Partisi'nin açık bir şekilde faaliyet göstermesine izin verilmiştir. bk. Bilal Mazin, *El Mesele El Kurdiye El Vahim ve El Hakika*, Beysan Yay., Beyrut 1993, s.109.

¹⁸⁸ Halil İbrahim El Nasiri, *El Tatavurat El Muasira Fi El İlatat El Arabiya El Turkiye*, Raya Matbaası, Bağdat 1990, s.252.

¹⁸⁹ Körfez Savaşı sırasında Irak Kürtlerini korumak bahanesiyle Türkiye topraklarında, Fransa, Britanya, Hollanda, Amerika, İtalya askerleri bulunmuştur. Kara kuvvetler Silopi'de hava kuvvetleri ise İncirli limanında yer almıştır. Bu operasyona Çekiç adı verilmiştir. bk. El Nasiri, *a.g.e.*, s.154.

¹⁹⁰ Terörist başı Abdullah Öcalan 1947'de Suriye – Türkiye sınırlarına yakın olan Şanlı Urfa ilinde doğmuştur. Ailesi çiftçilikle uğraşan Öcalan, Ankara üniversitesine girmiş ve o dönemden itibaren siyasi hareketlerine başlamıştır. 1972'de terör hareketlerine destek vermekten yedi ay tutuklanmıştır. 1978'de Kürdistan İşçiler Partisi'ni kurmuş ve 1980'da Türkiye'den kaçarak Suriye'ye yerleşmiştir.

terör örgütü üyeleri 1980’de Türkiye’de gerçekleştirilen askeri darbe akabinde tam kadro Türkiye’den kaçmıştır. Parti Ağustos 1982’de Dimaşk’ta gerçekleştirilen Kardeşlik Kurultayı sonrasında Türkiye’ye silahlı gruplar göndermeye başlamıştır. Söz konusu gruplar Türkiye’nin güneydoğu bölgesinde yerleşmiştir. 1983’te bu silahlı grupların bir kısmı da İbn-i Ömer Adası’nda (Butan) toplanmış ve silahlı saldırılara başlayacaklarını ilan etmişlerdir. Mart 1985’te partinin siyasî kadrosuna bağlı Kürdistan Kurtuluşu Halk Ordusu Hareketi adı ile partinin askeri ekolü kurulmuştur. Daha sonra söz konusu terörist örgütünün silahlı üyeleri 10000’e ulaşmıştır¹⁹¹. Partinin maddî desteği Türkiye’de ve Avrupa’da yaşayan Kürtlerden ve Türkiye ile sorunları olan çeşitli ülkelerden sağlanmaktadır. Bazı araştırmacı ve gözlemciler göre terörist PKK örgütünün asıl maddî kaynağı ve lojistik desteği Eski Sovyetler Birliği tarafından karşılanmaktaydı.¹⁹² Parti ilk önce Irak, İran, Türkiye ve Ermenistan sınırları arasında bir Kürt devleti kurma sloganı ve hedefi açıklamıştır¹⁹³. Ancak birkaç sene sonra Nisan 1990’da Öcalan’ın yaptığı konuşmada “Benim halkım (Kürt halkını) Türkiye’den ayrılmak istemez. Çünkü her açıdan Türkiye’ye muhtaçtır. Biz en az kırk sene sonra ayrılabiliriz”¹⁹⁴ şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.

Terörist PKK örgütünün düzenlediği silahlı saldırılarda; Türk askeri, güvenlik güçleri, devlet kurumları ve Kürt olup Türkiye devletine bağlı çalışan

Suriye’nin kontrolünde olan Lübnan Sehil El Bika’ndan Partinin silahlı saldırılarını organize etmiştir. Burada parti mensuplarına askeri eğitim vermiştir. Ancak söz konusu yer Ankara’nın baskısıyla fazla sürmeden kapatılmıştır. Suriye ve Türkiye arasında Öcalan’ın yüzünden tam bir savaş çıkmak üzereyken Türkiye’nin isteğiyle Ekim 1998’de Öcalan Suriye’den uzaklaştırılmıştır. Öcalan Suriye’den ayrıldıktan sonra Avrupa’ya gitmiş ve siyasi sığınma talebinde bulunmasına rağmen hiçbir Avrupa ülkesi ona bu hakkı vermemiştir. 15.02.1999 tarihinde Türk askeri onu Kenya’nın başkentinde yakalamış ve Türkiye’ye getirmiştir. Türkiye Kürtleri onun yakalanmasında İsrail İstihbaratının rolü olduğuna iddia etmiştir. Öcalan için özel olarak kurulan Askeri Mahkeme onu yargılamış ve hakkında idam kararı vermiştir. Bu karar Türkiye’de birçok kesim tarafından sevinçle karşılanırken bir kesim tarafından da itirazla karşılanmıştır. Amerika Öcalan’ı uluslar arası bir terörist sayarak onun idam kararını desteklerken Avrupa ülkeleri bir Kürt ayaklanmasını engellemek için hapsedmesini tercih etmiştir. Daha detaylı bilgiler için bk. www.geocities.com/e_sohel/tareekh/tareekh24.html

¹⁹¹ Ali Abdulfettah Yayhay, **Hizib El Ummal El Kurdistani Fi Turkiye, Menşe ve Tatavurahu**, s.120

¹⁹² Ünlü Arap araştırmacılarından Gassan Selama eski Sovyetler Birliği’ni Kürt meselesinin sponsoru olarak niteler. 19.02.1999 tarihinde Monti Karlo yayın organında yayınlan “El Mesele El Kurdiye Fi Turkiye ve El Garb” başlıklı konuda açıklanmıştır.

¹⁹³ Muhammet Saat Abu Amud, “El Devle El Kurdiye Beyne El Fikir Ve El Hilim ve El Vaki”, **El Siyase El Duveliyeye Dergisi**, S.135, 1999, s.86.

¹⁹⁴ Felep Robens, **Turkiye ve El Şark El Avsat** (Çev. Mikail Necim Nuri), Limaosi 1993, s.42.

ve Köy Korucuları adı ile bilinen gruplar hedef alınmıştır. Bununla birlikte Türkiye devletine bağlı kalmamaları için Kürt kökenli devlet memurları ve öğretmenleri tehdit etmiş ve büyük bir kısmını öldürmüştür. Türk silahlı kuvvetleri PKK terör örgütüne karşı silahlı operasyonlar düzenlemiştir. Söz konusu operasyonlar sadece Türkiye sınırları için kalmamıştır; komşu ülkelerin sınırlarına kadar uzanmıştır. Ayrıca güz 1998'de Türkiye ve Abdullah Öcalan'ı yanında barındıran Suriye arasında gerginlik zirveye kadar tırmanmış ve Türk askerleri Suriye sınırlarında toplanmıştır. Son anda Suriye, Abdullah Öcalan'ı topraklarından uzaklaştırmış ve Türkiye ile başlamak üzere olan savaşın önüne geçmiştir.¹⁹⁵ Bu gerginlik 15 Şubat 1999 tarihinde Kenya başkentinde Abdullah Öcalan'ın Türk askerleri tarafından yakalanıp Türkiye'ye getirilene kadar devam etmiştir. Türkiye'de iktidara geçen hükümetler PKK terör örgütüne karşı yapılan mücadeleyi sürdürmüşlerdir.¹⁹⁶ Amerika Birleşik Devletleri de Abdullah Öcalan'ı uluslararası bir terörist olarak kabul etmiş ve onu bir Kürt düşmanı olarak ilan etmekle birlikte tarihte Kürtlerin tanıdığı en kötü düşmandır diye nitelemiştir. Ayrıca PKK terör örgütünün Türkiye'de yaşayan Kürtlerin menfaatlerine çok zarar verdiğini de belirtmiştir.¹⁹⁷

Türkiye'de terör örgütü ile mücadele hem maddî hem insanî kayıplara çok önemli bir sebep teşkil etmiştir. Ayrıca söz konusu sorun Türkiye ve topraklarında milyonlarca Kürt vatandaşı yaşayan Irak, İran ve Suriye gibi komşu ülkeler arasındaki ilişkileri de olumsuz yönde etkilemiştir.¹⁹⁸

PKK terör örgütünün sivil insanlara ve askerlere düzenlediği silahlı saldırılar Türkiye ve Irak ilişkilerini de olumsuz şekilde etkilemiştir. Dolayısıyla sınırları sıkı bir denetim altına almak için iki ülke arasında birçok sözleşme ve antlaşmaya imza atılmıştır. Bununla birlikte iki ülke arasında ticaret, sanayi

¹⁹⁵ Türkiye ve Suriye arasında yaşanan gerginlikler ile ilgili bk. **Siyase El Duveliye Dergisi**, S.135, 1999, s.203–207

¹⁹⁶ Celal Muavviz, **Sinaat El Karar Fi Turkiye ve El İlakat El Arabiye El Turkiye**, Beyrut 1988, s.151.

¹⁹⁷ Bu açıklama Amerika Sesi yayın organında 24.02.1999 tarihinde yapılmıştır. Ayrıca bk. Abu Amud, **a.g.e.**, s.87.

¹⁹⁸ Bazı raporlara göre, İran'da 7 milyon, Irak'ta 4 milyon ve Suriye'de 1,650 bin Kürt yaşamaktadır. bk. Muhammet Harb, "El Ekrad Fi Turkiye", **Siyase El Duveliye Dergisi**, S.135, 1999, s.125.

ve diğer alanlarda da müşterek proje ve işbirliği sözleşmeleri yapılmıştır. Bunlardan 1937’de Saat Abad Sözleşmesi, 1955’te Bağdat Koalisyonu sözleşmesi, 1973’te Irak- Türkiye Boru Hattı.¹⁹⁹ Nitekim Irak- İran Savaşı başlayınca iki ülke arasında ticaret işleri daha önceden benzeri hiç görülmemiş bir şekilde gelişmiştir. Bu dönemde iki ülkenin kara yollarında yüzlerce kamyon çeşitli malzemeler taşımıştır.²⁰⁰

Yukarıda da açıklandığı gibi PKK terör örgütünün silahlı operasyonları iktisadi açıdan her iki ülkenin ilişkilerini olumsuz şekilde etkileyebilmiştir. Çünkü o dönemde Irak ordusu İran sınırlarında savaşmaktayken PKK terör örgütü Kuzey bölgede denetim eksikliğinden faydalanarak Türkiye’ye silahlı saldırıları yapma fırsatını yakalayabilmiştir.²⁰¹

1984 ile 1987 yılları arasında PKK terör örgütünün silahlı saldırıları artınca Temmuz 1987’de Türkiye hükümeti Özal Projesi adı ile bilinen bir güvenlik projesine girmiştir. Silahlı saldırıları önlemek maksadıyla ortaya atılan projeye göre Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları ve sürekli adı geçen terör örgütünün saldırılarına maruz kalan illerin valilerine daha da geniş yetkiler verilmiştir. Ayrıca bu illerde çalışan emniyet güçleri mensuplarına ve askerlerine mali mükâfatlar verilmiştir. Bununla birlikte bu terör örgütünü yok etmek için gelişmiş teknolojik metotlar kullanılmaya başlanmıştır.²⁰²

Daha fazla lojistik destek almak için PKK terör örgütü, kuzey Irak’taki yönetimi ele geçiren KDP ve KYP ile ilişkilerini de güçlendirmiştir.²⁰³ Nitekim adı geçen iki parti Irak – İran Savaşı sırasında İran’dan maddî destek alarak Irak askerlerine karşı silahlı saldırılar düzenlemiş ve birçok silahlı çatışmaya girmiştir. Hatta bu yıllarda bazı Türk gazeteleri, PKK terör örgütü mensupları Türkiye-Irak kara yollarını saatlerce kesip onlarca kamyonu soyup ateşe verdiklerine dair haberler yayınlamıştır.²⁰⁴

¹⁹⁹ Halil Ali Murat, “El Muşkile El Kurdiye Fi Turkiye ve Tesiraha Fi El İlatat Ma İrak ve Suriye ve İran”, (Yayınlanmamış tez), El Bekir Üniversitesi, Ulusal Sivil Savunması Fakültesi, Bağdat 1997.

²⁰⁰ 1986’da iki ülke sınırlarından 210676 kamyon giriş çıkış yapmıştır. Bu kamyonlar 4,3 milyon ton malzeme transportu yapmıştır. Bkn. Royis, **a.g.e.**, s.76.

²⁰¹ **a.g.e.**, s.77.

²⁰² Cevat, **a.g.e.**, s.15.

²⁰³ Abdulfettah Ali Yahya, **Hizib El Ummal El Kurdistani Fi Turkiye Menşeahu ve Tatatvurahu**, s.120.

²⁰⁴ Halil İbrahim Elnasırı, **a.g.e.**, s.253-255.

20. yüzyılın başlarından itibaren Türkiye ve Irak, aralarındaki mevcut sınırların güvenliğinin sağlamanın ve korumanın ne kadar önemli olduğunu fark etmiş ve bu konuyu birbirlerine karşı bir zaafiyet unsuru olarak istismar etmemelerinin gerektiğini hissetmişlerdir.²⁰⁵ Bu durum 15 Ekim 1984'te iki ülke arasında imzalanan ve "Sıcak Kovalama" adı ile bilinen antlaşmanın temel faktörü olmuştur. Bu anlaşmaya göre olağanüstü durumlarda iki ülkenin askerleri üç günü geçmemek şartıyla terörist Kürtleri yakalamak için 5 ile 10 kilometre kadar birbirlerinin sınırlarını geçme yetkisi verilmiştir. Ayrıca anlaşmaya göre iki ülke arasında istihbarat bilgilerinin paylaşılması da söz konusu olmuştur²⁰⁶. Türkiye 1985–1987 yılları arasında bu anlaşmadan üç defa istifade etmiş ve PKK terör örgütüne askeri darbeler vurmak üzere askerlerini Irak'ın kuzeyine göndermiştir. Ancak Türkiye 1988'de kendi tarafından bu antlaşmaya son vermiş ve 1989'da tekrar yenilemesi için Irak'a teklif götürmüştür. Irak tarafı ise bu teklifi reddetmiştir.²⁰⁷ 1990'da iki ülke arasında Fırat Nehri suyu sorunu baş göstermiştir.²⁰⁸

Irak - İran Savaşı sonrasında Irak askerinin güçlenmesi Türkiye'de endişeyle karşılanmıştır. Hatta Türkiye Genelkurmay'ı ve diğer güvenlik kurumları güney bölgesinden gelen tehlikeye yani Irak ve Suriye tehlikesine işaret etmiştir.²⁰⁹

1991'de Irak Körfez Savaşı'na girince Türkiye'nin iktisadi ve güvenlik sorunları da meydana gelmiştir. Söz konusu savaştan doğan siyasî ve iktisadî kriz PKK terör örgütüne kazanç sağlamıştır. Çünkü 1990 yılından itibaren Irak'a uygulanan iktisadi ambargo, Irak ve Türkiye arasında yapılan ticareti durdurmuştur. Dolayısıyla Türkiye'nin güney doğusunda birçok işçi işinden olmuş ve işsizlik %30 ile %40 oranına ulaşmıştır. PKK terör örgütü de

²⁰⁵ Felep Robens, **a.g.e.**, s. 75.

²⁰⁶ Avni Abdurrahman El Sabavi, "El İlatat El Turkiye ve Afak Tatviruha", **Avrak Türkiye Muasıra**, S.1, Haziran 1987, s.20.

²⁰⁷ Celal Abdullah Muavviz, "Türkiye ve El Emn El Arabî: El Siyase El Maiye ve El Akaliyat", **El Mustakbal El Arabî Dergisi**, S.160, Haziran 1992, s.106; Yunus Abdullah El Taii, "Devr El Murtakazat El Cografiye El Siyasiye El Reisye Fi El İlatat El İrakiye –Türkiye" (Doktora Tezi), Musul Ün. Eğitim Fakültesi, s.245.

²⁰⁸ Royis, **a.g.e.**, s.79.

²⁰⁹ Eris Kalysioğlu, "El Siyase El Hariciye El Turkiye İza El Emn El İklimi ve El Tavun Fi El Şark El Avsat", **El Mustakbal El Arabî Dergisi**, S.242, Nisan 1999, s.42.

bu konjonktürden yararlanarak işsiz kalan Kürtleri safına almış ve silahlandırmıştır.²¹⁰ Irak ve Türkiye arasında yaşanan sorunların en önemli sebepleri sınır, terör olayları, azınlıklar, su ve ... olmuştur. Sonraki bölümde PKK terör örgütünün Kuzey Irak'tan Türk askerine ve sivillere karşı düzenlediği silahlı saldırılardan ve 1991'de meydana gelen Körfez Savaşı'ndan nasıl yararlandığından detaylı bir şekilde söz edeceğiz.

²¹⁰ Eris Kalysioğlu, "El Siyase El Hariciye El Turkiye İza El Emn El İklimi ve El Tavun Fi El Şark El Avsat", **El Mustakbal El Arabî Dergisi**, S.242, Nisan 1999, s.43.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1990'DAN SONRA TÜRKİYE – IRAK İLİŞKİLERİ

1.Kuveyt işgali ve Türkiye

1980'da başlayan ve Ağustos 1988'de sona eren Irak-İran savaşından sonra, Kuveyt'in Irak'a karşı tutumunda bir anormallik meydana gelmiştir. Tarihi 22 Kasım 1989'a kadar dayanan ve Kuveyt Millî Güvenlik Başkanı'nın Kuveyt içişleri Bakanlığı'na hazırlayıp sunduğu bir gizli belgede oldukça önemli bilgiler elde edilmiştir²¹¹. Sekiz esasî fıkradan oluşan bu bilgilerin beşinci fıkrasında şu bilgiler geçmektedir: *“Savaştan sonra Irak'ın iktisadî açıdan yaşadığı dengesizlikten yararlanıp aramızdaki sınırların yeniden çizilmesi için ABD ile anlaşma sağlanmıştır.... ABD istihbarat teşkilatı, bize Irak'a baskı aracı olarak kullanabileceğimiz bütün yöntemler ile ilgili gereken bilgileri vermiştir. Ancak amacımıza ulaşabilmemiz için ABD ile yüksek seviyede temasta bulunmamız gerekir”*.²¹² Irak, İran ile yaptığı savaştan sonra oldukça borçlanmış ve iktisadî açıdan istikrasızlık yaşamıştır; yıllık olarak 8,9 milyar dolara yakın borç ödemek zorunda kalmıştır. Bu borçların içinde Körfez ülkelerinin hissesi de vardı. Aynı zamanda, gereksiz gereçler ileri süren Kuveyt, Birleşik Emirlikleri ve Suudi Arabistan, OPEK Örgütü'nden ayrı olarak kendileri için petrol üretilip satışa sunduklarından, adı geçen örgütün petrol varili için belirttiği 18 dolar, Körfez krizinden önce 7 dolara düşmüştür. OPEK'in petrol varili için belirttiği 18 dolara göre 1990'da Irak'ın petrol geliri on altı milyar dolara ulaşmıştır. Bunun yanında Irak'ın ödemesi gereken borçlar sayıldığında yıllık olarak Irak'ın genel bütçesinde 4,5 milyar dolar bir eksikliğin ve aczin meydana geldiği görülmüştür. Petrol varilinin fiyatı 18 dolar olunca Irak'ın bütçesinde bu kadar eksiklik meydana gelirken 7 dolara indiğinde ne kadar inecekti!²¹³

²¹¹ Bu belgelerin metinleri için bk. Biyar Salinjar ve Arek Loran; **Harbül Halic El Melef El Sirri**, 1.baskı, Paris 1991, s.251–254. akt. Fikret Namık Abdülfettah El Anî, **El Vilayat El Mutahide El Amerikiye ve Emin El Haliç El Arabi, Dirasa Fi Tatavvur El Siyase El Emerikiye Fi El Halic Minzu El Semaninat ve Afak El Mustakbal**, Saddam Üniversitesi (Şimdi Nehreyin Üniversitesi), Siyasal Bilgiler Fakültesi, 2001, s.182.

²¹² El Anî, **a.g.e.**, s.182.

²¹³ Sadun Hammadi; “El Suudiye ve Anazimat El Halic İstahdamat El Nafit ke Silah Zıda El Arab ve Nasaih Adaahum”, **El Cumhuriye Gazetesi**, Bağdat, S.8198, 20 Mayıs 1992. s. 20

Bağdat'ta Mayıs 28–30 tarihleri arasında gerçekleştirilen Arap Zirvesi Kurultayı'nda Irak cumhurbaşkanı (Saddam Hüseyin), söz konusu ülkelerin petrol fiyatlarında yapmış oldukları sarsıntıyı gizli bir iktisadî savaş olarak nitelendirmiştir. Bu krizden sonra arayı yatıştırmak için müdahale eden birçok tarafın da çabası nafile olmuştur. 2 Ağustos 1990'ın sabahında Irak Silahlı Kuvvetleri Kuveyt'e girmiş ve ülkeyi işgal altına almıştır. Aynı günde Türkiye şöyle bir resmî açıklama yapmıştır. *“Irak ve Kuveyt arasında meydana gelen krizin önüne geçilemediği ve bunun sonucunda Irak Silahlı Kuvvetleri'nin Kuveyt'i işgal altına alarak Kuveyt'in devlet egemenliğini çiğnemesinden Türkiye rahatsızdır ve endişe içindedir.”*²¹⁴ Aynı günde Türkiye dışişleri bakanı şöyle bir açıklamada bulunmuştur: *“Kuveyt'in işgali çok illegal bir davranıştır ve Irak askeri Kuveyt'ten derhal çekilmelidir.”*²¹⁵ 13 Ağustos 1990 tarihinde Türkiye başbakanı Yıldırım Akbulut bir basın toplantısında *“Konu gayet kritik ve tehlikelidir, temennimiz budur ki bir an evvel kriz sona ersin ve Irak askeri Kuveyt'ten çekilsin ki Kuveyt kendi devlet egemenliğine ve toprak bütünlüğüne tekrar kavuşsun”*²¹⁶ şeklinde bir açıklama yapmıştır.

Aynı zamanda Türkiye devlet bakanı, Türkiye'nin tutumunu tekrar vurgulayarak, Türkiye'den geçen Irak Petrol Boru Hattı'nın Türkiye tarafından kapatılabileceğine de işaret etmiş ve *“Irak'ın ipi elimizde”*²¹⁷ şeklinde bir ifade kullanmıştır. Diğer taraftan ABD, Türkiye'den geçen Irak Petrol Boru Hattı'nın kapatılması için Türkiye'yi desteklemiş ve hatta baskı yapmıştır. Bu bağlamda ABD başkanı George Boch, Türkiye cumhurbaşkanı ile yaptığı bir görüşme sırasında, Türkiye'nin petrol boru hattını kapatıp, Irak petrol ihracatının önüne geçmesi ve ABD ile işbirliği yapmasının önemine işaret ederek şunu söylemiştir: *“Petrol Boru Hatları Irak'a baskı yapmamız açısından oldukça önemli bir araç sayılır”*.²¹⁸

²¹⁴ Açıklamanın tam metni için bk. Kuveyt'in Irak tarafından işgal edilmesi ile ilgili 2 Ağustos 1990 tarihinde Türkiye Hükümetinin açıklaması.

²¹⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 03.08.1990. Available at: www.cumhuriyet.com.tr/eng.newes/archive

²¹⁶ Zaman Gazetesi, 04.08.1990. Availble at: www.zaman.com.tr/archive

²¹⁷ Halil İbrahim El Nasrı ve Mahmut El Abir; El Siyase El Hariciye El Turkiye İza El Şark El Avsat Lil Mudda El Vakia Min 1945–1991, (Doktora Tezi), Siyasal Bilgiler Fakültesi, Bağdat Ün. 1995., s

²¹⁸ Elnasrı, El Siyase El Hariciye... s.201.

Irak, Ağustos 1990'da Kuveyt işgali sırasında hem ABD hem de Türkiye ile olan ilişkilerinde gerginlik ve krizler yaşanmıştır. Irak - Türkiye ilişkilerinde içinde Kürt meselesi olmak üzere birkaç mesele yüzünden gerginlik meydana gelmiştir. Tam bu gerginliğin yaşandığı sıralarda Birleşmiş Milletler toplantı düzenlenmiştir. ABD heyeti, Birleşmiş Milletlerin kontrolü eline almış, içlerinde eski Sovyetler Birliği olmak üzere bütün ülkeleri yanına almıştır. Meclis, Irak'ın Kuveyt işgalini ağır bir şekilde kınamış ve Irak hükümetinden Kuveyt'ten şartsız ve kayıtsız çekilmesini istemiştir. 6 Ağustos tarihinde ise 661 sayılı kararla Irak'a topyekûn siyasi ve ekonomi ambargo başlatmıştır.²¹⁹

2. Birleşmiş Milletlerin Irak'a Ambargo Uygulaması ve Türkiye

Birleşmiş Milletlerin 661 numaralı kararı Irak için oldukça yıkıcı bir darbe sayılmıştır. Karar "*Bütün ülkeler, Irak ve Kuveyt menşeli ürünleri ithal etmeyecek ve onlara ihracat yapılmayacaktır*" şeklinde olmuştur. Bu karar, Türkiye ve Irak arasındaki ticaretin bütün faktörlerinin felç olmasına yol açmıştır. Bu arada ekonomik ambargo Türkiye'de, Irak'tan ihraç edilen petrolün ulaşım işlerinin durdurulmasına da sebep olmuştur. Yukarıda sözü edilen 661 numaralı kararın ardından Birleşmiş Milletler, misakının 7. maddesinin 3. fıkrası gereğince Türkiye'ye 3. fıkranın A ve B ve 4. fıkranın ahkâmına uymama iznini vererek Irak menşeli petrol ve petrol ürünlerinin ithal etmesine cüzi bir şekilde devam etmesine izin vermiştir. Ancak Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı'ndan ihracatı yapılan bu petrolün parasından kararın 8. fıkrasında tazminat sandığına ayarlanan miktarı alınması şart kılınmıştır. Türkiye, bu kararı hemen kabul etmiş ve bir gün sonra bu boru hatlarından iki tane boru kapatmıştır.²²⁰ Bunun akabinde Türk yetkilileri, Irak'a uygulanan ekonomi ambargoya katılmaları halinde yıllık olarak 6 milyar dolarlık bir zarara uğrayacaklarını Birleşmiş Milletlere bildirmişlerdir. Bunun üzerine Amerika dışişleri bakanı, ülkesinin Türkiye'ye bir maddî yardımda bulunacağı sözünü vermiş ve şunu da eklemiştir: "Kuveyt'in hükümeti legal

²¹⁹ George J. Church "Cover Stories: If War Begins", **Time**, December 10, s.28.

²²⁰ Milliyet Gazetesi, 08.08.1990, Avillible at: www.milliyet.com.tr/archive

bir hükümet olup Irak'ın işgalden ötürü sürgünde bulmasına rağmen, ekonomi ambargo yüzünden göreceği maddî zararı telafi etmek için Türkiye'ye maddî yardımda bulunmak ister".²²¹ Birkaç gün sonra Amerika Savunma bakanı Deck Chini, Ankara'yı ziyaret etmiş ve Özal ile görüşmüştür. Bununla birlikte aynı sıralarda Suudi Arabistan ve Kuveyt'ten üst düzey yetkililer Ankara'yı ziyaret etmişlerdir. Yapılan görüşmeler şu noktalar üzerinde olmuştur:

1. Irak'a uygulanan ekonomi ambargoda Türkiye'nin rolü
2. Irak'a yapılacak askeri operasyonlarda Türkiye'nin rolü
3. Irak'a daimî bir şekilde karşı koymakta Türkiye'nin rolü.²²²

Türkiye de verilen bu rolün icabı olarak gıda maddesi taşıyan ve Irak'a giden yüklü bir gemiyi engellemiş ve Türk limanlarında durmasına izin vermemiştir.²²³ Bununla birlikte savaşta Türkiye'nin askerî rolü için hazırlıklara başlanmıştır ve gerektiğinde yani olağanüstü durumlarda Savaş ilanı yapması ve anayasanın 92. maddesine istinaden Türk Silahlı Kuvvetlerinin görev başına geçebilmesi için Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (parlamento) onayını almaya çalışılmıştır.

Türkiye, ABD'nin baskısıyla Ağustos 1990 ile Şubat 1991 tarihleri arasında bazı askerî önlem ve tedbirler almıştır. Bunlardan biri de güneydoğu bölgesindeki Irak sınırlarına 35.000 asker göndererek askerlerin sayısını 100.000'e çıkarmış olmasıdır.²²⁴

Bununla birlikte Özal'ın partisi parlamentoda çoğunluğu teşkil ettiğinden, Özal, meclisten Türkiye hükümetine, yurtdışına asker gönderme, yurtdışından gelen yabancı askerleri çağırma, savaş ilanı verme, Türk Silahlı Kuvvetlerine operasyonlara başlaması için emir verme yetkisi ve savaşa dair birçok yetkinin onayını alabilmiştir. Ancak parlamento, hükümete verdiği bu

²²¹ Milliyet Gazetesi, 08.08.1990, Avillible at:www.milliyet.com.tr/archive s.9

²²² Muhammet Halifa; "Türkiye: El Siga ve El Beyan ve El Bunya", **El Riyad Dergisi**, S.48, Şubat 1990, s.116.

²²³ Abdulsalam Ali Nuyeyyir, "Ebat El Mavkif El Turki Ticah Azmat El Halic", **Mustakbal El Alem El İslami Dergisi**, S.3, Y.1, Malta 1991, s.149.

²²⁴ Bk. Hani İlyas El Hadisi, "El Mavkif El Turki Min Harb El Halic", **Afak Arabiye Dergisi**, Bağdat, S.1, Aralık 1993, s.73.

yetkileri, icraata sokmasından önce parlamento ve Yüksek Millî Güvenlik Konseyi'nden alınacak onaya bağlamıştır.²²⁵

Irak savaşında Türkiye, ABD ile işbirliği yapmayı kabul etmesine rağmen bazı konularda resmî olarak parlamentodan onay almakta gecikmeler yaşanmıştır. Bunu da doğal olarak karşılamak gerekir. Çünkü Türkiye mecburen kendi ekonomi ve diğer çıkarlarını düşünerek ve garantiye alarak karar vermek zorunda olmuştur. Bu yüzden bu geciktirme üslubunu uygulamıştır.

Türkiye'nin söz konusu bu dönemde nasıl bir siyaset izlemesi gerçekten çok zor olmuştur. Bir yandan NATO üyesi ABD müttefiki, diğer yandan ise Irak ile ilişkilerinde önem vermiş ve attığı her adım ciddi bir şekilde göz önünde tutmaya çalışmıştır

Karar vermekte Türkiye'nin genellikle üç isteği olmuştur²²⁶ bunlar;

1. ABD askerine arazisini kullandırmak için gereken maddî ve askerî tazminat elde etmek;
2. Türk Silahlı Kuvvetlerini geliştirmek ve kullandığı mühimmat ve teçhizatları yenilemek için ABD'den gereken planları almak (söz konusu tarihten iki sene öncesinde bu talep ABD'ye sunulmuştu; ancak maddi külfeti yüksek olduğundan "5 milyar dolar" onay verilmemiştir);
3. Irak'tan veya başka bir ülkeden olası bir askerî operasyona karşı NATO'nun desteğini almak.

Gerçekten de 18 Ağustos 1990 tarihinde toplanan NATO ülkeleri, Irak veya bir başka ülke ile olası bir savaşta Türkiye'yi savunacaklarını kararını almışlardır. Böylece Türkiye ABD'nin desteğiyle NATO'dan tarihî bir karar alırdabilmiştir. Çünkü NATO'nun kuruluşunda sadece Avrupa ülkelerini savunma ilkesi vardı.²²⁷

Türkiye hükümeti, ABD ve NATO'dan isteklerini aldıktan sonra, Irak savaşına katılmak üzere Arap Körfezi'ne asker göndermeye hazır olduğu kararını almıştır. Ayrıca askerî operasyonlar sırasında İncirli ve Batman

²²⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 30 Ağustos 1990.

²²⁶ Halifa, **a.g.e.**, s.117.

²²⁷ Çağrı Erhan, "Türkiye- ABD İlişkilerine Genel Bir Bakış (1919–2002)", Hasan Celal Güzel, (editör) **Türkler Ansiklopedisi 19. Cilt**, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2003, s.220.

üslerini ABD uçakları için kullandırmıştır. Bununla birlikte Türk İstihbarat Teşkilatı, ABD İstihbarat teşkilatına Irak askerleri hakkında bilgi vermekte yardımcı olmuştur.²²⁸

2.1. Petrole Karşı Gıda ve İlaç

Irak- Türkiye ilişkileri şüphesiz ki yakın bir geçmişe değil, tarihî ve uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Bilindiği üzere birçok Arap ülkesi gibi Irak da on altıncı yüzyıldan itibaren büyük Osmanlı Türk Devleti'nin bir parçası olmuş ve bu bağıllık Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar devam etmiştir. Bu durumda ister istemez her iki ülkenin ticaret ve ekonominin bütün faktörlerini etkilemiştir. Üstelik Osmanlı Devleti döneminde yapılan ticaret bir iç ticaret mahiyetinde olmuştur. Çünkü yukarıda değinildiği gibi Irak, o dönemde zaten Osmanlı Devleti'nin bir parçasıydı.²²⁹

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Irak - Türkiye ilişkilerinde gelişmeler ve yakınlaşmalar yaşanmıştır. Çünkü her iki ülkenin yetkilileri, yaşanan olumsuz etkilerden kurtulmak için bu yakınlığın ve işbirliğinin ne kadar önemli olduğunun bilincine varmışlardır. Ayrıca bu yakınlaşmada dış faktörler de büyük bir rol oynamıştır.²³⁰ Özellikle Irak'ın iki önemli komşusu olan İran ve Suriye ile siyasî ve iktisadî ilişkilerinin düzeyi, Türkiye ile siyasî ilişkilerinin yanında iktisadî ve ticarî ilişkilerini de doğrudan etkilemiştir. Bu çerçevede; Irak'ın İran ile savaştığı ve Suriye'nin Irak'a yönelik iktisadî ve ticarî yaptırımlarının (Kerkük-Manyas Boru Hattı'nın kapatılması ve sınır ticaretinin durdurulması gibi) gündemde olduğu süreçte Türkiye- Irak ilişkilerinde bir sıçrama yaşamıştır. Ancak 1991 ile 2003 yılları arasında Türkiye'nin Irak'a yaptığı ihracat 122 milyon dolara yani asgari seviyeye inmiştir. Bu da en düşük rakam olmuştur. Bu ihracat Türkiye'nin genel ihracatının %0.9'unu tutmuştur. Bu oran, çıkma-inme arasında bir dalgadan geçerek 1995'te 124 milyon dolara çıkmıştır. Bu da Türkiye'nin genel ihracatından %1.6'sını

²²⁸ Muavviz Celal Abdullah, "Türkiye ve El Emin El Kavmi El Arabi: El Siyase El Maiye Ve El Ekaliyat", *El Mustakbal El Arabi Dergisi*, Y.15, S.160, Haziran 1992, s.93.

²²⁹ Halil, İbrahim El Nasrı, *El Tatavurat El Muasıra Fi El İlakat El Arabiye El Türkiye*, Bağdat 1990, s.62.

²³⁰ Elhadisi, a.g.e., s.26.

tutmuştur. Yani %0.4'lük bir yükseliş meydana gelmiştir. Bu düşüklük şüphesiz ki ABD ve BM tarafından Irak'a uygulanan ekonomik ambargodan kaynaklanmıştır. Sözü edilen yıllardan sonra ticaret biraz hareketlenmiş ve Türkiye'nin Irak'a yaptığı ihracat 1997'de 549 milyon dolara (%150 yükseliş) yükselmiştir. Bu yükseliş devam etmiş ve 2000 yılında 700 milyon doları bulmuş (%21 yükseliş) ve 1991'e göre %473 bir yükseliş gerçekleştirilmiştir.²³¹

Yukarıda sözü edilen Türkiye'nin Irak'a ithalat artışı, Irak ile Birleşmiş Milletleri arasında imzalanan petrol karşılığında gıda antlaşmasından kaynaklanmıştır. 1996'da Irak hükümeti, Birleşmiş Milletler ile 989 (1995) numaralı kararın detaylarını uygulamak için anlaşma yapılmıştır. Bu karara göre her 180 günde Irak petrolünden 2 milyar dolar kıymetinde Irak-Türkiye Petrol Boru Hattı'ndan ihracat edilmiştir. 1998'de bu ihracat maksimuma indirilmiş ve 1999'da tekrar yükseltilmiştir. Bu kararlar birlikte Türkiye- Irak arasındaki ticaret tekrar canlandırmaya başlamıştır.

Bu yükselişin belirtileri söz konusu anlaşmanın kararı uygulanır uygulanmaz baş göstermiştir. 1997'de Türkiye'nin Irak'tan yaptığı ihracatların değeri 454 milyon dolar olmuştur. Bu rakam da Türkiye'nin genel ihracatından %0.9'u tutmuştur. Irak, Irak - Türkiye Petrol Boru Hattı'nı açarak Atlantik Okyanusu'na petrol ihracatına devam etmiştir. Aynı zamanda Arap Körfezi'ne de petrol ihracatını yapmaya başlamıştır. Böylece Türkiye, arazisinden ihraç edilen Irak petrolü sayesinde tekrar rafinerilerini (Irak petrolünü tasfiye ve işlemek için tahsis edilen rafineriler) çalıştırmış ve ekonomisini canlandırmıştır. Bunun sonucunda 1999'da Türkiye'nin Irak'tan yaptığı ihracatın değeri 414 milyon doları bulmuştur. Bu rakam 1998'a göre %67'lik bir artış göstermiştir.²³²

Irak ve Türkiye arasında değişik alanlarda yapılan ticaretin maliyeti 2001 yılında iki milyar dolara ulaşmıştır. 2002 yılında Irak Petrol Bakanı şu açıklamalarda bulunmuştur: *"2002 yılında Türkiye ve Irak arasında yapılan ticaretin maliyeti 3 milyar dolara varacaktır ve böylece 1990'da ekonomik*

²³¹ Bk. 2 numaralı sütun

²³² Bk. 3,4 numaralı sütun

ambargonun uygulanmasından önceki döneme ulaşacaktır". Söz konusu dönemde iki ülke arasında yapılan ticaretin maliyeti 414 milyon dolar tutarında olmuştur.²³³

Türkiye'nin Irak'tan yaptığı ithalat maddelerinin tablosuna bakıldığında en fazla petrol ve onun ham maddelerinin olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Bu maddeler hem tüketim de hem de sanayide kullanılan çifte kullanımlı maddelerdir. İkinci derecede ise hurma, deri ve pekmezlerden olduğu anlaşılmaktadır. İki ülke arasında yapılan ticarete Irak'ın lehine olduğu görülür. Çünkü Irak Türkiye'den daha çok ithalat yapmıştır. Türkiye ise Irak'a yaptığı ihracat, ithalatından daha fazla olmuştur.

Irak ve Türkiye arasında yapılan ticaretin bilanço tablosuna bakıldığında 1991–1998 arasındaki dönemde Türkiye'nin lehine olduğu anlaşılmaktadır. 1991, 1995, 1995 yıllarında 121,2, 124, 119 dolarlık tutarında faizin elde edildiği görülmektedir. Irak Türkiye aracılığıyla petrol ihracatını artırırken bilançonun Irak lehine döndüğü ve Türkiye'nin ticarî bütçesinde bir aksaklığın, aczin (aksaklık) meydana geldiği dikkat çekmektedir. 1999 Türkiye'nin ticarî bilançosunda 167 milyon dolar tutarında bir aksaklık, aksaklık meydana gelmiştir.²³⁴

²³³ www.ajazera.net/economics

²³⁴ Kubeys Sait Abdulfettah vd.; *El Ticare El Hariciye ma El Duvel El Arabiye Bişikil Am ve El Irak Bişikil Has Fi El Ticare El Hariciye El Türkiye*, Türkiye Araştırmaları Merkezi Dergisi, 1997, s.18.

1981 ile 2000 Yıllarında Irak ve Türkiye arasında yapılan ticaretin genel bir tablosu²³⁵

Yıl	Türkiye'nin Irak'a yaptığı ihracat	Türkiye'nin genel ihracatındaki oran	Türkiye'nin Irak'tan yaptığı genel ithalat	Türkiye'nin genel ithalatındaki oran	Türkiye'nin Ticari bütçesinde meydana gelen acz (aksaklık) ve faizler
1981	558.8	11.9	1622.0	17.6	163.2-
1982	610.4	10.6	1417.6	16.1	807.2-
1983	319.6	5.2	946.6	11.1	627.0-
1984	934.4	13.1	926.4	8.7	8.0+
1985	961.4	12.1	1136.8	10.0	175.4-
1986	553.3	7.4	768.7	6.9	215.4-
1987	945.3	9.2	1154.0	8.1	208.7-
1988	986.1	8.4	1436.5	10.4	540.4-
1989	445.0	3.8	1650.0	10.0	1205.0-
1990	.215	1.68	1047.0	4.6	832-
1991	122.0	0.9	0.5	-	121.5+
1992	212.0	1.4	0.9	-	211.1+
1993	160.0	1.0	30.91	-	129.09+
1994	141.0	0.7	-	-	141.0+
1995	124.0	0.5	-	-	124.0+
1996	219.0	0.9	32.0	0.07	187.0+
1997	549.0	2.0	454.0	0.9	95.0+
1998	366.0	1.3	247	0.5	119.0+
1999	247.0	0.9	414	1	167.0-
2000	700.0	2.5	-	-	-

Irak'ın Kuveyt işgaline ve Körfez Savaşı'na karşı Türkiye'nin sergilediği tutuma gelince bu tutumu belirleyen birkaç faktör olmuştur, bunların en önemlisi;

1. Türkiye'nin bölgede daha güçlü bir konuma gelmek isteği;
2. ABD'nin Irak'a karşı kurduğu Avrupa Koalisyonu'na Türkiye'yi de almak için uyguladığı baskı politikası,

²³⁵ Bu tablonun hazırlanmasında şu kaynaklardan yararlanılmıştır:

IMF, Direction of Trade Statistics, Year Book, Washing to 1982, s.210, 1990, s.391.

UN, International Trade Statistics, Year Book, 1995

SIS, Statistics, Year Book of Turkey, 1993.

DTM, "Irak ile Ticaret İmkânları", Hazırlayan Bağdat Ticaret Mutasarrıflığı, Mart 2000, s.6.

3. Türkiye içinde özellikle muhalif partilerin baskısı, (özellikle asker ve muhalefet partilerinin Türkiye'nin savaşa karışmaması için uyguladığı politika).

İşte bu faktörler, Türkiye'nin tereddütlü, endişeli ve ihtiyatlı yaklaşımı ve tutumunda önemli roller oynamıştır.²³⁶

Irak'a karşı askerî operasyonlar 17 Ocak 1991 tarihinde sabah saatlerinden itibaren başlatılmıştır. Türkiye, ABD'nin Incirli üssünü kullanmasına izin vermiştir.²³⁷ Özal'ın bu politikası, Türkiye cumhuriyeti devletinin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün çizdiği genel çizgilere aykırı olmuştur. Çünkü söz konusu çizgilerde, "*Türkiye, diğer ülkelerin içişlerine karışmamalı*" ilkesi bulunmaktadır.²³⁸ Özal'ın ABD'ye bağlı olma politikasının altında Türkiye'nin Ortadoğu (Mezopotamya) bölgesinde daha güçlü bir konuma gelmesinin isteği bulunduğu düşünülmektedir.²³⁹ Körfez Savaşı'na karşı, Türkiye kamuoyu ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin tepkisine gelince, halk Özal'ın bu politikasına şiddetle karşı çıkmış ve bu karşı çıkmaya, Türkiye'nin çeşitli sosyal kurumları ve kesimleri de katılmıştır.

Türkiye parlamentosunda muhalefet grubunun lideri Erdal İnönü ise, hükümetin bu politikasına sert tepki göstermiş ve şiddetle kınamıştır. Bununla birlikte hükümeti, Türkiye'nin gerçek çıkarlarını düşünmekten ve savunmaktan ziyade ABD'nin çıkarlarını düşünmekle ve savunmakla suçlamıştır²⁴⁰. İnönü, 18 Ocak 1991 tarihinde şu açıklamalarda bulunmuştur: "*Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (parlamento) hükümete verdiği yetkiler, Türk Silahlı Kuvvetlerine aktarılmış, oradan Özal'a, Özal'dan da CNN televizyon kanalında ABD başkanlığına verilmiştir*".²⁴¹

²³⁶ İbrahim Halil Ahmet, "Türkiye ve Harb El Halic El Saniye", **Dirasat Türkiye Dergisi**, (şimdiki Bölgesel Araştırmaları Merkezi) Musul Üniversitesi Yay. S.4, 1993, s.7.

²³⁷ Ali Karaosmanoğlu, ABD ve AB Bağlamında Türkiye'nin Güvenlik Politikası, s.181.

²³⁸ İbrahim Halil Ahmet, **a.g.m.**, s.21.

²³⁹ El Nasiri, **a.g.e.**, s.74.

²⁴⁰ Muhammet Halife, Türkiye: El Siga ve El Keyan ve El Bunye", **El Menber Dergisi**, Riyaz, S.48, Şubat 1990, s.128.

²⁴¹ El Nasiri, **Elsiyase El Hariciye El Türkiye**, s.207.

3. Birinci Körfez Savaşın de Türkiye'nin rolü (1991–1992)

08.08.1988 tarihinde Irak, sekiz yıl süren bir savaş akabinde yeni bir döneme girmiş ve savaş düzeninden barış düzenine geçmeye çalışmıştı. Bu geçişin acılı ve sancılı bir geçiş dönemi olması gayet doğal olmuştur. Fakat Irak bu geçiş döneminde pek başarılı olmamış ve komşusu olan Kuveyt'e saldırmış ve orayı işgal etmişti.

2 Ağustos 1990 tarihinde Kuveyt'i işgal eden Irak Silahlı Kuvvetleri, 28 Ağustosta Kuveyt'i on dokuzuncu ili ilan ederek bu ülkeden çıkmayacağını bütün dünyaya bir kez daha duyurmuştu. Böylece Körfez krizi, daha ciddi boyutlara ulaşmış ve çıkmazlara girmişti. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 2 Ağustos - 30 Kasım 1990 tarihleri arasında söz konusu işgale ilişkin olarak, Irak'ın Kuveyt'ten barışçı yollarla çıkarılmasını amaçlayan on bir karar almıştı. Son olarak 30 Kasım tarihli ve 678 sayılı kararla Konsey, üye ülkeleri; Irak 15 Ocak 1991 tarihine kadar Kuveyt'ten çekilmediği takdirde gerekli bütün araçları kullanma yani icap ederse zora başvurma yetkisini vermişti. Bütün bu karar ve arabuluculuk çabalarına rağmen Irak, Kuveyt'ten çekilmemişti. Hal böyle olunca ABD ile koalisyon güçleri 17 Ocak 1991 tarihinden itibaren, bu yetki kararını uygulamaya başlamıştır. Böylece “Çöl Fırtınası” diye adlandırılan Körfez Savaşı başlatılmıştır.²⁴²

Savaşı başlatmadan önce Birleşmiş Milletleri Güvenlik Konseyi Irak ile ilgili bazı önemli kararlar almıştı. Söz konusu kararların birkaçını aşağıya alıyoruz:

1. **660 sayılı 2 Ağustos 1990 tarihli** karar: Irak'ın bütün silahlı güçlerinin, Kuveyt topraklarından derhal ve şartsız çekilmesine ilişkin.
2. **661 sayılı 6 Ağustos 1990 tarihli** karar: Irak'a karşı askerî, iktisadî, ticarî ve diplomatik ambargo uygulanmasına ilişkin.
3. **662 sayılı 9 Ağustos 1990 tarihli** karar: Irak'ın Kuveyt'i ilhakının hangi şekilde ve ne sebeple olursa olsun kabul edilemeyeceğine ilişkin.
4. **664 sayılı 18 Ağustos 1990 tarihli** karar: hem Irak'ta hem Kuveyt'te bulunan yabancıların ayrılması için izin verilmesine ilişkin.

²⁴² Muhammet Hüseyin Heykel; *Harb ül Halic: Evham El Kuvve ve El Nasır*, Merkez El Ehram Lil Tercüme ve El Neşir Yay., Kahire 1992, s.382.

5. **665 sayılı 25 Ağustos 1990 tarihli karar:** Irak'a uygulanan ekonomi ambargoyu ihlal etmeye çalışan ülkelere karşı güç kullanılacağına ilişkin.

6. **679 sayılı 29 Kasım 1990 tarihli karar:** Irak, BM kararına uymaması durumunda güç kullanılacağına ilişkin.²⁴³

Aslında bu krizin ortaya çıkmasında bazı gizli nedenler bulunmaktadır. Bunlar şu şekilde özetlenebilir. Ortadoğu (Mezopotamya) bölgesinde kurulmuş olan birçok Arap ülkesi kendi aralarında siyasî anlaşmazlık ve bir fikir anlayışına bağlı olmaması; birçok Arap liderinin, Arap Dünyasının liderliği peşinde mücadele etmesi; salt bir Arap milliyetçiliği ideolojisini iddia eden Saddam Hüseyin, Irak'ın iktidarına geldiğinden itibaren Arap dünyası liderliğini ele geçirmeyi planlamış olması ve buna göre yeni bir politika çizmesi; Söz konusu politikayı uygulamaya geçirmek için gerekli planları gerçekleştirmek isteyen Saddam Hüseyin, Kuveyt'in işgalinden elde edeceği ekonomik ve enerji kaynaklı zenginlikleri, Arap Dünyası liderliği için önemli bir adım olarak düşünmektedir. Bununla birlikte Saddam Hüseyin, İsrail'i tehdit etmek ve Filistin devletini kurmayı hedeflemek, dünya petrol kaynağına daha güçlü bir şekilde hâkim olmak, İran ile yaptığı sekiz senelik savaşın borçlarını ödemek gibi etkenler de savaşın çıkmasında önemli nedenler olmuştur.²⁴⁴

2 Ağustos 1990 tarihinde başlayan Kuveyt işgali, 17 Ocak 1991 tarihinde bir savaşa dönüşmüştür. Amerika Birleşik Devletleri'nin önderliğini yaptığı otuz ülkenin fiilen bu savaşa katılması ve Birleşmiş Milletlerin bir blok halinde Irak'a karşı cephe alması, bu savaşa uluslar arası boyut kazandırmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra Ortadoğu bilhassa Arap ülkelerinin iç işlerine karışma politikasından uzak ve tarafsızlık ilkesine dayanarak dış politikasını çizen ve bütün komşu ülkeleri ile iyi ilişkiler kurmaya çalışan Türkiye, ortaya çıkan söz konusu krize karşı nasıl bir politika izlemesi gerektiği gerçekten çok zor olmuştur. Çünkü Türkiye bir yandan NATO üyesi ABD müttefiki, diğer yandan ise Irak ile ilişkilerine önem

²⁴³ Aydın Maruf, **Türkiye ve Irak İlişkilerinde Türkmenler: Körfez Savaşı Sonrasından Günümüze** (Yüksek Lisans tezi) Gazi Ün. Sos. Bil. Ens..Ankara 2007.s73.

²⁴⁴ Hani İlyas El Hadisi; "El Mavkif El Turki Min Harb El Halic", **Afak Arabiyye Dergisi**, Bağdat 1 Ocak 1993, s.73.

vermişti. Dolayısıyla krize karşı attığı her adım ciddî bir şekilde göz önünde tutmaya çalışmıştı. Söz konusu dönemde Türkiye'nin izlediği politika ile ilgili birçok görüş ileri sürülmüş ve farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Kimine göre Türkiye'nin politikası bir dış politika icabı olarak olmuş, kimisine göre de Türkiye Batı politikasından yana bir politika uygulamaya çalışmıştır.

Türkiye, Körfez Koalisyonun bir üyesi olarak Birleşmiş Milletler tarafından Irak'a karşı uygulanan kararların önce kendisi uygulamış, daha sonra da diğer ülkelerin uygulaması için çaba sarf etmiştir. Türkiye, körfez krizinin başlangıcından sonuna kadar olayların gelişimini, seyrini yakından takip ederek uygun bir şekilde karar almaya gayret etmiştir. Bu çerçevede Türkiye, Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi ve Birleşmiş Milletlerin kararlarını şartsız ve hemen kabul etmesi için çağrıda bulunmuştur.

Türkiye, Birleşik Milletleri Güvenlik Konseyi tarafından kararlaştırılan politikaya uygun olarak, Irak'a yönelik tutumunu, krizin yoğun olarak sürdüğü 1990'ın Eylül ayında Birleşik Milletler Güvenlik Konseyi'nin 667 ve 670 sayılı kararlarını kabul edip Irak ile Kuveyt'e karşı deniz ve hava ablukası uygulaması kararına katılarak sürdürmüştür.

Türkiye aktif olarak katılmadığı söz konusu Körfez savaşına, dolaylı olarak da olsa bölgede savaşın sıcaklığını en fazla yaşayan ülke olmuştur. Türkiye'nin Körfez Krizine ilişkin dış politika sürecini belirleyen şu iki faktör etkin olmuştur: Sivil ve askeri bürokraside temkinle hareket edilmesi ve ortaya çıkabilecek risklerin iyice hesaplanması.

O dönemin cumhurbaşkanı Turgut Özal, farklı bir görüş anlayışı içerisinde olmuş ve daha aktif bir politika izlenmesini ve bölgede oluşan kriz sonrasında Türkiye'nin oynayacağı role uygun düşecek bir ağırlık elde etmesini istemiştir. Özal Türkiye'nin bu olayların içinde yer alması ve aktif rol oynaması gerekli görülmüştür.

17 Ocak 1991 tarihinde sabah saatlerinde Irak'a karşı başlatılan askerî operasyonlar sırasında Amerika Birleşik Devletleri başkanı George Boch Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile bir telefon görüşmesi yapmış ve askerî operasyonların başladığını haberi vermiştir. Bununla birlikte o dönemdeki Türkiye başbakanı Akbulut, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde

“Komşumuz Irak, uluslararası yasaları çiğneyerek düşmanca bir tavır almış bulunmaktadır. Biz Türkiye Cumhuriyeti Devleti olarak Irak’ın bu düşmanca tavrını kabul etmeye hazır değiliz” şeklinde bir açıklamada bulunmuş ve şunu da eklemiştir *“Bu gelişmelerden dolayı Türkiye, 18 Ocak 1991 tarihinden itibaren Irak’a karşı açılan savaşta ABD uçaklarının İncirli üslerinin kullanılmasına müsaade etmiş bulunmaktadır”*²⁴⁵.

Türkiye hükümetinin Irak’a karşı açılan savaştan yana bir tutum içince bulunmuş olmasından dolayı başta Türkiye kamuoyunu olmak üzere Türkiye’deki siyasî partiler tarafından da şiddetle kınanmıştır. Hatta Türkiye’de bir ilk olarak sağ, sol, İslamî ve komünist partileri arasında bu savaşa karşı bir ittifak yaşanmıştır. Bu bağlamda Türkiye Sol Partisi başkanı Bülent Ecevit *“Özal’ın zannettiği gibi Türkiye halkı Amerika Birleşik Devletlerine kiracılık ve uşaklık yapacak yapıda değildir”*. Türkiye Doğru Yol Partisi başkanı Süleyman Demirel de şu açıklamada bulunmuştur: *“Savaşa katılmak ve zararları telafi etmek için Türkiye’nin Amerika’dan alacağı maddi tazminatlar Türkiye’nin onuru aşağılayan bir durumdur. Çünkü bu durum kamuoyuna Türkiye para karşılığında silahlı kuvvetlerini satıyor imasında bulunmaktadır”*.²⁴⁶

Şuna da işaret etmekte fayda vardır, körfez savaşı sırasında Türkiye tarihinde bir ilk daha yaşanmıştır. Özal’ın isteğine karşı çıkan o dönemdeki Türkiye Genel Kurumay Başkanı Necip Torumtay, *“Ben George Boch’tan emir almam”* diyerek istifasını vermiştir. Bununla birlikte o dönemde Türkiye’de iki savunma bakanı (Safa Giray ve Hüseyin Doğan) peş peşe istifalarını vermişlerdir.²⁴⁷

Körfez Savaşı’nın Türk dış politikası üzerine olumsuz etkiler bırakmıştır. Körfez Krizinde Türkiye’nin izlediği politika anlayışı başta kendi iktisadî faktörü olmak üzere birçok faktörü olumsuz şeklide etkilemiştir.

²⁴⁵ Ali Karaosmanoğlu; “ABD ve AB Bağlamında Türkiye’nin Güvenlik Politikası”, Güzel, **a.g.e.**, s.181.

²⁴⁶ İbrahim Halil Ahmet; “Türkiye ve Harb El Halic”, **Dirasat Türkiye Dergisi**, Musul Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Merkezi Yay., S.4, 1993, s. 17

²⁴⁷ İbrahim Halil Ahmet; **a.g.e.**, s. 15.

Körfez Savaşı akabinde Türkiye'nin hemen yanı başında Irak'ın Kuzeyinde ortaya çıkan otorite boşluğu ve Türkiye'nin millî güvenliğini tehdit eden riskli bir bölge meydana gelmişti. Bu bölgede PKK, silah ve insan kaçakçılığı olmak üzere Türkiye'nin içişlerini olumsuz şekilde etkileyen birçok sorunun meydana çıkmasına da yol açmıştır. Türkiye, bu sorunların bedelini ağır bir şekilde ödemiş ve günümüze kadar ödemeye devam etmektedir.

4. Kuzey Irak'ta Türkiye'nin Başlattığı Askerî Operasyonlar (1993–1999)

Ağustos 1991 tarihinden itibaren Türkiye, Irak'ın kuzeyinde bulunan terörist PKK gruplarının barınak ve karargâhlarına hem karadan hem de havadan askerî operasyonlar başlatmıştır. Söz konusu bu askerî operasyonlar, daha önceden yapılan askerî operasyonlardan (yani Irak ve Türkiye arasında imzalanan 1984 yılındaki antlaşmalara göre yapılan askerî operasyonlardan) farklı olmuştur. Bu operasyonların ilkinde Türk askeri 16 km Irak'ın kuzeyine girmiş ve bunun akabinde 11–14 Ekim ve 25 Ekim 1991 tarihlerinde ikinci ve üçüncü operasyonları gerçekleştirmiştir.²⁴⁸ Bu üç askerî operasyon sırasında Türkiye Cumhurbaşkanı Özal'ın şu açıklaması da dikkat çekici olmuştur: *“Türk Silahlı Kuvvetleri, Türkiye toprakları dışında bulunsa da terörist PKK gruplarına tereddüt etmeden saldıracaktır”*. Özal'ın bu açıklamasında Türk askerinin PKK terör örgütüne karşı yaptığı mücadelenin savaş mevkilerine işaret edilmiştir. Bununla birlikte aynı dönemde Türkiye'nin başbakanı Mesut Yılmaz, *“Türkiye, Irak topraklarından Türkiye topraklarına gizlice geçip sabotaj saldırılar yapan PKK terör örgütünü pes ettirmek için gerekli adımları atmakta serbesttir”*²⁴⁹ açıklamasında bulunmuştur.

1992'de Türk Silahlı Kuvvetleri, on beş bin kişilik bir ordu ile daha önceden hiç görülmemiş geniş çapta bir askerî operasyon gerçekleştirmiştir. Üç hafta boyunca devam eden (Ekim ayının ortasından Kasım ayının ilk

²⁴⁸ Arap Stratejik Raporu 1992, Ahrâm Stratejik ve Siyasî Araştırmaları, Kahire 1993, s.154.

²⁴⁹ Muhammet Mustafa Şahata; *El Hareke El Kurdiye Fi El Irak ve Türkiye*, s.233.

haftasına kadar) söz konusu operasyonda Türk ordusu, 19 km kadar Irak'ın kuzeyine girmiştir²⁵⁰.

Bu askerî operasyona karşı Irak hükümeti, Türkiye hükümetine birçok vazgeçirme ve eleştirme mesajı göndermesine rağmen, Türk Silahlı Kuvvetleri, PKK terör örgütünü ortadan kaldırmak için operasyonları genişletmiş ve 11–12 Ocak ve Nisan 1994 tarihlerinde karadan ve havadan askerî operasyonlar düzenlemiştir.

Aynı bağlamda Türk Silahlı Kuvvetleri, PKK terör örgütünün karargâhlarını yok etmek üzere Mart 1995 tarihinde karadan tankların ve havadan askerî uçakların desteğiyle otuz beş bin kişilik bir ordu ile sınırdan 40 km (25 km²) kadar Irak'ın kuzeyine girmiştir. Çelik adı ile bilinen ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin gerçekleştirdiği en büyük askerî operasyonlardan biri olan bu operasyon, iki aya yakın (20 Mart ile 4 Mayıs 1995) bir süre devam etmiştir.²⁵¹

Bu arada Türkiye hükümetinin resmî sözcüsü Yıldırım Aktuna, 7 Nisan 1995 tarihinde, Kuzey Irak'ta Türk askeri tarafından gerçekleştirilen Çelik operasyonunun birkaç haftadan fazla sürmeyeceğini, PKK terör örgütünün lojistik karargâhları yok edildikten sonra Türk ordusunun bölgeden çekileceğini ve ilerde Irak'ın kuzey bölgesinde Türkiye topraklarında terörist saldırılar yapmak üzere sınırdan gizlice sızan teröristlerin geçişlerini engellemek için gereken önlemleri aldıktan sonra bölgeden çekileceğini belirtmiştir. Bununla birlikte Aktuna, bütün dünyaya Türkiye'nin terörü yok etmekte çok azimli ve ısrarlı olduğuna da işaret etmiştir.²⁵²

Aynı yılın 3 Mayıs tarihinde Türkiye Cumhurbaşkanlığı köşkünde yapılan bir toplantıda, o dönemin cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Türkiye ve Irak sınırlarının yeniden çizilip daha önceden Türkiye topraklarından

²⁵⁰ Salim Salah, “El Muşkile El Kurdiye ve İnिकासатуha Ma Duval El Mantaka”, s.196; Nureddin Ahmet; Türkiye Fi Zemen El Muthavvil Kalak El Haviye ve Sira El Hazarat, 1.baskı, Riyaz El Reys Yay. Beyrut 1997, s.128.

²⁵¹ Muavviz Celal Abdullah, **Sinaat El Karar Fi Türkiye ve El İlakat El Arabiye El Türkiye**, 1.baskı, Merkez El Vihde El Arabiye, Beyrut 1998, s.44–46.

²⁵² Ahmet İbrahim Halil, “El Tedahul El Askeri El Turki Fi Şimal El Irak, Ehdafehu, Mavkif El Duval Minhu, Netaicehu”, Merkez El Dirasat El Türkiye Erşivi, Siyasî Araştırmalar, Dosya Numarası:177, s.3.

alınan Musul vilayetinin tekrar Türkiye sınırlarına dâhil edilmesinin gerektiğini dile getirmiştir²⁵³. Demirel, daha sonra 1923'te Lozan Antlaşması'nda Musul vilayetinin Irak'a bağlı kalması için herhangi bir fıkra veya şartın belirtilmediğinden Musul vilayetinin Türkiye'nin sınırlarına tekrar iade edilmesinin gerektiğini vurgulamıştır.²⁵⁴

Türk medyasında, Türkiye hükümetinin, Musul ve Kerkük topraklarını tekrar Türkiye sınırlarına dâhil etmek istediğinin söylentileri dolaşmıştır. Çünkü hâl böyle olunca Türkiye, ekonomik anlamda yeni gelişmeler yaşayacak, aynı zamanda bölgede yaşayan Türkmenlerin güvenliği sağlanacak ve bölgede kurulması planlanan Kürt devletinin kurulması engellenecektir.²⁵⁵ Hükümetin bu niyeti, Türkiye'nin güneydoğusunda yaşayan Kürtlerin çıkarlarına ve niyetlerine karşı gelmiştir.

Yukarıda bahsedilenlerden de anlaşıldığı üzere, Türk hükümeti güney doğu Anadolu bölgesinde yaşanan istikrarsızlığın nedeni olarak Irak'ın kuzey bölgesindeki yönetim boşluğunu görmektedir.

Bu askerî operasyonlar bağlamında Türk Silahlı Kuvvetleri, 6 Mayıs 1996 tarihinde "Kartal" adı ile bilinen bir askerî operasyon gerçekleştirmiştir. Söz konusu operasyona Türk ordusu (bin iki yüz askerden oluşan ordu), havadan silahlı uçak ve karadan tankların desteğiyle PKK terör örgütünün silahlı mensuplarına karşı bir baskın düzenlemiştir.²⁵⁶ Yine aynı yılda Türk Silahlı Kuvvetleri, iki askerî operasyon daha gerçekleştirmiştir. Bunların ilkinde 15 Haziran tarihinde Türk ordusu, 7 Km kadar Irak'ın kuzeyine girmiştir. İkincisi ise 27 Haziran'da gerçekleştirilmiş ve Türk ordusu 12 birlikle daha uzun bir mesafe Irak'ın kuzeyine girmiştir.²⁵⁷

²⁵³ Hurşit Hüseyin Deli, **Türkiye ve Kazaya El Siyasiye El Hariciye**, Arap Yazarlar Birliği Yay., Dimaşk 1999, s.46.

²⁵⁴ Naci Ebi At, Mişel Cerinun, **El Niza ve Adam El İstikrar Fi El Şark El Avsat**, (Çev. Muhammet Neccar), 1.baskı, Amman 1999, s.161.

²⁵⁵ Halil İbrahim El Nasrı, **El Tatavurat El Muasıra Fi El İlakat El Arabiye, El Türkiye, El Raya** Matbaası, Bağdat 19990, s.241.

²⁵⁶ Manko, Androo, "El İlakat El Arabiye El Türkiye Fi Bia İklimiye ve Duveliye Mutagayıra", El Bahis El Arabi Dergisi, S.39, Arap Araştırmaları Merkezi, 1995, s.31.

²⁵⁷ Heysem El Geylani, **Türkiye ve El Arab, Dirasa Fi El İlakat El Arabiye ve El Türkiye, Dirasa İsiratiyye** 6, 1.baskı, Merkez El İmarat Lil Dirasat ve El Buhus El İsiratiyye, Abudabi, 1996, s.56.

8 Kasım 1996 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri (sekiz bin askerle), Irak'ın kuzeyinde yeni bir askerî operasyon yapmıştır. Operasyonda F-16 ve Cobra uçakları kullanılmış ve 20 km kadar Irak'ın kuzeyine girilmiştir.²⁵⁸ 1997'de Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, Irak'ın kuzeyinde yer alan PKK terör örgütünün karargâh ve barınaklarına karşı askerî operasyonları devam etmiş ve 25 Mayıs 1997 tarihine kadar bu operasyonların sayısı yetmiş üçü bulmuştur.²⁵⁹

Bu operasyonların en önemlisi 13 Mayıs 1997 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Bu operasyonda Türk askeri 35.0000 askerle Zaho'yu ele geçirerek Amra, Amediye ve Atruş'a kadar girmiştir.

14 Mayıs tarihinden başlayarak 36 gün boyunca devam eden ve "Çekiç 1997" adı ile bilinen askerî operasyonu değerlendirilecekse, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yaptığı "Çekiç 1995" adı ile bilinen askerî operasyondan sonraki en büyük askerî operasyon olduğu söylenebilir. Söz konusu operasyonda Türk Silahlı Kuvvetleri, cüzi bir şekilde 21 Haziran'da Irak'ın kuzey topraklarından çekilmiştir. Operasyona 50.000 asker katılmış, çok sayıda savaş uçağı ve tank kullanılmıştır. Operasyonda, bir yay şeklinde Zaho dağlarından kuzey Irak'ın batısına, yani Suriye ile olan sınırlarına ve 100–200 km Irak toprakları (Erbil ve Musul yakınlarına kadar ulaşılmıştır) dâhil olmak üzere Lolat (İran sınırı) dağlarına kadar gidilmiştir.

1997'de gerçekleştirilen "Çekiç" operasyonunun hedefi de yine PKK terör örgütünün karargâh ve barınakları olmuştur. Ancak o dönemdeki Milli Savunma Bakanı Turhan Tayan şöyle bir açıklamada bulunmuştur: "*Türk Silahlı Kuvvetleri, Barzani'nin isteğı üzere Irak'ın kuzeyine girmiştir ve gereken askerî operasyonları gerçekleştirdikten sonra çekilecektir.*" Ayrıca o dönemdeki Türkiye başbakanı Necmettin Erbakan, 16 Haziran 1997 tarihinde şu açıklamayı yapmıştır: "*Irak'ın kuzey bölgesinde Türk Ordusu'nun gerçekleştirdiğı askerî operasyonlar, Barzani'nin talebi üzerine yapılmıştır.*

²⁵⁸ Muavviz Celal Abdullah; "El Arab ve Duvel El Civar", Komisyon; **Hal El Umme El Arabiye ve Vekai El Muatamar El Kavmi El Arabi El Sabi**, 1.baskı, Merkez Dirasat El Vihde El Arabiye, Beyrut 1957, s.76.

²⁵⁹ Selame Abdulnasır; "313 Ameliye Askeriye Fi Şimal El İrak Min 19991", **El Ehram Gazetesi**, S.40349, Kahire 07.06.1997, s.5.

Türkiye, Irak'ın güvenliği ve toprak bütünlüğünden her zaman yanadır. Türk Ordusu, Irak'ın kuzey bölgesinde PKK örgütünün karargâh ve barınaklarını etkisiz hâle getirdikten sonra çekilecektir".²⁶⁰ Bu iki açıklama Türkiye'nin Irak'a karşı iyi niyetli olduğunu dile getirmek açısından çok önemli olmuştur.

1997'de "Çekiç" operasyonu akabinde Türk Silahlı Kuvvetleri, 21 Haziran ile 26 Ağustos tarihleri arasında Irak'ın kuzey bölgesinde on dokuz askerî operasyon gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte "Doğuş" adı ile adlandırılan bir başka büyük operasyon da yapmıştır. 24 Eylül ile 13 Ekim 1997 tarihleri arasında gerçekleştirilen söz konusu "Şafak" operasyonuna 15.000 ile 16.000 Türk askeri katılmış ve 50 km. kadar Irak'ın toprağına girilmiştir²⁶¹.

Bahar 1995 ve Yaz 1996-1997'de Türk Ordusu'nun gerçekleştirdiği askerî operasyonlar sırasında hem Türkiye'nin güneydoğu bölgesinde hem de Irak'ın kuzeyinde istikrarsızlık yaşanmış ve bunun neticesinde Kuzey Irak'tan Türkiye'ye göçler başlamıştır.

22 Ekim 1997'de Irak'ın kuzeyinde Güvenli Bölge adı ile bilinen bir bölge kurulduktan sonra Türk Ordusu, PKK terör örgütü ile olan silahlı mücadelesini sürdürmüştür. Bu operasyonların en önemlisi 05-17 Aralık 1997 tarihinde yapılmıştır. Söz konusu operasyonda, 20.000 Türk askeri ile birlikte Barzani militanlarından 8000 militan katılmıştır. Savaş uçakları ve tankların kullanıldığı operasyonda 40 Km. Irak'ın kuzeyine girilmiştir. Bir başka askerî operasyon da 26-29 Aralık 1997 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Söz konusu operasyona 15.000 Türk askeri ile birlikte Barzani silahlı militanları da katılmıştır. Savaş uçakları ve tankların kullanıldığı operasyonda 10 km Irak'ın kuzeyine girilmiştir. Üçüncü askerî operasyon ise 12-13 Nisan 1998 tarihleri arasında yapılmıştır. Bu

²⁶⁰ Muavviz Celal Abdullah; "El Arab ve Duvel El Civar", Komisyon; **Hal El Umme El Arabiye ve Vekai El Muatamar El Kavmi El Arabi El Sabi**, 1.baskı, Merkez Dirasat El Vihde El Arabiye, Beyrut 1957, s.176.

²⁶¹ Muavviz Celal Abdullah; "El Arab ve Duvel El Civar", Komisyon; **Hal El Umme El Arabiye ve Vekai El Muatamar El Kavmi El Arabî El Sabi**, 1.baskı, Merkez Dirasat El Vihde El Arabiye, Beyrut 1957, s.183.

operasyonda Türk yetkililerin verdiği bilgilere göre PKK terör örgütünün son karargâhı etkisiz hâle getirilmiştir.²⁶²

1997 ve 1998'in başlangıcında Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından Irak'ın kuzeyinde gerçekleştirilen askerî operasyonları asker katılımı ve toprağa girme mesafesi açısından 1997 Çekiş operasyonuna nazaran daha küçük ve daha azdır. Ayrıca bu askerî operasyonların en dikkat çekici yönü, Irak'ın kuzey bölgesinde bulunan Barzani'nin silahlı militanlarının eşlik etmiş olmasıdır.

O dönemdeki Türkiye Devlet bakanı **Ahat Andican** 13.12.1997 tarihinde şöyle bir açıklama yapmıştır: “*Irak devletinin merkezi hükümeti, Irak topraklarının bir kısmını kontrol altına alamadığı için Türkiye, terör örgütünün barınak olarak kullandığı bu topraklarda askerî operasyonlarına devam edecektir. Üstelik Irak hükümetinin, kuzey bölgesinde herhangi bir hâkimiyeti ve nüfuzu kalmamıştır ve bu topraklar kimsenin kontrolünde değildir*”. Bununla birlikte Türkiye Genelkurmay Başkanlığı 17.12.1997 tarihinde şöyle bir resmî açıklama yayınlamıştır: “*Türk Ordusu, Türkiye toprakları içinde olduğu gibi gerekirse Irak'ın kuzeydeki topraklarında da PKK terör örgütüne karşı mücadelesini aynı güç ve azimle sürdürecektir*.”²⁶³

Terörist başı Abdullah Öcalan'ın Türkiye hükümeti tarafından yakalanması ile birlikte Türkiye hükümeti tarafından Öcalan'ın liderliğini yaptığı terör örgütünün mensuplarına silah bırakma çağrısı yapılması gibi kimi gelişmeler yaşanmasına rağmen yine de Türkiye için güneydoğuda baş gösteren bölücü Kürt hareketinin bastırılması konusunda büyük bir başarı kat edildiği söylenemez. Çünkü bu bölücü hareket hem Türkiye'nin iç toprakları hem de Irak'ın kuzey bölgesini olumsuz şekilde etkilemeye devam etmiştir. Bunun en somut delili olarak, Türk Ordusu'nun Irak'ın kuzey bölgesine çekilen PKK teröristlerine karşı askerî operasyonlarına devam etmesi gösterilebilir. Türk Silahlı Kuvvetleri, PKK terör örgütünün bastırılması için gerçekleştirdiği askerî operasyonlar sırasında Barzani'nin silahlı militanlarını

²⁶²Muavviz Celal Abdullah; “El Cedid Fi El İlatat El Arabiye El Turiye”, El Buhus ve El Dirasat El Arabiye Dergisi, Arap Araştırma ve İncelemeleri Enstitüsü, Kahire S.36, Temmuz 1998, s.110.

²⁶³Muavviz Celal Abdullah; “El Cedid Fi El İlatat El Arabiye El Turiye”, El Buhus ve El Dirasat El Arabiye Dergisi, Arap Araştırma ve İncelemeleri Enstitüsü, Kahire S.36, Temmuz 1998, s.112.

da yanına almıştır. 1999'da Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Irak'ın kuzeyini barınak ve karargâh olarak kullanan PKK terör örgütünü etkisiz hale getirmek için Barzani silahlı militanları ile birlikte yaptığı operasyonların sayısı beştir. Bunların ilki 16–21 Şubat (60 km Irak'ın toprağına girilmiştir), ikincisi 7–21 Nisan, üçüncüsü 14–17 Mayıs (20 km Irak'ın toprağına girilmiştir), dördüncüsü 28 Eylül ile 10 Ekim (10 km Irak'ın toprağına girilmiştir) ve beşincisi 19–20 Kasım'da olmuştur.²⁶⁴

Türkiye'nin, Ağustos 1991 ile 1999 yılları arasında güneydoğu Anadolu bölgesinde provokatör faaliyetleri sürdüren bölücü terör örgütü PKK'yi etkisiz hâle getirebilmek için yeni çizdiği politikaya göre, hem Türkiye'de hem de Irak'ın kuzey bölgesinde sığınanlar etkisiz hâle getirilecekti.

Türkiye ve Irak arasında eskiden beri su, petrol, sınır güvenliği ve azınlıklar meseleleri iki ülke arasındaki ilişkilerin asıl durumunu belirtmiştir. Süleyman Demirel'in "iki ülkenin sınırlarının yeniden çizilmesinin gerektiği" şeklindeki açıklaması ise Türkiye için oldukça önemli bir meseledir. Çünkü Musul ve Kerkük eskiden Türkiye topraklarının önemli parçalarıydı. Dolayısıyla bu iki önemli parçanın Türkiye'ye tekrar bağlanması bir dönüm noktası sayılır.

Irak'ın kuzey bölgesinde güvenlik bölgesinin kurulması düşüncesi 1991'e kadar uzanmaktadır. Söz konusu yılda Türk Silahlı Kuvvetleri, Irak'ın kuzey bölgesini bir sığınak ve karargâh olarak kullanan terörist PKK örgütüne darbe vurmak üzere birkaç askerî operasyon gerçekleştirmiştir. Bu operasyonlardan sonra Türkiye'de siyasî ve askerî ortamlarda, Irak'ın kuzeyinden gelerek Türkiye topraklarında silahlı ve kanlı saldırılar düzenleyen bölücü terör örgütü PKK mensuplarının geçişlerini engellemek için o bölgede Güvenli bir bölgenin kurulmasının gerektiği söylentilerini dolaşmıştır. Çünkü söz konusu bölgede Irak hükümetinin herhangi bir etkisi ve nüfuzu kalmamıştır. Dolayısıyla otorite boşluğundan faydalanan PKK'liler bu bölgeyi bir karargâh olarak kullanmışlardır.

²⁶⁴ İmat Abdulhakim El Zamiri, "El Davr El İklîmi El Turki Fi El Şark El Avsat Bada El Harb El Barida", (Yüksek lisans tezi), Ürdün Ün., Amman- Ürdün, 2001, s.152.

Türkiye'nin güvenli bölge kurulması konusundaki bakış açısı, Amerika Birleşik Devletleri'nin bakış açısından farklılık arz etmektedir. Amerika Birleşik Devletleri, bölgedeki Kürtler için güvenli bir yuva kurmak üzere 36. paralelden itibaren askerlerinin çekilmesi için Irak hükümetini zorlamıştır. Ancak Türkiye'nin bu konudaki bakış açısı farklıdır; çünkü Türkiye, Irak'ın kuzeyinden Türkiye'ye geçerek sivil insanlara ve askerlere silahlı ve kanlı saldırıları düzenlemek isteyen bölücü terör örgütü PKK mensuplarının önüne geçmek için bir çözüm arayışına girmiştir.

1995'te Çekiç askerî operasyonları sırasında Irak'ın kuzey bölgesine Türk komutanları ile birlikte ziyarette bulunan bir Amerikan uzman heyeti, Türk hükümetine bölgede güvenli bölge kurulması tavsiyesinde bulunmuş ve bunun üzerine Türkiye hükümetinde bu düşünce oluşmuştur.²⁶⁵

Ancak söz konusu düşünce Türkiye hükümeti tarafından resmî olarak 1996'da ilan edilmiştir. O dönemin dışişleri bakanı Tansu Çiller, 4 Eylül 1996'da İsrail'in Lübnan'da yaptığı gibi, Türkiye - Irak sınırı boyunca (sınır mesafesi 331 km) ve Irak'ın kuzey toprakları içerisinde 5–20 km bir mesafede bağımsız bir güvenli bölgenin kurulması projesini sunmuştur. Böylece Irak'ın kuzey bölgesinden Türkiye'ye gelip sivil insanlara ve askerlere silahlı ve kanlı saldırılar düzenleyerek sabotaj eylemlerinde bulunan bölücü terör örgütü PKK mensuplarının geçişleri engellenmiş olacaktır, diye düşünülmüştür. Aynı günde Çiller, Ankara'daki Amerikan Büyükelçisi Marc Grosman'a Türkiye'nin böyle bir niyetle olduğunu bildirmiştir.²⁶⁶

Söz konusu görüşmeden sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin tutumu Türkiye'den yana olmuştur. Çünkü 1996'da Talabani ve Barzani'nin silahlı militanları arasında çatışmalar çıkmış; bunun üzerine Barzani, Ağustos 1996'da Irak merkezî hükümetinin (Saddam Hüseyin rejiminden) askerlerini çağırmış ve bu askerlerin yardımıyla bir süre önce Talabani militanları tarafından işgal edilen başta Erbil şehri olmak üzere birçok belde ve kasabayı geri alabilmiştir. Dolayısıyla Irak Merkezî hükümetinin o bölgede tekrar nüfuz

²⁶⁵ Yusuf İbrahim El Cehmani, **Üç Alan Türkiye ve El Ekrad**, 1.baskı, Dar Havran Yay., Dimaşk 1999, s.77.

²⁶⁶ Abdulsalam El Bagdai; "El Tedahul El İsraili Fi Şimal El Irak", **Kadaya Şark Avsatiye Dergisi**, Mart 1999, s.78.

sahibi olmaması için Amerika, Türkiye'nin söz konusu güvenli bölge projesini kabul etmiştir.

5 Eylül 1996'da Türkiye hükümeti tarafından şu şekilde resmî bir karar çıkarılmıştır: *“Irak'ın kuzey bölgesinden gelen PKK terör örgütünün saldırı ve sabotaj faaliyetlerinin önüne geçmek için Türkiye hükümeti, Irak ile olan sınırı boyunca bir güvenli bölgenin kurulmasına karar vermiş ve şimdi bu proje için gereken mühimmat ve teçhizatların hazırlıkları yapılmaktadır”*. Bu açıklamanın iki gün sonrasında Çiller, *“Güvenli bölgenin kurulması için gereken mühimmat ve teçhizatların hazırlıkları bitmiş ve söz konusu bölgede bulunan Kürt köyleri boşlatılmıştır”* şeklinde bir resmî açıklama yapmıştır²⁶⁷.

Ancak o dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, aynı yılın 9 Eylül tarihinde *“Türkiye, Irak'ın topraklarında herhangi bir askerî güç oluşturma niyetine sahip değildir, Türkiye'nin yaptığı askerî operasyonlar ise Irak'ın kuzey bölgesinden gayri meşru yollarla Türkiye topraklarına sızan ve silahlı ve kanlı saldırılar düzenleyen PKK terör örgütünü etkisiz hâle getirmek amacıyla yapılmaktadır.”* diyerek bu operasyonların devam edeceğini de vurgulamıştır²⁶⁸.

Nitekim Irak'ın kuzeyinde kurulması istenen bu güvenli bölge, Türkiye hükümetinin belirttiği gibi daimî değil, bir geçici bölge olup Irak'ın toprak bütünlüğüne ve egemenliğine herhangi bir olumsuz etkisi olmayacaktır. Söz konusu bölge iki ülkenin sınırları arasında 2000 mil uzunluğunda ve Irak'ın kuzey topraklarında 5–20 km derinliğinde yapılacaktır. Bununla birlikte söz konusu bölge, İsrail'in Lübnan'da yaptığı bağımsız bölge tarzında olacak ve içinde askerî kuvvetler bulunmayacaktır. İlerleyen zamanda bu bölgeden Türk Ordusu çekildiğinde kaçak ve sızma olaylarının önüne geçmek için bir grup Türkmen bölgede güvenliği sağlayacaktır.²⁶⁹

²⁶⁷ Ayda Elm Ali Seriydin; **Duvel El Musallas Beyne Fekey El Kamaşma El İsrailiye El Türkiye**, 1.baskı, Dar ül Kitab El Arabi Yay., Beyrut 1997, s.146-147.

²⁶⁸ Muavviz Celal Abdullah; **Sinaat El Karar Fi Türkiye**, s.164.

²⁶⁹ Ahmet İbrahim Halil; “Fikret El Mantaka El Emniye El Azile Ala El Hudut El İrakiye- El Türkiye ve Mahattırha Ala El Emin El Vatani ve El Kavmi”, Türk Araştırmaları Merkezi Arşivi, Siyasi Araştırmalar, Dosya Numarası: 311, s.7.

Türkiye bu projesinde aslında iyi niyetli politika sergilemiş, hem Irak'ın toprak bütünlüğünü korumak hem de Irak'ın komşu ülkelerle olan sınır güvenliğini temin etmek hususunda tezini ortaya koymuştur.

Çünkü bilindiği gibi Türkiye, Irak krizinde şu üç ilke üzerine politikasını belirlemiştir: Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması (yani Irak'ın kuzeyinde, olası bir Kürt devletinin kurulmasının engellenmesi), Türkiye'nin meşru güvenlik endişesinin gözetilmesi (yani Irak ve Irak'ın kuzeyinden Türkiye'ye gelen PKK teröristlerinin saldırılarının engellenmesi) ve Irak Türkmenlerinin ezilmesinin önlenmesi.

Bazı kesimler bu projenin Irak'ın toprakları içinde uygulanması şöyle yorumlamıştır: *bu proje Irak'a baskı yapmak amacıyla Amerika ve Türkiye'nin yaptığı bir işbirliği sonucunda ortaya çıkmıştır*. Hâlbuki Türk yetkilileri, Irak'a karşı her zaman bölücü, ihlal edici, karıştırıcı bir niyetlerinin olmadığını vurgulamışlardır

22 Ekim 1997'de Türkiye, resmî olarak Irak'ın kuzey bölgesinde güvenli bölgenin kurulduğunu açıklamıştır. Güvenli bölgenin kurulması ile ilgili detaylı bilgileri o dönemin başbakan yardımcısı Bülent Ecevit şu şeklide açıklamıştır: *“Türk Silahlı Kuvvetleri, Irak'ın kuzey bölgesinde Irak toprakları içinde derinliği 5–20 km olan bir güvenli bölge kurmuş olup içinde 8.000 Türk askeri bulunmaktadır. Bunların görevi bölücü terör örgütü PKK'nin mensuplarının Irak'tan Türkiye topraklarına gizlice sızmalarını ve sabotaj faaliyetlerini önlemektir. Bununla birlikte Türk ordusu, söz konusu bölgenin güvenlik kuşağı içerisinde PKK'lilere karşı mücadelesine devam edecek ve gerektiğinde onlara takviye olarak başka timler de gönderilecektir. Türk Silahlı Kuvvetleri, aynı zamanda Barzani militanlarına da Talabani militanlarına karşı yardım edecektir”*²⁷⁰.

Yukarıda sözü edilen süreç için şu şekilde küçük bir değerlendirme yapılabilir: Türkiye-Irak sınırı yüksek dağları ve derin vadileri nedeniyle devlet kontrolü sağlanması çok zor bir sınırdır. PKK ile mücadelesinin zirveye çıktığı

²⁷⁰ Muavviz Celal Abdullah; “El Cedid Fi El İlatat El Arabiye El Turiye”, El Buhus ve El Dirasat El Arabiye Dergisi, Arap Araştırma ve İncelemeleri Enstitüsü, Kahire S.36, Temmuz 1998, s.113.

bir dönemde patlak veren Körfez Savaşı nedeniyle bölgede meydana gelen otorite boşluğu, Ankara'yı çok zor bir durumda bırakmıştı. Bölgenin Türkiye sınırına yakın KDP bölgesi Atruş ilçesinde büyük kamplar kurarak konuşlanan PKK terör örgütünün militanları, geceleri sınırdan gizlice Türk topraklarına sokularak rahat eylem yapma fırsatını yakalamıştı. Buna karşılık olarak Türkiye de, batılı ülkelerin ve Arapların tepkilerine karşın ABD'nin desteğini yanına alarak sınır ötesi operasyonlar yapmaya başlamıştı. Türkiye, bu bölgede PKK'ya karşı daha etkin aktif mücadele vermek için Mesut Barzani liderliğindeki KDP'yi yanına alarak, PKK ile mücadelesine karşılık, KDP'ye çeşitli yardımlarda bulunmuştu. Türkiye ve KDP arasındaki PKK konusu ile ilgili ittifak 1994 yılında başlamış ve 1998 tarihinde sona ermiştir. Bu süreçte Kuzey Irak'ta Amedi, Bamerni Kani Masi ve Kandil bölgelerinde PKK'ya karşı ortak askeri operasyonlar gerçekleştirilmişti.

5. ABD'nin Irak'ı İşgali Öncesi Türkiye'nin Pozisyonu (2003'ten önce)

Türk dış politikası, Ağustos 1990'dan beri Irak sorunu olarak bilinen yeni bir mesele ile karşı karşıya kalmaya başlamıştır. İkinci Körfez krizindeki gelişmeler ve onunla açığa çıkan sorunlar, ki bunlar, Türkiye Irak ilişkilerindeki değişimlerde en büyük etkiye sahiptir.

Bu araştırma, Türkiye - ABD (2003 yılındaki Irak işgaline ilişkin) siyasi ilişkilerinde tekrar istikrarı elde etmek için bir araştırma sayılır. Bu pozisyonun ardındaki durumların ve sebeplerle sonuçlarının izlenmesi sırasında, ki bunlar önemini bariz olarak iki taraftan alır. Birincisi; Türkiye'nin Irak'a komşu olması ve her iki ülke arasında bulunan ve iki ülkeyi birbirine bağlayan rabitalarda etkileri görülmektedir. İkincisi ise Türkiye ile ABD arasında mevcut olan stratejik alakalardır.

Hali hazırdaki zaruretlere nazaran konunun çözümü; iki temel konuda toplanmaktadır. Birincisi, Irak işgali öncesi, Türkiye siyasi görüntüsünün ve boyutlarının üç yönden Irak'a karşı olan durumunu ele almaktadır. Bu mevzudaki ikinci konu, Türkiye'nin; Amerika'nın Irak'ı işgali sırasındaki pozisyonunu incelemeye ve Türkiye'nin bu konudaki Amerikan idari makamları ile olan ilişkilerindeki önceliklere yönelmiştir.

1991 yılı İkinci Körfez Krizindeki gelişmeler, Türkiye'nin milli güvenliğine ve iktisadi durumuna olumsuz bir şekilde yansımıştır. Amerika'nın Türkiye'ye yaptığı baskıların sonucunda Türkiye; Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulunun 6 Ağustos 1990 yılında çıkardığı 661 nolu karara bağlı olduğunu ilan etmiştir. Bu karar Irak üzerine iktisadi ambargo uygulamayı emrediyordu. Türkiye hemen iki petrol boru hattını ve sınır kapılarını kapattı ve ticari ilişkileri durdurmuştur²⁷¹. Bu uygulamalar, Türkiye ekonomisine büyük darbeler vurmuştu. Bunun gibi Körfez Krizi, Kuzey Irak'ta, güvenlik ve siyasi boşluk nedeniyle yeni bir olayın çıkışına sebep olmuştu. Bu olay Ankara için, Irak ile olan ilişkilerinde gerçek bir kriz şeklinde ortaya çıkmıştı. 1991 - 2003 yılları arasında Türkiye'nin Irak'a karşı uyguladığı siyasetini, aşağıdaki eksenler doğrultusunda incelemek mümkündür:

5.1. Irak İşgalinden önce Türkiye Politikası

5.1.1. Irak Türkmenleri

İkinci Körfez krizinden sonra, Türkiye'de basın ve siyasi çevreler, Musul ve Kerkük bölgesindeki Türkmenlerin himaye edilmesi zaruretinden bahsetmeye başlamışlardır. Çünkü, Cumhurbaşkanı Özal, "Savaştan sonra Irak'ın yapılanması, (içinde Türkmenler de bulunmak şartı ile) halka demokratik haklarını garanti etmesi gerektiğini açıklamıştır.²⁷²

Bu çerçevede Türk yetkililer, Türkmen ileri gelen şahsiyetleri ile bağlantı kurmaya başladılar. Cumhurbaşkanı Özal, Irak'taki Türkmenlerin sorunlarını görüşmek üzere, Türkmen Milli Partisi önderleri ile buluştu.²⁷³ Türk Dış İşleri 22 Mart 1991 tarihinde şöyle bir açıklamada bulundu: "Türkiye, Irak'ta herhangi bir guruba karşı ve özellikle Türkmenlere karşı kurulacak hiçbir yeni sistemi veya düzeni kabul etmeyecektir. Türkiye, bunların Irak'ta demokratik

²⁷¹Nebil Muhammed Selim, Türkiye – Amerika ilişkilerinin, çağdaş uluslar arası ilişkilerin değişmesi doğrultusunda gelişmesi, siyasi bilimler konusunda doktora tezi – Başdat Üniversitesi, s.234.

²⁷²Mustafa Ahmet Abdülhamit, "Arap-Türkiye İlişkileri, Körfez Savaşı Sonrası Bölgesel Amaçlar ve Atlas Stratejik Seçenekleri." Arap Stratejik Fikir Dergisi, sayı: 41, Arap İnmaî Enstitüsü, Beyrut, 1992, s.118.

²⁷³ 11/Kasım/1988 de Irak Türkmen Partisi, kurulacağını ilan etti. Türkiye Başkenti Ankara'da onun için bir merkez açıldı. Araştırmacı.

nizamda esas unsurlar gibi yerlerini almalarından yanadır ve diğer bütün Iraklılar gibi bütün hak ve hürriyetlerden faydalanmalıdırlar.²⁷⁴

Türkiye, Irak sorunu ilişkileri çerçevesinde, Kuzey Irak bölgesindeki, Irak Türkmen cephesi²⁷⁵ ITC²⁷⁶ çerçevesinde yerleşen Türkmen partilerine maddi ve manevi konuda yardım etmeye çalıştı. Nitekim Türkiye'nin, Irak Türkmenlerine sunduğu yardımlar, dokuma fabrikaları gibi birçok yatırım projesini kapsamına almıştır. Bu projelerin gelirleri Türkmen cephesi faaliyetlerine dahil edilmiş ve Türkmen gençlerinin bu fabrikalarda istihdamı gerçekleştirilmiştir. Üstelik Türkiye Türkmeneli radyo ve televizyonunu da desteklemiştir. Ayrıca 1994'te Erbil'de Türkmeneli gazetesini çıkardı. Bunun gibi Türkmeneline mahsus özel bir askeri gücün Kuzey Irak'ta kurulmasında büyük ve aktif bir rol oynamıştı.

Türkiye aynı çerçevede, Türkmenlere; 1996 Ankara anlaşması çerçevesinde Kürtlerin Kürtlerle olan çekişmelerinde görev vermişti. Çünkü bu anlaşma, Türkmenlere ve Türkmeneli kuvvetlerine, barış kuvvetleri yanında anlaşmanın uygulanması ve kontrolü görevini vermişti.²⁷⁷

Türkiye'nin Musul ve Kerkük'e yönelik ilişkileri ile ilgili olarak, Türkiye bu iki şehir ile ilgi ve alakasını kesmemektedir. Türk Ordusu Çelik Operasyonunu bitirmeden önce Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, (1993-2000) de Türkiye gazeteleri yazarlarının ileri gelenleri ile buluşmasında, 2 Mart 1995'te : "Türkiye'nin Irak'la olan hududu, petrol sınırıdır. Petrolun nihayete erdiği yerde başlar"²⁷⁸. Ertesi gün Demirel, Türkiye'nin Irak lehine vazgeçtiği Musul bölgesinin geri alınması için Irak'la olan hududun çizilmesini istedi. Türkiye sınırının, Kürt asilerinin sızmalarını önlemek için Musul-Kerkük petrol hattının nihayetinde bitmesi gerektiğini

²⁷⁴ Celal Abdullah Muavviz, "Savaş sonrası, Türklerin Halicin güvenliğine ilişkin tasavvurları." Mısır'da savaştan sonraki halicin güvenliği, Araştırmaların dergisi, Kahire Üniversitesi, Siyasi inceleme ve araştırmalar merkezi, 1994, s.220; Olsın, **a.g.e.**, s.79-80.

²⁷⁵ Ahmet, **a.g.e.**, s: 26.

²⁷⁶ - 24/Nisan/1995 de Erbil'de, Irak Türkmen Cephesi, avukat San'anın liderliğinde kuruldu ve bir çok Türkmen Partisini içine aldı, birisi Türkmen Milli Partisi, Türkmen Bağımsız Hareketi, Türkmen Adalet Partisi, Türkmen İli Partisi, sonra Cephenin Liderliği Dr.Faruk Abdullah'a, Ondan da, Dr. Sadettin Ergiç'e intikal etmiştir. Araştırmacı.

²⁷⁷ Kebapçı, , **a.g.e.**, s.59.

²⁷⁸ Ahmet, , **a.g.e.**, s.25.

söyledi²⁷⁹. Yine Demirel başka bir zaman, Musul ilinin Türkiye'ye tabi olduğunu ve tekrar Türkiye'ye iade edilmesi gerektiğini söylemiştir. Çünkü 1923 tarihli Lozan anlaşmasının hiçbir şart veya bendi bu ilin Irak'a ilave edilmesinin gerekliliğini açıklamış değildir.²⁸⁰

Türkiye'nin Musul Kerkük illeri ile ilgili iddiaları Türk-Amerikan ilişkilerinde gerginliğe ulaşacak derecede devam etti. Amerikan yönetimi de işgal ile ilgili niyetlerini açıklamıştı. Ecevit geçici Hükümetinin (1999-2002) Milli Savunma Bakanı olan Sabahaddin Çakmakoğlu o zaman Kuzey Irak'ın Türkiye'ye ilavesini istemişti. Çünkü, bu bölge 1920 yılında son Osmanlı Meclisin'de kabul edilen Misak-ı Milli sınırları içerisinde kalmaktadır. Çünkü Birinci Dünya Savaşından sonra, Türkiye sınırı kararlaştırılmış ve bu sınır, içinde Kerkük de olmak üzere Musul vilayetini de kapsamıştı. Yine Türk Bakan demiştir ki, Kuzey Irak, Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu Atatürk'ün önderliğini yaptığı Kurtuluş Savaşında, kuvvet zoru ile Türkiye'den ayrılmıştır. Bazı tarafların hevesi için bu bölgeyi feda etmemiz mümkün değildir. Çünkü Kuzey Irak, Türkiye'ye ait bir emanet sayılır.²⁸¹ Anlaşıyor ki Türkler, bu açıklamalarla, Saddam Hüseyin devrinden sonra, Irak'ın istikbali ile ilgili olanlara birer mesaj göndermek istemiştir. Bunun anlamı şudur: Türkiye, işgalden sonra Irak'ın bugünkü durumunda büyük bir rol oynayabilir, Musul ve Kerkük'ün Türkiye topraklarına eklenme taleplerini tekrarlaması mümkündür.

5.1.2. Irak Kürtleri

Körfez Krizinin sebep olduğu olaylar neticesinde Türk devlet yetkililerinde, Kürtlere karşı siyasetlerini değiştirmeleri gerektiği yönünde kanaatler kuvvetlenmişti. Çünkü Türk yetkililer; kriz esnasında savaşın Irak'ı böleceğini ve Kürtlerin Kuzey Irak'ta bağımsızlığını elde edeceğini, bunun da Türkiye'nin iç güvenliğini sarsacağını ileri sürmüşlerdi. Türkiye Cumhuriyeti Devleti Devlet Bakanlarından Kamuran İnan, o zaman bu endişesini

²⁷⁹ Hurşit Hüseyin Deli, Türkiye ve Dış Siyaset Sorunları, (Şam,1999), s. 49.

²⁸⁰ Kebapçı, **a.g.e.**, s.94.

²⁸¹ (Irak) Zaman Gazetesi, S. 1298, 29/08/2002.

gazetecilere şöyle açıklıyordu: “Türkiye, bölgede Irak’ın haritasının değişmesi halinde, eli bağlı olarak duramayacaktır”²⁸². Bir müstakil Kürt devletinin kurulmasının önüne geçilmesi amacıyla aşağıda belirtilen ilkelere dayanarak Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Ozal, Kürt meselesine karşı yeni bir politika izlemiştir. Bu yeni politikanın ilkeleri şunlar olmuştur:

a-) Körfez Savaşı sırasında Irak’a karşı kurulan Batı muhalefetine Türkiye’den destek sağlanacak; ancak ABD, bu desteğe karşı Körfez Savaşı akabinde, bir Kürt devletinin kurulmamasına dair Türkiye’ye gereken garantileri verecektir.

b-) Irak Kürtleri’ne karşı daha uyumlu ve yumuşak bir politika uygulanacaktır²⁸³.

Körfez Savaşı akabinde Irak Silahlı Kuvvetlerinin Kuzey Irak’a yaptığı askeri operasyonlar yüzbinlerce Irak Kürdü’nün Türkiye’ye göç etmesine sebep olmuş; dolayısıyla bu durum Türkiye’de bir gerginliğin yaratılmasına yol açmıştır.²⁸⁴

Bu krizin yayılmasından dolayı Ankara, Kürtlerin sığınması için Kuzey Irak’ta, (göç etmiş olan gurbetçilere) emniyet bölgelerinin kurulmasını teklif etti. Bu görüş ABD tarafından destek görmüştü. Bu teklif, rahatlığı ve emniyeti sağlama adı altında uygulanmaya başlanmıştı.²⁸⁵ Bu durum, Irak Hükümetinin, Kürdistan üzerindeki baskısının önüne geçti. Bu uygulamanın güçlendirilmesi için ABD ve İngiltere tarafından Çekiç Güç isminde bir oluşum teşkil edilmişti. Türkiye de bu kuvvetlerin ikameti için kendi toprakları üzerinde üsler kurulmasına izin vermişti.²⁸⁶

İkinci kriz, Irak Kürtleri ile Türkiye’nin siyasi ilişkilerinde, 19 Mayıs 1992’de ilk Kürt parlamentosunun kurulması ile kendini göstermektedir. Ayrıca iktidar; Mesut Barzani liderliğindeki Kürdistan Demokrat Partisi ile

²⁸² Osman Ali, “Kürdistan İşçi Partisi ve Kürt sorununun Türkiye’deki geleceği.” Siyasi okumalar dergisi, Y.3, S.1, 1993, ABD Florida, s. 50.

³ Osman Ali, **a.g.e.**, s.50.

²⁸⁴ Araştırmacı Muhammed Salih Mahmut El-Kebapçı, “Türkiye- Irak ilişkileri” (1991-2000) İsimli tezinde, göçmenlerin sayısının, Nisan 1991 yılında (400 bin) Irak’lıya ulaştığına işaret etmektedir..

²⁸⁵ Raobert Olsın, Türkiye- İran ilişkilerinde Kürt Sorunu, Tercüme ve Sunuş: Muhammed İhsan, (Erbil, 2001), sayfa: 61, Kebapçı, önceki kaynak, sayfa: 68-69.

²⁸⁶ Celal Abdullah Muavviz, Türkiye karar işlemleri ve Arap- Türkiye ilişkileri, (Beyrut, 1998) sayfa: 171.

Celal Talabani²⁸⁷ liderliğindeki Kürdistan Yurtseverler Birliği arasında bölünmüştür. Türkiye; Kuzey Irak'taki bu yeni oluşumla ilişki kurmaya mecbur olmuş ve Irak Kürt yetkililerle de bağlantı tesisetmeye (iki temel hedefi gerçekleştirmek için) ihtiyaç duymaya başlamıştır. Bu hedefler:

A-) Kürt partilerinin liderleri ile Kürdistan İşçi Partisi PKK'ya karşı mücadelede yardımlarının garanti edilmesi; çünkü, Ankara, Kürt partiler ile Kürdistan İşçi Partisi PKK'ya karşı mücadelede (Türkiye'nin Barzani ve Talabani'ye yapacağı yardım mukabilinde) 20 Kasım 1992'de bir güvenlik anlaşması imzalamıştı. Bu anlaşma gereğince, Kürdistan Demokrat Partisi; Kürdistan İşçi Partisi PKK'nın Erbil'deki bürosunu hemen kapattı. O zaman Demokrat parti liderlerinden Hoşyar Zebari, bunun üzerine: "İşçi Partisinin taktikleri, bir terör faaliyeti sayılmaktadır ve Irak Kürt Demokrat Partisi sonraları onlara, Irak Kürdistanı dahilinde çalışmalarına devam etmelerine izin vermedi" demiştir.²⁸⁸ Bundan sonra Irak Kürdistan Parlamentosu, Kürdistan İşçi Partisi PKK'nın, Kuzey Irak'tan kovulmasına ilişkin bir kararı kabul etmiştir.²⁸⁹ Bunun üzerine PKK lideri Abdullah Öcalan Kürdistan Demokrat Partisini ve parti lideri sıfatı ile Mesut Barzani'yi, ABD ile Türkiye'nin elinde birer oyuncak olarak nitelendirmiştir.²⁹⁰

B-) Irak'taki Kürt hareketine (Kürt Devletine engel olmak için) vasi muamelesi yapması. 1994'te Irak Kürdistan'ında iki esas parti arasında, iktidar ve nüfuz yarışında ve Türkiye sınırından sağlanan gümrük gelirlerinin taksiminde ortaya çıkan ihtilaftan dolayı Ankara, oynadığı rolün etkisinin ortaya çıktığını öğrenmiş oldu ki bu gümrük gelirlerinin mali değeri günlük olarak 200-300 bin dolar arasında değişiyordu. Ankara yönetimi, ihtilafın çözümü için hızlı davrandı ve aynı yıl ekim ayında Silopi'de taraflar arasında bir barış anlaşması imzaladı.²⁹¹ 1996'da iki parti arasında çıkan çatışmalarda,

²⁸⁷ Mehmet Binay, "Orta Doğuda yenilikler ve kuzey Irak'ta yeni bir oluşum." 16.Eylül.1996 <http://www.turkiyenet.com>

²⁸⁸ Ahmet Nuri El-Naimi ve Kevser Taha Yasin, "Türkiye'deki Kürt Sorunu ve Komşu Arap Ülkeleri Üzerindeki Etkileri" Uluslar arası Araştırmalar Merkezi Dergisi(Bağdat), S.20, Haziran 2003, s. 24.

²⁸⁹ Kebapçı, **a.g.e.**, s: 75-79.

²⁹⁰ Olsın, **a.g.e.**, s: 69.

²⁹¹ Muavviz, **a.g.e.**,s. 42; Olsın, **a.g.e.**, s. 69; Kebapçı, **a.g.e.**, s. 80.

Türkiye'nin bu rolü yenilenmiş ve aynı yıl 31 ekim'de, bir barış anlaşması imzalanması ile çatışmalar durmuştu. Bir seneden daha az bir zaman geçtikten sonra ve bunu 18 ekim 1997'de sınırlamak için, Türkiye iki parti arasındaki anlaşmaya uymayı aynı amaçla kabul etti.²⁹²

5.1.3. Kürdistan İşçi Partisi (PKK)

Körfez Krizinin bıraktığı güvenlik boşluğu ve Irak Kürdistan'ında iki ana parti arasındaki kavga, Kürdistan İşçi Partisi PKK'nın Türkiye'ye karşı faaliyetlerinin ve silahlı hareketlerinin, Irak topraklarından hareketle çerçevesini genişletmeye yardımcı olmuştu. Türkiye elinde bulunan bütün yolları Kürdistan İşçi Partisi PKK'ya karşı (Kürt partilerine verdiği destekten dolayı) mücadelede kullanmayı denemişti.

Türkiye 1991 Ağustos'unda, Kuzey Irak'ta, PKK'nın üslerine karşı kara ve hava harekatı başlattı. Bu harekat dört ay sürdü. O zamanki Türkiye Başbakanı Mesut Yılmaz, "Türkiye, kendisine karşı Irak topraklarından saldırı düzenleyen asileri cezalandırmak için, lazım gelen adımları atmakta tam bir özgürlüğe sahiptir" yorumunda bulunmuştur.²⁹³

Türkiye Kuzey Irak'taki askeri harekatına, Türkiye'deki askeri ve siyasi çevrelerin PKK'nın Türkiye topraklarına sızmalarını önlemek için bir emniyet bölgesinin kurulması amacıyla bir tampon bölgenin tesisine ilişkin fikrini de ilave etmiştir. Bu fikir ABD yetkililerinin teyidini de kazanmıştır. 5 Eylül 1996'da Türk hükümeti şöyle bir demeç vermiştir: "Türkiye, Kuzey Irak bölgesi sınırında, PKK'nın saldırılarını önlemek için izole edilmiş bir tampon bölgenin kurulması kararını vermiştir".²⁹⁴ 22 Ekim 1996'da Başbakan Yardımcısı Bülent Ecevit açıkça tecrit edilmiş bir emniyet bölgesinin tafsilatını şu sözlerle beyanda bulunmuştur: "Türkiye kuvvetleri, Kuzey Irak'ta 5 ile 20 km derinliğinde bir emniyet bölgesi kurmuştur. Bu bölgede, 8000 çarpışma

²⁹² Celal Abdullah Muavviz, "Yeniden Türkiye-Arap İlişkileri", Arap İnceleme ve Araştırma Dergisi, (Kahire) S.36, Temmuz 1998, s.109-114.

²⁹³ Muhammed Mustafa Şehhaze, "Irak'taki Kürt Hareketi ve Türkiye," Uluslar arası Siyasi Dergi (Kahire), adet: 107, Ocak 1992, sayfa: 233.

²⁹⁴ İbrahimHalil Ahmet, "Ana Savaştan Sonra Irak'a Karşı Türkiye Dış Siyasetinin Gidişatı," Arap Vatanına Karşı Türk Dış Siyaseti, **Araştırmalar Dergisi**, (Musul 1998) s.31.

bölgesi bulunmaktadır. Bu kuvvetler PKK kuvvetlerinin, bölgede herhangi bir askeri hareketinin engellenmesi ve sınır boyunca sızmaları önlemek için orada görev yapmaya devam edeceklerdir. Ayrıca Türkiye kuvvetleri, güvenlik kuşağı bölgesinde askeri hareketini devam ettirecektir. Ayrıca bu kuvvetler, Barzani kuvvetlerine, Talabani partisine karşı yardım görevi de yapacaklardır”.²⁹⁵

5.2. Türkiye ve Irak İşgali (2003)

Amerikan yönetiminin, Irak’a savaş açma niyetini ilan etmesi ile Ecevit Koalisyon Hükümetinin erken seçim kararı aldığı tarih aynı zamana rastlar.(03.Kasım.2002) Halkın Amerika’nın bölgedeki siyasetine karşı olan öfkesinden dolayı, Irak sorunu parti programlarında ve seçim hamlelerinde, en büyük payı almıştır. Bu seçimlerin sonucunda, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)’nin başarılı olduğu anlaşılmış olup Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki 550 sandalyeden 364’ünü kazanmış ve Abdullah Gül başkanlığında tek parti hükümeti kurulmuştur. Şuna işaret etmek gerekir ki, partinin başarısının ardında bulunan en önemli etken; Irak’a karşı yapılacağı iddia edilen askeri hamleyi tamamiyle reddetmiş olmasıdır. Partinin lideri Recep Tayyip Erdoğan hükümetin başına geçtiğinde, Mart 2003’te programını meclise sunarken bunu tenkit etmiştir.²⁹⁶

Irak savaşı için Amerikan askeri hamlesi, Adalet ve Kalkınma Partisi için hakiki bir kriz olarak ortaya çıkmış ve zihinlere, Türkiye’nin, (1939-1945) İkinci Dünya Savaşı öncesinde yaşadığı durumu ve onu harbe cezbeden halleri tekrar zihinlere sokmuştur. Dokuzuncu Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Irak savaşına karşı ülkesinin pozisyonunu şöyle özetlemiştir: “Hareket ve girişimler ne olursa olsun savaş kaçınılmazdır, eğer Türkiye harbin içine düşerse çok etkilenecektir. Lakin askeri hareketin bir parçası

²⁹⁵ Muavviz, **a.g.e.**, s.113.

²⁹⁶ Başbakan Recep Tayyip Erdoğan tarafından sunulan 59. Hükümet Programı, 18 Mart, 2003, [http:// www.akparti.org.tr](http://www.akparti.org.tr)

olmazsa da çok zararlara uğrayacak ve tam bir trajedi yaşayacaktır.²⁹⁷ Böylece Türkiye iki seçenek karşısında kalmıştır:

A-) Askeri hamleyi tasvip ile bu harekate aşağıdaki unsurların etkisinde iştirak etmek:

- 1- ABD ile stratejik ilişkiler ve en son ekonomi ve askeri alanda Türkiye'ye yapılan yardımlar ile ABD'nin Türkiye'nin Avrupa Birliğine girmesi için sarfettiği çabalar.
- 2- İşgalden sonra, Irak'ta Türkiye için kimi menfaatlerin garanti edilmesi, ki bunda ekonomik kazançlar ve Türkmen haklarının korunması vardır.
- 3- İşgalden sonra, Irak'ın geleceğinin resmedilmesinde, Türkiye'nin iştirakinin temini ve Kuzey Irak'ta bir Kürt Devletinin kurulmasının önlenmesi.

B-) Tam manası ile savaşın reddedilmesi ve aşağıdaki unsurların etkisi ile harekate iştirak etmemek:

- 1- Adalet ve Kalkınma Partisinin, kendisini iktidara taşıyan halkın nezdinde doğruluk ve güvenilirliğini korumak.
- 2- Türkiye'yi Irak'a bağlayan tarihi ve medeni ilişkiler.
- 3- Sonucu belirsiz olan bir savaştan, Türkiye'yi uzak tutmak.

Yukarıdaki açıklamaların ışığında ve Amerika'nın Irak'a karşı siyasetini tatbik etmedeki ısrarı karşısında, Ankara savaşa karşı, Irak topraklarının ve halkının bütünlüğünü esas alan orijinal ve temel prensiplere uygun bir pozisyon almıştı. Ayrıca Irak sorununun Birleşmiş Milletler heyetince barışçıl yollardan çözümlenmesini istemişti²⁹⁸. Bunun gibi Türkiye, savaştan doğabilecek bütün ihtimallere karşı çok yönlü bir siyaset takip etmeye çalışmıştı.

²⁹⁷ Müsenna alelmehdavi, Seçimlerden Sonra Irak'a Karşı Türkiye Siyaseti, Siyasi Bilimler Dergisi, Bağdat Üniversitesi, Siyasi Bilimler Fakültesi tarafından çıkarılmaktadır. Sayı: 32, sene: 17, Şubat 2006, sayfa:173.

²⁹⁸ Ekrem Yolcu, "Amerikan İşgali ve Kirli Pazarlık," [http:// www.enfal.de/guncel.htm](http://www.enfal.de/guncel.htm).

5.2.1.Türkiye'nin Yürüttüğü Diplomatik Girişimler

Türkiye, Irak krizindeki gelişmeler karşısında münferit bir tutum takınmaktan kaçındı ve konuya bölgesel bir anlayışla ve ilgili devletlerin yardımı ile yaklaşmaya çalışmıştı. Dönemin başbakanı olan Abdullah Gül, bölgedeki birçok Arap ülkesini ziyaret etti. Üstelik Abdullah Gül, barışçıl yollardan bir çözüme ulaşabilmek için İran, Rusya Federasyonu ve Çin ile de görüştü. Savaşa mani olmak için Ankara, 300 kişilik Türk iş adamları heyeti ile bir bakanını (Amerikalılarla krizi; barışçı kanallardan çözmek için) Bağdat Hükümetini ikna etmek üzere Bağdat'a göndermişti.²⁹⁹

Bu konuda Türkiye'nin attığı ikinci adım; Irak'a komşu Devletler Dış İşleri Bakanlarını, barışçı bir çözüme ulaşmak için 23 Ocak 2003'de İstanbul'da toplamak olmuştur. İran, Suriye, Ürdün, Suudi Arabistan ve Mısır Dış İşleri Bakanlarının katıldığı bu toplantıya Abdullah Gül Başkanlık etmişti. Gül, Ortadoğudaki gezisinin sonuçlarını ve Türkiye'nin; Irak Hükümetinden Birleşmiş Milletler Kurulu'nun kararlarını uygulaması talebini kongre üyelerine sundu. Kongre aşağıdaki sonuçlarla dağılmıştı:

1. Irak sorunu ile ilgili olarak ilgili devletlerin bir zirve toplantısı yapması için çağrıda bulunuldu.
2. Irak'ın, Birleşmiş Milletler denetleme heyeti ile kitle imha silahlarının kontrollerinde yardımcı olması için teşvik edilmesi.
3. Birleşmiş Milletler Güvenlik Kuruluna, sorunun barışçı yollardan çözülmesi konusunda bilgi verilmesi ve görevini yapması için çağrıda bulunulması.
4. Irak Hükümetinin, dışarıdaki Irak muhalefetine barışçıl bir anlayışla yaklaşması konusunda teşvik edilmesi ve demokratik ilkelerle insan hak ve hürriyetlerinin yaygınlaştırılmasına çalışması.³⁰⁰

²⁹⁹Müsenna Ali Mehdavi, "Seçimlerden sonra Türkiye'nin Irak Siyaseti." Siyasi Bilimler Dergisi, Bağdat Üniversitesi Siyasi Bilimler Fakültesi tarafından çıkarılmaktadır. Y.17, S. 32, Şubat 2006, s.173.

³⁰⁰ "Irak'a uyarı," Hürriyet Gazetesi 23/01/2003, <http://www.hurriyet.com.tr>

5.2.2. Türkiye ve ABD'nin İstekleri

Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye'nin Irak operasyonu konusunda, komşu devlet olması itibarıyla bilgi sahibi olması gereken konuların önemini idrak etti. Bunun için Amerikan yetkilileri, meslektaşları ile (iki ülkeyi bağlayan stratejik alakalar nedeniyle) diyalog kurmaya başlamıştı.

ABD'nin talepleri, Türkiye'nin, Kuzey Irak sınırı boyunca, havadan ve karadan Habur sınır kapısı yolu ile bin ABD askerinin girişine izin vermesi ve ABD kuvvetleri için Diyarbakır, Nusaybin ve Habur'da üs edinme imkanının verilmesi,³⁰¹ bu izinlerin mukabilinde de kuzeyde bir cephe açılması karşılığında Türkiye'ye bir çok garantiler vaadedildi³⁰². Bunlar, Irak'ın birliğinin korunması, bir Kürt Devletinin kurulmasına izin verilmemesi ve Türkiye'ye ekonomik manada birçok tavizin verilmesi ve Türk kuvvetlerinin; PKK kuvvetlerine karşı çıkması için Kuzey Irak'a 20 bin kişilik asker ile girmesine izin verilmesi gibi hususlardır.

Türkiye, ABD'nin bu taleplerini, Milli Güvenlik Kurulu'nda değerlendirmeye ve incelemeye başlamıştı. Bu sorun ve sorulara, ABD'nin taleplerinin kabulü ve reddi halinde, her iki durumda Türkiye'ye zarar vereceği şeklinde cevap verilmişti. Nitekim toplantıda, Irak'a yapılacak muhtemel savaş senaryolarını ve doğabilecek sonuçlarını münakaşa ederek aşağıdaki gibi değerlendirildi;³⁰³

A-) Türkiye'nin ABD taleplerini kabul etmemesi halinde doğabilecek sonuçlar ve Irak'a karşı askerî desteğin verilmemesi sonucu doğabilecek neticeler:

1. Olaylar hakkında bilgi edinme, Kuzey Irak'ta görülebilecek gelişmeleri izleme yönünden Türkiye'nin ilgisinin kopacağı ve gelişmeleri takip edemeyeceği, bu konuda Türkiye aleyhine doğabilecek neticelere, yalnız başına katlanmak zorunda kalacağı,

³⁰¹ Serpil Çevik Can, "Glip geçecekler," Milliyet Gazetesi, 26/Ocak/2003, <http://www.milliyet.com.tr>

³⁰² Türkiye Yeni Şafak Gazetesi 21/03/2006 sayısında, bu garantilerin manasını Cobra-2 kitabı kaynağından keşfetmiştir. Yazarı, Mişal Gorden(Michael R Gordon, Newyork Taymız, Gazetesi Muhabiri ve emekli subay Bernard Taraynur(Bernard E.Trainor, Savaş devresinde Türkiye-Amerika ilişkilerini ele almıştır.

³⁰³ "MGK. Irak için toplandı." Yeni Mesaj Gazetesi,28/12/2002 <http://www.yenimesaj.com.tr>

2. Türkiye'nin; Kıbrıs konusunda,Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası ile ilişkilerinde ABD'nin desteğini kaybedeceği,
3. Türkiye'nin tek başına, operasyon sonucu doğacak zararları yüklenmek zorunda kalacağı ve Irak'ın tekrar imarındaki rolünü kaybedeceğini belirtmişlerdir.

B-) Türkiye'nin operasyonu desteklemesi hâlinde, doğabilecek sonuçlar:

1. ABD yönetiminin, Ankara'nın kırmızı hatlarına riayet ve saygıda bulunması ve Irak'ın kuzeyinde, Türkiye'nin iradesi ve kontrolü dışında olabilecek hadiselerle engel olması,
2. ABD yönetiminin, Irak'a uygulanan ambargo sonucu, doğabilecek ekonomik zararların telafisi hususunda, Türkiye'ye gerekli desteği vermesi,
3. Askeri operasyonun başarılı olması hâlinde, Türkiye Irak'ta; kendine sınırsız bir rol veya hizmet alanı bulacaktır.

Türk Silahlı Kuvvetleri, Irak'a karşı düşünülen askeri operasyonu ve onun sonuçlarını inceleme görevini üstlenmiş ve bu konudaki raporunu vermiştir. Tartışma ve müzakeresini ilk defa Ocak 2003 yılında Milli Güvenlik Kurulu'nda yapmış ve birçok temel noktada tavsiyelerde bulunmuştur.

Türk Silahlı Kuvvetleri muhtemel harp senaryolarını da değerlendirerek aşağıdaki bariz ve önemli sayılan tavsiyelerde bulunmuştur:

- A. Herhangi muhtemel bir hücumu karşı, Türk ordusunun teyakkuz halinde bulundurulması,
- B. Kuzey cephesinin açılması halinde, Türk ordusunun, aktif rol alması bahsiyle bilgilendirilmesi, Ordunun; herhangi bir şekilde darbelerin ortaya çıkması halinde, (Yalnız Türkmenlerin himayesi için değil, bilakis bütün Irak halkının himayesi için) Musul ve Kerkük üzerinde hakimiyet kurması,
- C. Türkiye hududu üzerinde, mülteciler için çadırların hazırlanması,

D. Irak'ta demokratik sistemin kurulmasının temini.³⁰⁴

Faydalı müzakerelerden sonra, (hükümetin teveccühleri ile beraber) askeriyenin damgasını taşıyan görüş ve yaklaşımlar doğrultusunda, Millî Güvenlik Kurulu, Irak savaşı konusunda özel bir beyanatta bulunmuştur. Bunlar aşağıdaki eksenlerde cereyan eden görüşleri içermektedir.³⁰⁵

A. Aktif Savunma

Türkiyenin, Kuzey Irak'la ilgili savunma ve insani hedefleri, Türkiye'nin millî menfaatleri ile doğru orantılı olmalıdır. Bölgedeki güvenlik birimleri ve güvenlik cihazları, Van İl Jandarma Komutanlığı'na devredilmelidir. Buradaki savunma görevleri Yedinci Ordunun komutasına verilecek, bunlar Kuzey Irak'tan gelebilecek herhangi bir hücumun geri savrulması sorumluluğunu üstleneceklerdir.

B. Devletin Meşruluğu:

Meclisin beyanında, Kuzey Irak'a karşı herhangi bir askeri kazanç sağlama zorunluluğunun, uluslararası meşruiyet ve uluslararası oy birliği oylaması ile olacağını belirtilmiştir.

C. Anayasal ve Siyasî Meşruiyet

Bu bendin anlamı, Türkiye'nin katılacağı her askeri hareketin, uluslararası meşruiyeti kazandıktan sonra, ayrıca siyasi ve anayasal meşruiyete haiz olması da gerektiğidir. Burada Türk anayasanın 92. maddesine işaret edilmiştir. Çünkü Türkiye Büyük Millet Meclisi, harp ilanı veya Türkiye topraklarında yabancı kuvvetlerin kullanılması için, milli menfaatlere riayet etmekle beraber meclisin oylama yaparak karar vermesini şart koşturmuştur.

³⁰⁴ Mutlu Çölgeçen, "MGK'ya Savaş raporu," Akşam Gazetesi, 23/Ocak/2003 <http://www.aksamicomitr>

³⁰⁵ "Asker Savaş Yetkisi istedi." Milliyet Gazetesi, 1/Şubat/2000.

D. Irak Tarafı:

1. Türkiye'nin yükümlülüğü yönünden ve Güvenlik Kurulunun, Irak'ın kitle imha silahlarından temizlenmesine ilişkin 1441 sayılı kararına olan inancı ve denetleme komisyonlarının görevini yapması için gerekli zamanın verilmesi ve Irak'a yapılan uygulamanın bölgedeki bütün ülkelere de uygulanması ve Irak sorununun barışçı yollardan çözümüne çalışılması ve Türkiye'nin bunlardan aktif bir şekilde bilgilendirilmesi.
2. Irak'ın bölünmesine ilişkin herhangi bir federatif projenin kabul edilmemesi.
3. Irak petrollerinin, yalnız Irak halkına ait olması.

5.2.3. Türkiye'nin Irak Savaşı'na Bakışı

İkinci Körfez Krizinin etkileri ve onun ülkelerinin başına neler getirdiği, Türk halkının hafızasından silinmemiştir. Ayrıca Türkiye, ABD'nin siyasetine ve bölgedeki projelerine olan güvenini kaybetmişti. Bununla beraber Türkler'in, Irak halkı ile müşterek dini ve medeni bağları vardı.

Türk halkının Irak'a savaşı reddetmesi doğrultusunda ve Irak savaşı dolayısı ile ABD siyaseti ve projelerine karşı kınayıcı protesto ve tezahüratın artması neticesinde AKP hükümeti, sorunu Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne havale ederek, müzakerelerden sonra oylanmasını sağladı. Bunun yanında hükümetin savaşa katılmayı istemediğini de dikkate almak lazımdır. Zira Başbakan yardımcısı Ertuğrul Yalçınbayır Japonya'nın başkenti Tokyo'da düzenlediği basın toplantısında, Türkiye'nin Irak savaşına asla iştirak etmeyeceğini ilan etmişti.³⁰⁶ 2003 yılı başlarında, meclisin yaptığı toplantıda, hükümet tezkeresi oylandı. Sonuçta, yapılan oylamada, tezkere lehine 264, aleyhine ise 251 oy çıktı. 19 kişi de oylamaya katılmaktan kaçındı. Netice itibarıyla ABD'nin stratejik ortağı Türkiye kanalı ile açmak istediği Kuzey Irak cephesi projesi için gösterdiği çabalar boşa çıktı. Bu durum halk kitlelerinin

³⁰⁶ “Yalçınbayır, Türkiye Sıcak Savaşın İçine Girmeyecek,” Yeni Şafak Gazetesi, 18/Şubat/2003.

tasvibine mazhar olmuştu. Çünkü TBMM'nin bu kararının alkışladığı, Türkiye'nin birçok ilinde düzenlenen toplantılarda lehte yapılan tezahüratlarla, Amerikan askerlerinin Türkiye topraklarını kullanmasının reddedildiği görülmüştür.³⁰⁷

Türkiye'nin bu tutumu, Türkiye ve ABD arasında mevcut olan stratejik anlaşmaya öldürücü bir darbe gibi sayılıyordu. Savaşa karşı çıkan devletlerin bu konudaki tutumunu takviye eden ve ABD'nin harp kararı konusundaki kararlılığını ve Güvenlik Kurulu'ndaki desteğini zayıflatan bu etkene karşı ABD'nin Türkiye'nin pozisyonuna karşı tepkisi çok seri ve ani oldu. Çünkü dönemin ABD dış işleri bakanı Colin Powell Türkiye'ye yapılacak 6 milyar dolarlık mali yardımın görüşme masasından geri çekildiğini ilan etti³⁰⁸. Ayrıca Beyaz Saray sekreterinden de şöyle bir açıklama geldi: Türkiye bunun bedelini savaştan sonra çok ağır bir şekilde ödeyecektir³⁰⁹. Ama ABD'nin Savunma Bakanı Yardımcısı Paul Wolfowitz savaşın bitmesinden bir ay sonra elli sene süren Türkiye-ABD 'bal ayının' nihayete erdiğini ilan etmiştir. Ayrıca "Türkiye'nin ordusu ve hükümeti büyük bir hata işlemiştir, özür dilemek kendilerine düşer." demiştir³¹⁰.

Washington'un savaşa karşı ısrarı ve Ankara'nın ABD'yi bir şekilde razı etme isteği ve ABD askerinin Türk topraklarını kullanma isteği ile ilgili eski pozisyonunu kuvvetlendirme arzusu sonucu Türkiye Büyük Millet Meclisi 21 Mart 2003'te, ABD kuvvetlerinin savaş uçak ve füzeleri için hava sahası açmaya ilişkin kararı ve Türk Askerlerinin Kuzey Irak'a gönderilmesini oylamaya sunmuştu.

Teklif 332 kabul oyuyla meclisten geçmişti. Bunun akabinde Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül bu konuda şunları söylemişti: "Türkiye'nin

³⁰⁷ Hani Adil Dimitri, Irak Krizi Karşısında, Türkiye Dış Siyasetinin Sorunları." Devlet Siyaseti Dergisi, S.152, sene: 2003, s.146.

³⁰⁸ Hani Adil Dimitri, **a.g.e.**, s : 147.

³⁰⁹ Muhammed Nureddin, "Kerkük: (Bağdat, Türkiye).. Ankara Yargı Darbesi ile Yıkıldığı Zaman." Doğu Katar Gazetesi,14.Nisan.2003.

³¹⁰ Muhammed Nureddin,"Türkiye ve Avrupa Birliği .. İslamcılar ve Askerler Arasında Gözlenen Karşılaşma," Doğu Katar Gazetesi, 5.Ağustos.2003.

menfaatleri bunu gerektiriyor, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, ABD Dış İşleri Bakanına Türk hükümetinin ilk kararını tebliğ etmişti.”³¹¹

Burada Türk ordusunun, ABD’ye meyilli olan pozisyonuna da işaret etmek faydalı olacaktır. Başlangıçta hükümetle uyumlu pozisyonuna rağmen Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök, ordunun tavrını açıkça ilan etti ve Türkiye’den hareketle kuzeyde bir cephe açılması zaruretine vurguda bulunmuştu. Çünkü bu duruş savaş devresini zayıflatacak, zararları azaltacak ve Türkiye’ye de bölgedeki rolünü üstlenme imkanını verecek ve Kürtlerin ayrılma kararı ve yeni devlet kurma isteğinin önüne geçecektir.³¹²

Irak’a askeri hamlenin başlaması ile beraber, askeri harekâtın Bağdat’a kadar ulaşması sekteye uğramıştı. Washington; Türk hükümetinin nabzını yokladı ve ABD kuvvetlerinin Türk hudutları boyunca yayılması ve kuzey cephesinin açılması hususunda eski kararından dönme imkanının olup olmayacağını, Dış İleri Bakanı Colin Powell’ın Ankara’yı ziyareti kanalı ile test etmek istemişti. Powell, 2 Nisan 2003’te Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Başbakan Erdoğan ve Dış İşleri Bakanı Abdullah Gül ile buluştu. Askeri harekatta Türkiye’nin rolünü oynamasını talep etmek ve lazım gelen yardımların temini konusunda bilgi vermek istiyordu³¹³. Ancak Ankara bu ziyareti reddetti bu da Washington’un emellerinin ve ümitlerinin kesilmesi demekti. Dış İşleri Bakanı Gül, ülkesinin savaşa katılmayacağını, ancak; misafir olarak ortaklarına yardım edeceğini, hükümetin Milli Güvenlik Kurulu’nun özel kararı ile bağlı olduğunu, bu karar gereği ABD kuvvetlerinin Türk topraklarını kullanamayacağını ifade etmişti. Bunun gibi ülkesinin; Kuzey Irak’ta Kürtlerin hakim olmasına izin vermeyeceğini ve gerekli görüldüğünde, Türk Silahlı kuvvetlerinin zorunlu olarak müdahale etmek durumunda kalacağını³¹⁴, Amerikan tarafının, Kürtlerin Musul ve Kerkük bölgelerine giremeyeceğine dair teminat verdiğini ve Türkiye’nin istemediği hiçbir şeyin yapılamayacağını teyit etmişti.³¹⁵

³¹¹ Dimitri, **a.g.e.**, s : 147.

³¹² “TSK: Hükümetle aynı görüşteyiz” Yeni Şafak Gazetesi, 6.Mart.2003.

³¹³ Hürriyet Gazetesi, 2.Nisan.2003.

³¹⁴ Dimitri, **a.g.e.**, s : 147.

³¹⁵ Muhammed Nureddin, “Bağdat Türkiye”.

Sorun Musul ve Kerkük ile ilgili idi. AKP hükümetinin ilk dışişleri bakanı olan Yaşar Yakış "Irak'ın işgal edilmesi halinde güvenliği tehlikeye girerse Türkiye Musul ve Kerkük'teki petrol haklarına ilişkin taleplerini tekrar edebilir." demecini vermiştir. Orgeneral Hasan Gürkan bu talepleri Lozan muahedesi ve Ankara anlaşmasından bahsederken işaret etmiştir. Bu anlaşmalar, Türkiye'ye; Irak'taki Türk menfaatlerini temin etme zorunluluğunu vermiş, isyan çıkaran unsurlar ile mücadele imkânı vermiş ve Musul ve Kerkük petrollerinden hak vermişti.³¹⁶

³¹⁶ "Yeni haklar doğar" Akşam Gazetesi, 7.ocak.2003.

SONUÇ

Türkiye ve Irak arasındaki ilişkiler, ortak coğrafi (komşuluk), tarihî faktörlere ve karşılıklı çıkarlara dayanan bir ilişkidir. Dolayısıyla bu faktörlerin etkisiyle bu ilişkilerde zaman zaman çeşitli gelişmeler yaşanmıştır. Mesela, 1970'li yıllarından önce iki ülke arasında su meselesi (meselenin yapısı ve çözümü konusunda) gibi bazı meselelerde anlaşmasızlık ve fikir ayrılığı yaşanmışsa da siyasî, iktisadî, askerî ve güvenlik açısından dengeli ve istikrarlı bir dönem yaşanmıştır.

Ancak 1991'den itibaren söz konusu ilişkilerde çok gelişme yaşanmıştır. Bu gelişmeler Irak- Türkiye ilişkilerinin yapısını değiştirecek kadar önemli olmuştur. Bu dönemde Sovyetler Birliği'nin dağılması, soğuk savaşın başlaması, Körfez Savaşı'nın meydana gelmesi neticesinde iki ülke arasındaki ilişkilerde bilhassa coğrafi yani komşuluk ilişkileri ile ilgili yeni meseleler ortaya çıkmıştır. Bu dönemdeki yeni ilişkiler kimi zaman mücadele kimi zaman da işbirliği gerektiren bir yapıya sahip olmuştur. Çünkü coğrafi faktör iki komşu ülke için oldukça önemli sayılır ve etkisi olumlu veya olumsuz şekilde ülkenin genel politikasına yansır.

Yapmış olduğumuz çalışmanın sonucu aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

1. Açık denizlere kıyısı olmayan Irak, bir taraftan coğrafi ilişkilerinde dengesizlik ve istikrarsızlık diğer taraftan iktisadî ve petrol vb. gibi doğal kaynaklara sahip olmasından dolayı bir takım sorunlar yaşamaktadır. Bununla birlikte bölgede daha etkili bir güç haline gelebilme eğilimine teşebbüs ettiğinden; bunun etkileri dış politikasına ve bölgesel ilişkilerine yansımıştır. Bu eğilimin belirtileri Birinci ve İkinci Körfez Savaş'larında ortaya çıkmıştır. Irak, bu dönemde bir deniz kapısına veya açılımına sahip olabilmek için Kuveyt'i işgal etmiştir. Buna karşın Türkiye, kıtasal ve bölgesel açısından stratejik ve oldukça önemli bir coğrafi mevkie sahiptir. Dolayısıyla hem kıta hem de bölge çapında özgür bir şekilde hareket etmiş ve uluslar arası ilişkilerinde kaynaşmıştır. Irak, Türkiye'ye nazaran coğrafi mevkii önemli olmamakla birlikte stratejik olarak Türkiye ile birleştğinde oldukça

önemli bir coğrafi bütünleşme meydana getirmektedir. Çünkü Türkiye'nin petrol ve doğal kaynakları açısından zengin olan Arap Körfezi'ne açılımı için Irak, oldukça önemli bir kapı sayılır. Diğer taraftan, batı ülkelerinden ithal edilen malzemelerin Irak'a ve ihraç edilen petrolün batı ve diğer dünya ülkelerine ulaştırılması üzere Türkiye, Irak için çok önemli ve yakın bir giriş kapısını teşkil etmektedir.

2. Türkiye'nin su faktöründeki hâkimiyeti Irak'tan daha üstündür. Çünkü Irak'ın bütün su kaynakları Türkiye olmak üzere diğer komşu ülkelerinden gelir. Buna karşın içinde Dicle ve Fırat nehirleri olmak üzere Türkiye'nin bütün su kaynakları Türkiye topraklarında mevcuttur. Yani su güvenliği açısından terazi kefesi Türkiye'nin tarafına ağır basmaktadır.
3. Başta petrol ve doğal gaz olmak üzere diğer doğal kaynakları açısından Irak'ın Türkiye'ye göre daha zengin bir ülke olduğu görülmektedir. Aynı zamanda Türkiye, Irak ile ticaret yapacak ve onun ticaretini etkileyecek kadar çok önemli bir coğrafi mevkie sahiptir.
4. Irak- Türkiye ilişkileri değişiklik arz etmektedir. Çünkü su faktörü açısından Türkiye Irak'a göre daha üstün bir pozisyona sahipken, doğal kaynaklar açısından Irak, Türkiye'ye göre daha zengin bir ülke sayılır. Bu iki faktör iki ülke arasındaki ilişkilerin yapısını da etkilemektedir.
5. Millet sentezi açısından (her iki ülkede Kürt - Türk yaşadığından) benzerlik vardır. Bu benzerlik bazen bir anlaşma bazen de bir ittifak bazen de bir işbirliği noktası olmuştur.
6. İki ülke arasında yapılan ticaretin ithalat ve ihracat tablosuna bakıldığında Irak'ın lehine olduğu görülür. Çünkü Türkiye, ihracattan çok Irak'tan ithalat etmiştir. Bu ithalatın büyük kısmı petrol teşkil etmiştir. Türkiye'nin Irak'a yaptığı ihracat ise tüketim malları ve beyaz eşyalar olmuştur.
7. Irak- Türkiye petrol boru hatlarını iki ülke arasındaki ilişkileri daima sarsmıştır. Çünkü Irak, petrol ihracatını başka bir kanalla yapar veya

azaltmaya kalkarsa Türkiye'nin ekonomisi olumsuz şekilde etkilenir. Örneğin, 1990'da Birleşmiş Milletlerin aldığı 661 numaralı kararın uygulanması akabinde Türkiye'nin ekonomisini büyük zararlara uğradığını görülmüştür.

8. Irak- Türkiye sınırları arasında yer alan ve petrol vb. doğal kaynakları bakımından zengin olan Musul ve Kerkük meselesi de iki ülke arasındaki ilişkileri etkilemiştir. Çünkü söz konusu vilayette çoğunluk olarak Türkmenler yaşamaktadır.
9. Dış politika açısından Türkiye, Irak- İran savaşı sırasında tarafsız bir tutum sergilerken Körfez Savaşı sırasında bu tutumunu bozmuş ve Amerika Birleşik Devletleri komutasındaki Koalisyon güçlerinden yana taraf tuttuğunu görülmüştür.
10. Her iki devlet Irak'ın kuzeyinde bir Kürt devletinin kurulmaması konusunda ittifak içinde bulunmuştur.

Hazırlamış olduğumuz çalışmadan yola çıkarak Irak-Türkiye ilişkileri konusunda şunları söyleyebiliriz:

Geçen yüzyılın son çeyreğinde Irak - Türkiye ilişkilerinde birçok sebepten dolayı gerginlikler yaşanmış ve çeşitli aşamalardan geçmiştir. Bu aşamaları aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

Birinci Aşama: Geçen yüzyılın seksenli yıllarında su hissesini artırmak için Irak'ın Türkiye'ye yaptığı baskı politikası sonucunda Ankara-Bağdat arasında gerginlikler meydana gelmiştir.

İkinci Aşama: Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinden ve Körfez Krizinin meydana gelmesinden sonra Türkiye - Irak ilişkileri için bir dönüm noktası olmuştur. Söz konusu krizde Türkiye, Birleşmiş Milletlerin 6 Ağustos/ 1990 tarihli 661 numaralı kararını uyguladığından ekonomisi büyük bir sarsıntı ve zarara uğramıştır. Körfez Savaşı'ndan sonra Irak'ın kuzeyinde bir yönetim boşluğu meydana gelmiş, bu bölgede yaşayan Iraklı Kürtler batının desteğiyle özerk bir bölge kurmuş ve Irak'ın merkezi hükümetinden ayrılmışlardır. Bu durum Türkiye'yi endişelendirmiştir; çünkü bu durum, Türkiye'nin güneydoğu bölgesinde muhtemel bir Kürt Devletinin kurulması

sinyali vermiştir. Dolayısıyla Ankara, Irak'a karşı politikasını değiştirmek zorunda kalmış ve Türkiye'nin asayişini bozmamak için Kürt meselesini sınırlandırmaya çalışmıştır. Türkiye'nin politikası şu dört eksen etrafında olmuştur:

1. Batı politikasından yana olup Irak Kürtlerine karşı daha toleranslı ve gevşek bir politika izleyerek müstakil bir Kürt devletinin kurulmayacağına dair Amerika Birleşik Devletleri'nden gereken garantileri almak;
2. Irak'ın kuzeyinde karargâhlar kurup oradan Türkiye topraklarına kanlı ve silahlı saldırıları düzenleyen terörist PKK örgütüne karşı askerî operasyonları havadan ve karadan sürdürmek;
3. Irak'ta yaşayan Türkmenlerin haklarını savunmak, Kerkük ve Musul vilayetini tekrar Türkiye toprağına bağlama isteğini dile getirmek;

Üçüncü Aşama: Amerika Birleşik Devletleri Irak'a karşı savaş açacağını açıklarken Türkiye'nin iktidarına yeni gelen Adalet ve Kalkınma Partisi şu iki seçenekle karşı karşıya kalmıştır:

1. Irak'a karşı yapılan savaşta Amerika Birleşik Devletleri'nin safına geçerek ondan gereken iktisadî, askerî ve siyasî desteği almakla, Irak'taki Türk çıkarlarını korumak, yeni kurulacak Irak devletinin kalkınma projelerinde yer almak ve bir Kürt devletinin kurulmayacağına dair söz almak;
2. Savaşı reddedip koalisyon güçlerine katılmayarak Irak ile olan tarihî, coğrafi, sosyal ve kültürel ilişkileri korumak ve Türk kamuoyunun gözünde sadakatini kanıtlamak.

Bu seçenekler karşısında Türkiye hükümeti, Irak'ın toprak bütünlüğünü koruma ve halkının güvenliğini sağlama ilkesine dayanarak sabit ve açık bir tutum almıştır.

Savaştan sonra Irak'ın güvenliğini sağlamakta ve toprak bütünlüğünü korumakta Türkiye'nin ne kadar önemli bir rol oynadığını açık bir şekilde görülmüştür. Aynı zamanda Türkiye, Irak'ın kuzey bölgesinde güvenli karargâhlar kuran ve oradan Türkiye'ye sızarak sivil ve askerlere kanlı ve

silahlı saldırılar düzenleyen terörist PKK örgütüne karşı havadan ve karadan askerî operasyonları da sürdürmekten geri kalmamıştır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'ı işgal etmesinden sonra Türkiye, Irak'a karşı yeni bir siyaset stratejisini uygulamaya başlamıştır. Bu yeni siyaset stratejisine göre Türkiye, Irak ile siyasî, diplomatik, güvenlik ve iktisadî ilişkilerinin seviyesini yükseltmiştir. Mesela savaştan sonra Türkiye, Irak'taki elçiliğini kapatmamış, aksine ilişkilerini pekiştirmek üzere Musul ve Erbil'de yeni konsoloslukların açılmasını istemiştir. Bununla birlikte PKK terör örgütünün faaliyet alanını daraltmak için güvenlik açısından Irak hükûmetine gerekli desteği vermiştir. Ayrıca Irak'ın alt yapısında ve ekonomik kalkınmasında daha aktif roller almak için gereken adımlar atmıştır. Bunlara da ilaveten Irak petrol ihracatında önemli roller üstelenmiştir. Bütün bu adımların Türkiye'nin bir an önce Avrupa Birliğine girmesi konusunu da hızlandıracağını düşünülmektedir.

Haziran 2008 Türkiye başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Irak'ı ziyaret etmesi; iki ülke arasındaki ilişkilerin pekiştirilmesi ve Türkiye'nin Irak'a karşı iyi niyetli olduğunu dile getirmesi açısından çok önemli bir adım sayılır.

Son dönemde yaşanan gelişmeler, Irak- Türkiye ilişkilerinin gelecekte daha iyi bir aşamaya gideceğini göstermektedir. Nitekim Irak hükûmetinin PKK terör örgütüne karşı Türkiye'yi desteklemesi de Türkiye tarafından iyi karşılanmış ve bunun neticesinde Türkiye tarafından Dicle ve Fırat Nehrinin suyundan Irak hissesi artırılmıştır.

Çalışmamızın sonucunda Irak- Türkiye ilişkileri ile ilgili şu önerilerde bulunabiliriz.

1. Her iki ülkenin birbirlerinin içişlerine karışmamaları, toprak bütünlüğü ve devlet egemenliklerine karşı saygı göstermeleri, içişlerini karıştırmak isteyen dış güçlere lojistik destek vermemeleri gerekir.
2. Kürt meselesine karşı her iki ülke ittifak içinde bulunarak uygun çözüm ve tedbirler almaları gerekir.
3. Su ve petrol gibi meselelerinden dolayı ortaya çıkan sorunları karşılıklı çıkarlar çerçevesinde çözmeleri gerekir.

4. Her iki ülkenin, tarihî, coğrafî vb..... ilişkileri göz önünde bulundurarak hareket etmeleri gerekir.

KAYNAKÇA

ABDÜLFETTAH, Kubeys Sait vd; “El Ticare El Hariciye ma El Duvel El Arabiye Bişikil Âm ve El İrak Bişikil Has Fi El Ticare El Hariciye El Türkiye”, **Türkiye Araştırmaları Merkezi Dergisi**, 1997, s.18.

ABDÜLNASIR, Selame; “313 Ameliye Askeriye Fi Şimal El İrak Min 19991”, **El Ahram Gazetesi**, S.40349, Kahire 07.06.1997, s.5.

ABDÜLHAMİT, Mustafa Ahmet; “Arap-Türkiye İlişkileri, Körfez Savaşı Sonrası Bölgesel Amaçlar ve Atlas Stratejik Seçenekleri.” **Arap Stratejik Fikir Dergisi**, S. 41, Arap İnmai Enstitüsü, Beyrut 1992, s.118.

ABDÜLFETTAH, Fikret Namık; **Siyaset El İrak Elhariciye Fi El Mantaka Elarabiye 1953–1958**, Bağdat, Dar ül Neşir, 1981.

ABDÜLFETTAH, Kays Sait; ELDEBBAG, Musanna Abdulrazzak; “El İlaikat El İktisadiye El İrakiye-El Türkiye”, **Umil Marik Dergisi**, S.22, Bağdat 2000.

ABDÜLBAKİ, Ahmet; **Eldevr El Siyasi Lilkavmiyat Fi Türkiye Elekrat (Diraset Hala)**, (Yüksek Lisans tezi), Mustansırıye Ün. Bağdat 1989.

ABDÜLHAMİT, Mustafa Ahmet; **El İlaikat El Arabiye El Türkiye Bada Harb El Halic**, bayrut.1992 s.118

ABU AMUD, Muhammet Saat; “El Devle El Kurdiye Beyne El Fikir Ve El Hilim ve El Vaki”, **El Siyase El Duveliye Dergisi**, S.135, 1999, s.86.

AHMET, İbrahim Halil; **Tarih ül Vatan El Arabi Elhadis ve Elmuasır**, Musul Ün. Yay. Musul 1987.

AHMET, İbrahim Halil; **Türkiye ve Elharb Elirakiye Eliraniye**, (16.04.1987 tarihinde Türkiye, Irak ve İran Sempozyumuna sunulan bildiri), Türkiye Araştırmaları Merkezi, Musul Ün.

AHMET, İbrahim Halil; “Türkiye ve Harb El Halic El Saniye”, **Dirasat Türkiye Dergisi**, (Şimdiki Bölgesel Araştırmaları Merkezi) Musul Üniversitesi Yay. S.4, 1993, s.7.

AHMET, İbrahim Halil; “El Tedahul El Askeri El Turki Fi Şimal El İrak, Ehdafehu, Mavkif El Duval Minhu, Netaicehu”, Türkiye Araştırmaları Merkezi Arşivi, Siyasî Araştırmalar, Dosya Numarası: 177, s.3.

AHMET, İbrahim Halil; "Fikret El Mantaka El Emniye El Azile Ala El Hudut El İrakiye- El Turkiye ve Mahattıruha Ala El Emin El Vatani ve El Kavmi", Türkiye Araştırmaları Merkezi Arşivi, Siyasi Araştırmalar, Dosya Numarası: 311, s.7.

AHMET, İbrahim Halil; "Ana Savaştan Sonra Irak'a Karşı Türkiye Dış Siyasetinin Gidişatı," Arap Vatanına Karşı Türk Dış Siyaseti, **Araştırmacılar Dergisi**, Musul 1998, s. 31.

AHMET, İbrahim Halil; **El Suluk El Siyasi El Harici El Turk İza El Irak Bada Um El Marik Fi Siyaset Turkiye El Hariciye Ticah El Vatan El Arabi**, Bağdat.1995. s.27AHMET, Ahmet Yusuf; **Elsiraat El Arabiye- El Arabiye (1945-1981)**, 1.baskı, Arap Birliği Araştırmaları Merkezi Yay., Beyrut 1988.

AHMET, Nureddin; **Turkiye Fi Zemen El Mutahavvil Kalak El Haviye ve Sira El Hazarat**, 1.baskı, Riyaz El Reys Yay. Beyrut 1997.

ALİ, Osman; "Kürdistan İşçi Partisi ve Kürt sorununun Türkiye'deki geleceği." **Siyasi Okumalar Dergisi**, Y.3 S.1, ABD Florida, 1993, s. 50.

ANDROO, Manko; "El İlakat El Arabiye El Turkiye Fi Bia İklimiye ve Duveliye Mutagayıra", **El Bahis El Arabi Dergisi**, S.39, Arap Araştırmaları Merkezi, 1995, s.31.

ANTER, Muhammet Sabır; "El Emin El Arabî ve Elbahir Elmutevasit Tuhaddit Elbahir Elmutevasit İzafa Lilemin Elarabî", **Kazaya Arabiye Dergisi**, Y.7, S.4, 1980, s.149.

AYDIN, Mesut; **Türkiye ve Irak Hududu Meselesi**, Ankara, ASAM Yayınları, 2001.

BAHRİ, Yunus; **Sevret 14 Ramazan El Mubarak**, Beyrut 1968.

BEKİR, Hasan; **Elilakat Elarabiye Elturkiye Beyn El Hazır ve El Mustakbal, (Stratejik Bir Araştırma)**, Arap Emirlikleri Stratejik Araştırmaları ve İncelemeleri Merkezi, Abudabi, S.41, s.39.

BİNAY, Mehmet; "Orta Doğuda yenilikler ve kuzey Irak'ta yeni bir oluşum." 16.Eylül.1996 http: // www.turkiyenet.com

BİLGİ, Mustafa Sıtkı; "Türk-Irak İlişkilerinin Tarihsel Boyutu (1534–2002)" Irak, Haz. Ümit Özdağ. Sedat Laçiner ve Serhat Erkmen, Ankara, ASAM Yay. Ankara 2003

BOSTHAFİRYA, B. M; **Siyaet Turkiye El Hariciye Bada El Harb El Alamiye El Ula**, Moskova 1986.

CASIM, Mesut; "Ortadoğu'da Bitmeyen Mücadelenin Son Hamlesi Körfez Savaşının Stratejik Sonuçları 'Avrasya Dosyası Dergisi, C.3 ,s.1 İlkbahar 1996 .

CEVAT, Saat Naci; El Mesele El Kurdiye Fi El Irak 1958–1970,

ÇOBANOĞLU, Macit; **Türkiye-Irak İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını**, İstanbul, Harp Akademileri Basınevi, 1994.

DELİ, Hurşit Hüseyin; **Türkiye ve Kazaya El Siyasiye El Hariciye**, Arap Yazarlar Birliği Yay., Dimaşk 1999.

DELİ, Hurşit Hüseyin; **Türkiye ve Dış Siyaset Sorunları**, Şam 1999.

DİMİTRİ, Hani Adil; "Irak Krizi Karşısında Türkiye Dış Siyasetinin Sorunları." **Devlet Siyaseti Dergisi**, S.152, 2003, s.146.

EBİ AT, Naci; CERİNUN, Mişel; **El Niza ve Adam El İstikrar Fi El Şark El Avsat**, (Çev. Muhammet Neccar), 1.baskı, Amman 1999.

EL ALLAF, İbrahim Halil; "Muşkiyet El Miyah El İklimiye Fi El Şark Elavsat", **Bölgesel Araştırmaları Dizisi**, İklimsel Araştırmaları Merkezi Yay. 1.baskı, Musul Ün. Eylül 2005.

EL ANİ, Fikret Namık Abdülfettah; **El Vilayat El Mutahide El Amerikiye ve Emin El Haliç El Arabi, Dirasa Fi Tatavvur El Siyase El Emerikiye Fi El Halic Minzu El Semaninat ve Afak El Mustakbal**, Saddam Üniversitesi (Şimdi Nehreyin Üniversitesi), (Doktora Tezi), Bağdat Ün. Siyasal Bilgiler Fakültesi, 2001

EL DULEYMİ, Ali Hadi; **Vaki ve Mustakbal El İlatat El İktisadiye El İrakiye-El Turkiye Fi El İlatat El Arabiye El Turkiye Fi Muvacehet El Karin El Hadi ve El İşrin**, Musul Ün. Yay., Irak 2000.

EL NASIR, Halil İbrahim; **El Tatavurat El Muasıra Fi El İlatat El Arabiye-El Turkiye**, s.240–241.

EL NİAYMİ, Ahmet Nuri; **Eltetavurat Fi Elilakat Elirakiye Elturkiyye**, (Basılmamış bir araştırma), 1986.

EL REMEZANÎ, Mazin İsmail; **Elisyase Elhariciye (Dirasa Nazariye)**, Bağdat, Dar ül Hikme Matbaası, 1991.

EL ALLAF, İbrahim Halil; **“Nazra Tarihiye Fi Vekai Nedvet El Enhar El İrakiye ve Ehkam Elkanun Elduveli Fi Tevzi El Miyah”** Mühendisler Sendikası ve Kanalizasyon Mühendisliği Bölümü katkısıyla gerçekleşen Sempozyum Bildirileri, Musul 1977.

EL ALİ, Ayda; **EL Harib El Barida Fi El Halic El Sahin**, Beysan Yay., Beyrut, 1999, s.307 ve s.555 .

EL AZAMİ, Velid Muhammet Sait; **İntifazat Reşit Ali El Geylani ve El Harb El İrakiye El Biritaniye 1941**, Bağdat 1987.

EL AZZAVİ, Visal Necip Arif; **El Kadiye El Kurdiye Fi Türkiye**, (Doktora Tezi), Bağdat Üniversitesi, Siyasal Bilgileri Fakültesi, 1994.

EL AZAVİ, Deham Muhammet; **El Mesele El Kurdiye Fi El İlakat El İrakiye El Türkiye**, Musul Ün., Türkiye Araştırmaları Merkezine sunulan bir araştırma. 1996.

EL BAGDADİ Abdulselam; “El Tedahul El İsraili Fi Şimal El Irak”, **Kadaya Şark Avsatiye Dergisi**, Mart 1999.

EL CEHMANİ, Yusuf İbrahim; **Üç Alan Türkiye ve El Ekrad**, 1.baskı, Dar Havran Yay., Dimaşk 1999.

EL ÇELEBİ, Ziyat Aziz Hamit; **El Siyase El Hariciye El Türkiye, 1973–1983**, (Yüksek Lisans tezi), Mustensiriye Ün. Bağdat, 1989.

EL DAVUT, Mahmut Ali; “El İlakat El Arabiye El Türkiye ve El Avamil El Muasire Fiha”, **Elmustakbal Elarabi Dergisi**, Arap Birliği Araştırma Merkezi Yay., S.45, Beyrut 1982, s.67.

EL DAVUT, Mahmut Ali; **“Melamih El İlakat El Türkiye Ma El Vatan El Arabi Bada El Harb El Alamiya El Saniye”**, 1–5 ve 30–31.06.1989 tarihlerinde Musul Ün. Türkiye Araştırma Merkezi tarafından düzenlenen Birinci Kurultaya sunulan bildiri, s.4.

EL NASİRİ, Halil İbrahim; **El Tatavurat El Muasira Fi El İlakat El Arabiya El Türkiye**, Raya Matbaası, Bağdat 1990, s.252.

EL ESFEHANÎ, Nebiyhe; “Türkiye Beyne Elmetalib ve El Vaki Elduveli”, **El Siyasiye Elduveliye Dergisi**, Kahire, 1978, S.5, s.100.

EL GEYLANÎ, Heysem; **Türkiye ve El Arab, Dirasa Fi El İlakat El Arabiye ve El Türkiye, Dirasa İsratiyye 6**, 1.baskı, Merkez El İmarat Lil Dirasat ve El Buhus El İsratiyye, Abudabi, 1996.

EL HAC, Aziz; **El Kadiye El Kurdiye Fi El İşrinat**, 2.baskı, Bağdat 1985.

EL HADİSÎ, Hani; **Nedve Fi Afak El İlakat El İrakiye- El İraniye- El Türkiye- Elsuriye, Amman**, Raya Bilgi ve Araştırma Merkezi, 07.09.1996, s.35–36.

EL HADİSÎ, Hani İlyas; “El Mavkıf El Turki Min Harb El Halic”, **Afak Arabiye Dergisi**, Bağdat, S.1, Aralık 1993, s.73.

EL HASANÎ, Abdurrazzak; **Tarih El Vizarat El İrakiye, 4.C.**, 2.baskı, Beyrut 1974.

EL İSEVÎ, Sara; **Elehdaf Elistratijiye Li Türkiye (Kira İstiratiyye)**, Stratejik Araştırmalar, 7. sene, El Ehram Siyasal ve Stratejik Araştırmaları Merkezi, Kahire 2000.

EL İSHAKÎ, Amir Sultan; **El İrak ve İsbat El Umam El Mutahide 1920-1939**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Musul Ün., Eğitim Fak. 2000.

EL NASİRÎ Halil İbrahim; **Eltatavurat Fi El İlakat El Arabiye- El Türkiye**, El Raya Matbaası, Bağdat, 1990.

EL NASİRÎ Halil İbrahim; **El Siyase El Hariciye El Türkiye İza El Şark El Avsat Lil Mudda El Vakia Min 1945–1991**, (Doktora Tezi), Siyasal Bilgiler Fakültesi, Bağdat Ün. 1995.

EL-NAİMÎ, Ahmet Nuri; YASİN, Kevser Taha; “Türkiye’deki Kürt Sorunu ve Komşu Arap Ülkeleri Üzerindeki Etkileri” **Uluslar arası Araştırmalar Merkezi Dergisi** (Bağdat), S.20, Haziran 2003, s.24.

EL SAATÎ, Basim Abdülaziz; **Cugrafiyet Türkiye Fi Türkiye El Muasire**, (Halil İbrahim vd.), Dar ül kutup Yay., Irak, 1988.

EL SABAVÎ, Avni Abdurrahman; **İlakat Türkiye Elhariciye Fi İbrahim Halil ve Aharun, Türkiye Elmuasıra**, Musul 1988.

EL SABAVÎ, Avni Abdurrahman; “El İlakat El İrakiye El Türkiye ve Afak Tatavuruha”, **Avrak Turkiyye Muasıra Dergisi**, S.1, Y.1, Musul 1987.

EL SEBAVÎ, Avni Abdurrahman vd; **Türkiye ve El Haliç El Arabî: EL Muhaddadat ve El Afak Fi Siyaset Türkiye EL Hariciye Ticah El Vatan El Arabî**, Musul Ün. Yay. Musul 1998.

EL SABAVÎ, Avni Abdurrahman; “El İlakat El Türkiye ve Afak Tatviruha”, **Avrak Türkiye Muasıra**, S.1, Haziran 1987, s.20.

EL SAMARRAÎ, Mahmut Salim; **Eser El Tahalufat El Askeriye Fi İlakat Türkiye El Hariciye**, Türkiye Araştırma Merkezi Arşivi., Musul Ün, Irak, Siyasî Araştırmalar, Dosya Numarası 43.

EL SAMARRAÎ, Mahmut Salim; **İstiratijiyet Türkiye Elsiyasiye Elmuasıra**, Türkiye Araştırmaları Merkezi Yay., 2005.

EL SAMARRAÎ, Mahmut Salim; **Kira Fi İstiraticiyet Türkiye El Siyasiye El Muasıra Ticah El İrak Fi El Akaliyat El Arabiye El Türkiye Fi Muvacahat El Karn El Hadi Aşar**, Musul Ün. Irak.2000.s.226..

EL SEYÎT, Abdülmünim, EL KURAYŞÎ, Rıza; “El İlakat El İktisadiye El Arabiye- El Türkiye: Vakian ve Teveküen”, **Şuun Arabiye Dergisi**, S.82, Kahire 1995.

EL SUVİDANÎ, Hamit Taha Ahmet; **Elilakat Elirakiye Elturkiye 1980–1990**, (Yüksek Lisans tezi), Musul Ün. Eğitim Fak. Tarih Böl. Musul, 2003.

EL SULUH, Ragid; **Harb Britanya ve El İrak 1941- 1991 (İngiltere’nin İrak Savaşları 1941–1991)**, Beyrut, El Matbuat Yay. 1994.

EL TAÎ, Yunus Abdullah Ali; **Devr El Murtekezat El Cugrafiye El Syasiye Fi El ilakat El İrakiye- El Türkiye**, (Doktora tezi), Musul Ün. 1997.

EL UBEYDÎ, Mehdiye Salih Hasan; **El İlakat El İrakiye El Türkiye 1968–1980**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Bağdat Ün., Siyaset ve Hukuk Fakültesi, Bağdat 1986.

EL UBEYDÎ, Muhsin Hamza; **El Tatavurat El Siyasiye Fi Türkiye, 1946–1960**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Musul Ün., Eğitim Fakültesi, 1989.

EL VENDÎ, Muayyet İbrahim Kazım; **Elharb Eliraniye Elirakiye ve Eseruha Ala Elemin Elkavmi Elvatani**, (Yüksek Lisans tezi), Bağdat Ün. 1984.

EL ZAMİRÎ, İmat Abdülhakim; “**El Davr El İklimi El Turki Fi El Şark El Avsat Bada El Harb El Barida**”, (Yüksek lisans tezi), Ürdün Ün., Amman 2001.

EL ZUBEYDÎ, Leys Hüseyin; **Sevret 14 Temmuz 1958 Fi El İrak**, Bağdat 1979.

ERHAN, Çağrı; "Türkiye- ABD İlişkilerine Genel Bir Bakış (1919–2002)", (Ed. Hasan Celal Güzel,) **Türkler Ansiklopedisi 19. Cilt**, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2003, s.220.

FERHAN, Nuha Abdülkerim; **El İktisad El Turki**, Periyodik Türkiye Araştırmaları, No. 9, El Mustansiriye Ün. Bağdat 1984.

GANİM, Abdülhamit; **Elcugrafiye Elsiyasiye**, 1.baskı, Elfelah Yay. Kuveyt 1987.

FUAT, Abdullah Sena; "Ektrat İran Beyne El Sira El Dâhili ve Siygat El Tevazunat El İklimiye", **El Siyase El Duveliye Dergisi**, S. 135, 1999, s.104.

GASSAN,Selame; **El Muctema El ---- Fi El Şark El Arabi**, Arap Birliği Araştırmaları Merkezi Yay., Beyrut 1987.

CHURCH, George J.; "Cover Stories: If War Begins", **Time**, December 10, s.28.

HALAF, İmat Yusuf; **Siyaset El İrak Elhariciye Ticah Emin Elhaliç 1968–1988**, (Yüksek Lisans tezi), Mustansiriye Ün. Bağdat 1990.

HALİFE, Muhammet; "El Davr El Turki Fi El Şark El Avsat ve El Halic El Arabî", **Minber Dergisi**, S.58, Mayıs 1990, s.43.

HALİFA, Muhammet; "Türkiye: El Siga ve El Beyan ve El Bunya", **El Riyad Dergisi**, S.48, Şubat 1990, s.116.

HAMMADÎ, Sadun; "El Suudiye ve Anazimat El Halic İstahdamat El Nafit ke Silah Zıda El Arab ve Nasaih Adaahum", **El Cumhuriye Gazetesi**, Bağdat, S.8198, 20 Mayıs 1992.

HASAN, Fazıl; **Muşkilet Elmusul, Dirasa Fi Eldiblomasiye Elirakiye Elingilizkiye Elturkiye ve i Elreyi Elam**, 3.baskı, Bağdat 1977.

HARB, Muhammet; "El Ekrad Fi Türkiye", **Siyase El Duveliye Dergisi**, S.135, 1999, s.125.

HEL, Welam; "El İlakat El İktisadiye Fi EL İlakat El Arabiye- El Türkiye", **El Mustakbal El Arabi dergisi**, S.45, Beyrut 1982.

HEYKEL, Muhammet Hüseyin; **Harb ül Halic: Evham El Kuvve ve El Nasır**, Merkez El Ehram Lil Tercüme ve El Neşir Yay., Kahire 1992, s.382.

HÜSEYİN, Abdurrazak Abbas; **Elcugrafya El Siyasiye Ma El Mefahim El Jiolojiye**, Esat Matbaası, Bağdat 1976.

HÜSEYİN, Fazıl; **Sukut El Nizam El Meleki Fi El İrak**, Beyrut 1974.

İBRAHİM, Faruk Tefik; **El İlakat El İktisadiye El Turkiye Fi Mecal El Naft ve El Miyah 1973–1983**.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin; **El İlakat El Arabiye El Turkiye Min Manzur Turki**, 2.C., Arap Araştırma ve İnceleme Enstitüsü Yay., 1993, s.306.

KALYSİOĞLU, Eris; “El Siyase El Hariciye El Turkiye İza El Emn El İklimi ve El Tavun Fi El Şark El Avsat”, **El Mustakbal El Arabî Dergisi**, S.242, Nisan 1999, s.42.

KARAOSMANOĞLU, Ali; **ABD ve AB Bağlamında Türkiye'nin Güvenlik Politikası**,

KARDAŞLIK DERGİSİ, Mayıs 2003, S.17, s.77.

KARPAT, K.H.; **Turkey's Foreign Policyin Transition**, 1950–1974, E, J. Eril leiden 1975.p 123.

KERK, Corc; **El Şark El Avsat Fi Akab El Harb El Alamiye El Saniye**, (Çev. Selim Taha El Tikriti – Burhan Abit El Tikriti), 1.Cilt, Bağdat 1990.

KÜLOĞLU, Orhan vd.; **Elilakat El Arabiya El Turkiye, Hivar Mustakbali**, Arap Birliği Araştırmaları Merkezi tarafından düzenlenen sempozyum bildirileri, Beyrut 1995.

LAKOR, Valtiz; **El İttihat El Soveyti ve Elşerk El Avsat**, Elmekteb elticari liltibaa Yay. 1.baskı, Beyrut 1959.

LİKİ, Butrus; “El İlakat El İktisadiye El Arabiye- El Turkiye Elrahine”, **Elmustakbal Elarabi Dergisi**, Arap Birliği Araştırma Merkezi Yay., Y. 17, S.188, Beyrut 1994, s.53.

MARTİN, Lenor; **Turkeys National Security in Tahe Middle East, Türkiye Studies**, Vol. No 1, Londra 2000.

MARUF, Aydın; **Türkiye ve Irak İlişkilerinde Türkmenler: Körfez Savaşı Sonrasında Günümüze**, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Ün. Sos. Bil. Ens. Ankara 2007.

MAZİN, Bilal; **El Mesele El Kurdiye El Vahim ve El Hakika**, Beysan Yay., Beyrut 1993.

MELEK, Kemal; **İngiliz Belgeleriyle Musul Sorunu 1980–1926**, İstanbul, 1983.

MEHDAVİ, Müsenna Ali; “Seçimlerden sonra Türkiye’nin Irak Siyaseti.” **Siyasi Bilimler Dergisi**, Bağdat Üniversitesi Siyasi Bilimler Fakültesi Yay. Y.17, S. 32, Şubat 2006, s.173.

MEMİS, E. Kazan; **Kaynanan Kazan-Ortadoğu**, 1.baskı, Konya 2002.

MİSİROĞLU, Kadir; **Musul Meselesi ve Irak Türkleri**. İstanbul, 1977.

MUAVVİZ, Celal Abdullah; **El İlatat El İktisadiye Elarabiye - El Turkiye**; 1.baskı, İmarat Stratejik Araştırmaları Merkezi Yay. Abudabi, 1998.

MUAVVİZ, Celal Abdullah; “Davır Türkiye Fi El Şark El Avsat Bada Azmat El Halic: El Cevanib El Siyasiye ve El İktisadiye”, **Şuun Arabiya Dergisi**, S. 69, Kahire 1992, s.241.

MUAVVİZ, Celal Abdullah; “El Siyasa El Turkiye ve El Vatan El Arabî Fi El Samaninat”, **Şuun Arabiya Dergisi**, S.62, Kahire, 1990, s.146.

MUAVVİZ, Celal Abdullah; “Türkiye ve El Arab 1999”, **Takrir Hal El Umme**, Beyrut 1999, s.9..

MUAVVİZ, Celal Abdullah; **El Tasavur El Turki Li Emn El Halic Bada El Harb Fi Mısır ve Emn El Halic Bada El Harb**, 1.baskı, Siyasi Araştırma ve İncelemeleri Merkezi, Kahire Ün.,Kahire 1994, s.220

MUAVVİZ, Celal Abdullah; **Sinaat El Karar Fi Türkiye ve El İlatat El Arabiye El Turkiye**, Beyrut 1988, s.151

MUAVVİZ, Celal Abdullah; “Türkiye ve El Emn El Arabî: El Siyase El Maiye ve El Akaliyat”, **El Mustakbal El Arabî Dergisi**, S.160, Haziran 1992, s.106.

MUAVVİZ, Celal Abdullah; “El Arab ve Duvel El Civar”, (Komisyon) **Hal El Umme El Arabiye ve Vekai El Muatamar El Kavmi El Arabi El Sabi**, 1.baskı, Merkez Dirasat El Vihde El Arabiye, Beyrut 1957, s.76.

MUAVVİZ, Celal Abdullah; “El Cedid Fi El İlatat El Arabiye El Turiye”, **El Buhus ve El Dirasat El Arabiye Dergisi**, Arap Araştırma ve İncelemeleri Enstitüsü, Kahire S.36, Temmuz 1998, s.110.

MUAVVİZ, Celal Abdullah; “Yeniden Türkiye-Arap İlişkileri”, **Arap İnceleme ve Araştırma Dergisi**, S.36, Temmuz (Kahire) 1998, s.109-114.

MUAVVİZ, Celal Abdullah; "Savaş sonrası, Türklerin Halicin güvenliğine ilişkin tasavvurları." **Mısır'da Savaştan Sonraki Körfezin Güvenliği, Araştırmacıların dergisi**, Kahire Üniversitesi, Siyasi İnceleme Ve Araştırmalar Merkezi, 1994, s.220.

MUHAMMET, Mustafa Kemal; **Türkiye El Kudre ve El Teveccüh ve El Devr**, Stratejik Araştırmalar, El Ehram Siyasal ve Stratejik Araştırmaları Merkezi, Y. 6. Kahire 1996.

MUHAMMET, Suat Rauf Şubbar; **Nuri Sait ve Devrehu Fi El Siyase El İrakiye (1932–1945)**, Bağdat 1988.

MUHAMMET, Dahham; **El Mesele El Kurdiye Fi El İlatat El İrakiye El Türkiye, Fi El İlatat El Arabiye El Türkiye Fi Muvacehet El Karn El Hadi ve El İşrin**, Musul Ün., Yay., Irak –Musul 2000.

MURAT, Halil Ali; "El Muşkile El Kurdiye Fi Türkiye ve Tesiraha Fi El İlatat Ma Irak ve Suriye ve İran", (Yayınlanmamış tez), El Bekir Ün., Ulusal Sivil Savunması Fakültesi, Bağdat 1997.

MUSTAFA, Raat Abdulcelil; **Eltetavurat Elsiyasiye Fi Türkiye ve Kıyam Elcumhuriye Elhamisa**, Afrika ve Asya Araştırmaları Enstitüsü.no12. Yay.Bağdat.1984.s.5. Türkiye Araştırmaları Dizisi

MUSTAFA, Avni Abdurrahman; **El İlatat Elirakiye-Eltürkiye 1932–1985**, (Yüksek Lisans tezi), El Mahat El Ali Lil dirasat El Kavmiye, 1981.

MUSTAFA, Ahmet Abdurrahim; "El Ekrad ve El Vihde El Vataniye Fi El Irak", **El Siyase El Duveliyeye Dergisi**, Kahire, S.23, 1971, s.28.

National Foreign Assessment center, The Kurdish Problem in Perspective Secret, PA70, 10530D, Ağustos 1979, s.20.

NUREDDİN, Muhammed; "Kerkük: (Bağdat, Türkiye).. Ankara Yargı Darbesi ile Yıkıldığı Zaman", **Doğu Katar Gazetesi**, 14.Nisan.2003.

NUREDDİN, Muhammed; "Türkiye ve Avrupa Birliği .. İslamcılar ve Askerler Arasında Gözlenen Karşılaşma," **Doğu Katar Gazetesi**, 5.Ağustos, 2003.

NUYEYYİR, Abdulsalam Ali; "Ebat El Mavkif El Turki Ticah Azmat El Halic", **Mustakbal El Alem El İslami Dergisi**, S.3, Y.1, Malta 1991, s.149.

OLSIN, Raobert; Türkiye- İran ilişkilerinde Kürt Sorunu, Tercüme ve Sunuş: Muhammed İhsan, Erbil, 2001.

RECCANİ, Fayir; “El Mesele El Kurdiye Fi El İrak ve Turkiye” , **Stratejik Araştırmalar**”, El Ehram Stratejik ve Siyasi Araştırmaları Merkezi Yay., Kahire 1999, s.4.

ROBİNSON, Richard D.; **The First Turkish Republic, (Cambridge, Massachusetta 1963).**

ROBENS, Felep; **Türkiye ve El Şark El Avsat** (Çev. Mikail Necim Nuri), Limaosi 1993, s.42.

SAATÇİ, Suphi; **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, İstanbul, Ötüken Neşriyat. 2003.

SADULLAH, Salah; **El Mesele Kurdiye Fi Turkiye: Merhele Cedide**, Bağdat 1991.

SALAH, Salim; “El Muşkile El Kurdiye ve İnिकासatuha Ma Duval El Mantaka”, s.196.

SALİNJAR, Biyar, LORAN Arek; **Harbül Halic El Melef El Sirri**, 1.baskı, Paris 1991, s.251–254.

SELİM, Nebil Muhammed; Türkiye – Amerika ilişkilerinin, çağdaş uluslar arası ilişkilerin değişmesi doğrultusunda gelişmesi, (Doktora tezi), Bağdat Ün. Irak.1997

SERİYDİN, Ayda Elm Ali; **Duvel El Musallas Beyne Fekey El Kamaşma El İsrailiye El Turkiye**, 1.baskı, Dar ül Kitab El Arabi Yay., Beyrut 1997, s.146-147.

SOYSAL, İsmail; ”Türk-Arap İlişkileri (1918–1997),” **Çağdaş Türk Diplomasisi 200 Yıllık Süreç**, Türk Tarih Kurumu Basımevi.1999, s.516.

SOYSAL, İsmail; **Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları 1920–1945**, C.1, Ankara.2000, s.582–588.

SOYSAL, İsmail; **1937 Saad Abad Pact**, Studies On Turkish- Arab Relations, İstanbul 1988.

SÜLEYMAN, Kahtan Ahmet; **Siyaset El İrak El Hariciye 14 Temmuz 1958- 8 Şubat 1963**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), Bağdat Ün., Siyaset ve Hukuk Fakültesi, 1986.

- ŞAHATA, Muhammet Mustafa; El Hareke El Kurdiye Fi El İrak ve Türkiye,** ŞERİF, İbrahim; **El Şerk El Evsat,** Dar ül Cumhuriye, Bağdat 1965.
- ŞEHHAZE, Muhammed Mustafa; "İrak'taki Kürt Hareketi ve Türkiye," **Uluslar arası Siyasi Dergi,** S.107, Ocak (Kahire), 1992, s. 233.
- ŞÜKRÜ, Muhammet Aziz; "El Teketulat ve El Ahlaf El Duveliye Fi Asr El Vifak", **El Siyase El Duveliye Dergisi,** S.38, Aralık 1974, s.84.
- TEVFİK, Suphi Nazım; **Türkiye ve El Muhalafat El Siyasiye, Misak Saad Abad, Muahadat El Sadaka El Soveytiye Fi Vesaik El Mumasiliyat El İrakiye Fi İstanbul ve Ankara 1930–1953,** Bağdat 2002, s.39–66.
- TİKOS, Hilin Kadirda; **Nihayet El İmbaratoriye El Soveytiye,** (Çev. İbrahim El İris), Dar ül Kurtuba Yay., Kıbrıs 1991, s.84.
- Tim Niblock, **Iraq: The Contemporary State Croom Helm,** London, N.D, s.47.
- TURKÎ, Ahemt El Seyit; El Kadiye El Türkiye Fi El İrak, **Elsiyase Elduveliye Dergisi,** Kahire 1999, S.135, s.117.
- ZABIT, Şakir Sabır; **Elilakat Elduveliye ve Muahadat Eldudud Beyne Elirak ve İran,** Bağdat 1966.
- ZABIT, Şakir Sabır; **Tarih Elsadaka Beyne Elirak ve Türkiye,** Bağdat 1955.
- VALİ, Ferene A.; **Bridge Across The Foreign Bosphorus, The Policy Of. Turkey,** Londra 1971.
- YAYHA, Ali Abdulfettah; **Hizib El Ummal El Kurdistani Fi Türkiye, Menşe ve Tatavurahu,** Musul.1994.s120.
- YOLCU, Ekrem "Amerikan İşgali ve Kirli Pazarlık," <http://www.enfal.de/guncel.htm>.
- YUNUS, Reva Zeki; **El Hisar El İktisadi Ala El İrak ve Eserhu Ala Netaic Baramic El İstikrar ve El Tekeyyuf El Heykeli Fi Türkiye 1980–1996,** Ekonomik Araştırmalar, Beytül Hikme Yay. S.1, Bağdat 2001, s.35.
- YÜCEER, Nasır; "Tarihi Perspektif İçinde Musul Sorunu" **Silali Kuvvetler Dergisi,** Yıl:122,s.375(Ocak 2003).

Elektronik Kaynaklar

www.geocities.com/e_sohel/tareekh/tareekh24.html

www.cumhuriyet.com.tr/eng.newes/archive

www.zaman.com.tr/archive

www.milliyet.com.tr/archive

www.ajazera.net/economics

www.akparti.org.tr

www.hurriyet.com.tr

www.milliyet.com.tr

www.yenimesaj.com.tr

www.aksam.com.tr

Rapor ve Belgeler

Ankara'daki Irak Büyükelçiliği Raporları, 4 Şubat 1986

Ankara'daki Amerika Büyük Elçiliği'nden Vaşinton'da bulunan Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na sunulan rapor (13.06.1978). Amerikan'ın İslam ülkelerinin içişlerine karışması, s.74–79.

Ankara'daki Amerika Büyük Elçiliği'nden Vaşinton'da bulunan Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na sunulan rapor (28.08.1978). Amerikan'ın İslam ülkelerinin içişlerine karışması, s.89.

Ankara'daki Amerika Büyük Elçiliği'nden Vaşinton'da bulunan Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na sunulan rapor (31.08.1978). Amerikan'ın İslam ülkelerinin içişlerine karışması, s.92.

IMF, Direction of Trade Statistics, Year Book, Washing to 1982, s.210, 1990, s.391.

UN, International Trade Statistics, Year Book, 1995

SIS, Statistics, Year Book of Turkey, 1993.

DTM, "Irak ile Ticaret İmkânları", Hazırlayan Bağdat Ticaret Mutasarrıflığı, Mart 2000, s.6.

Sosyalist Arap Baas Partisi'nin 9. Merkezî Kurultayı Raporu, Bağdat 1983.

Britanya Belge Koruma Dairesi, Dosya no. 41335/925.

Azva Ala Siyaset Turkiye Elhariciye fi Zav Eltetavurat Elahire, Neşret El Melef, Beyrut, 4. Cilt, S.3, 7 Eylül 1988.

Belge ve Dokümantasyon Dairesi, Krallık Dokümanları Birimi, Dosya No: 5/6/7. Türkiye- Ankara'daki Irak Temsilciliği'nden Irak Dışişleri Bakanlığı'na 10 Mayıs 1929'da 49 nolu yazı.

Dirasat An Turkiye, Afrika ve Asya Araştırmaları Enstitüsü, Belge ve Dokümantasyon birimi, 4.Cilt, El Mustansiriye Üniversitesi, Bağdat s.694.

Irak Cumhuriyeti- Devrim Konseyi Başkanlığı- **Hıyarat El Siyase El Hariciye El Turkiye**, Tercüme, Araştırma ve Bilgi Merkezi, Bağdat, s.59.

Irak Haber Ajansı, Türkçe Bülteni, Ağustos 1980.

Vesaik El bilat El meleki, Darül Kutub ve Elvesaik, Dosya Numarası 6,7,8. Ankara'daki Irak Yetkililiğinden Irak Dışişleri Bakanlığına yazı. Numara 49, Tarih 10 Mayıs 1929.

Yıllık Strateji Kitabı C.1, Milli Bilgiler Merkezi Suriye, 1999, s.537–538.

EL ŞEYHLİ, Abdulkerim, Türkiye ziyaret ile ilgili Türkiye ve Irak tarafından yapılan resmi bir açıklama, Arap Belgeleri, 1969, s.185.

Stratejik Arap Raporu, Kahire 1996, s.159.

Gazeteler

(Irak) Zaman Gazetesi, sayı: 1298, 29/08/2002.

Cumhuriyet Gazetesi, Bağdat, 30 Mart 1983.

El İsbu' El Arabi Dergisi, S. 115, Beyrut 26 Ekim 1981, s.34.

ÖZET

Readh. M. Ali “Körfez Savaşı’ndan Sonra Türkiye Irak İlişkileri” Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009.

İkinci Körfez Krizi, Kuzey Irak’ta hakim olan siyasal ve güvenlik boşluğu ile krizin ortaya çıkardığı yeni sorunlarla ilişkisi dolayısı ile Türkiye’nin siyasetini tekrar gözden geçirmeye mecbur etmiştir. Bu durum Ankara için gerçek bir kriz oluşturmuştur. Türkiye’nin hedefleri ve amaçlarına aykırı yeni bir oluşum gelişmiştir. Bu da Ankara’yı çok yönlü bir siyaset izlemeye yönlendirmiştir. Üstelik Türkiye Irak’ta ABD’nin güvenine mazhar olabilecek bir siyaset takip etmiştir. Türk hükümetinin, PKK’ya karşı yürüttüğü askeri operasyonlarında Kuzey Irak’ta beliren güvenlik boşluğu PKK tarafından istismar edilmiştir. PKK’ya karşı daha etkili olunabilmesi için Türkiye’nin menfaatleri, Kürt partilerine gerekli yardımı sunmayı gerektirmiştir. Ayrıca Kürtlerin, Kuzey Irak’a himayelerini celbetmek için batı anlaşmaları konusunda kendilerine yardım etme ihtiyacını duymuştur. Bu iki sorun arasında Türkiye, kuzey Irak’a bakışı ve Musul Kerkük konusundaki iddialarını, petrol konusundaki hakları ve Türkmenlerin hamisi rolü ile ortaya çıkma hususlarını yeniden tekrarlamaktan çekinmemektedir.

Irak’a karşı ABD istismar projesi Türkiye için yeni bir krizdir. Türkiye stratejik ortağı ile kendisini Irak’la bağlayan tarihi dostluk ve komşuluk ilişkisi bahsinde, bu iki cazibe merkezi arasında tereddütte kalmıştır. Bu sebeplerden dolayı kendisi için açık ve sabit bir pozisyona yönelmiştir. Bu pozisyonunda da Irak’ın toprak bütünlüğünü koruma hedefini gerçekleştirmeye çalışmıştır. Nitekim Türkiye, Irak krizini atlatmak için, ABD’nin Irak savaşını engelleyecek birçok yola yönelmiştir. Bu konuya Türkiye’yi yönlendiren güney sınırında bir Kürt Devletinin kurulması endişesi olmuştur.

Irak krizini aşma hedefi ve bu konudaki çalışmaların başarısızlıkla sonuçlanması neticesinde ve ABD yönetiminin evvelce Irak işgali ısrarının aşılması ve birçok zincirleme görüşme ve incelemeler, Irak işgali

operasyonunun çeşitli ihtimallerini inceleme hedefini açıklama çalışmalarından sonra, Türkiye; ABD'nin Irak'a karşı, kendi sınırları boyunca Kuzey Irak'ta cephe açmaya ilişkin taleplerini reddetmiştir.

Gerçekte Irak'ı işgal hareketinde Türkiye'nin pozisyonunu şekillendiren esas neden Türk milletinin Amerika'nın Ortadoğuda bütünü ve ayrıntıları ile takip ettiği siyaseti reddetmesi, Türklerin, Irak halkı ile yakınlık ve komşuluk ilişkilerini yerleştirme arzu ve inancıdır. Nitekim bu pozisyon Türkiye'yi ABD'ye bağlayan stratejik ilişkilerin ne kadar dağılmaya mahkum olduğunu ispatlamış bulunmaktadır. Üstelik ve bunlardan daha fazla olarak Türkiye'nin pozisyonu, Irak işgali bahsinde Amerikan askeri operasyonunun seyrini etkilemiş ve ABD yönetiminin bu durumu aşmak için başka girişimleri aramasına sevk etmiştir.

Anahtar kelimeler: Irak, Irak Türkiye ilişkileri, Irak Türkmenleri

ABSTRACT

Readh. M. Ali "Turkish Iraqi relations after the Gulf War" Postgraduate Thesis, Ankara 2009.

Second Gulf Crisis made Turkey review her policy due to the political and security gap that was dominating in North Iraq and new challenges brought up by the crisis involving Turkey. It has created a real crisis for Ankara. A new composition has arisen against Turkey's aims and goals and that oriented Ankara to follow a multidimensional policy. Moreover, Turkey has followed a policy in Iraq to have America's complete confidence. Confidence gap raised in North Iraq during military operations carried out by Turkish government against PKK has been exploited by PKK. In order to be more effective against PKK, Turkey's benefits have necessitated presenting the needed help to Kurdish Parties. (Furthermore, for inviting North Iraq to safeguard the Kurds, Turkey needed to help them in treaties with the west.) Between these two challenges, Turkey does not avoid repeating her view of North Iraq and claims on Musul-Kerkük, her rights about Petroleum and appearing with the role of protector of Turcoman.

USA exploiting project against Iraq is a new crisis for Turkey. As for the issue of Turkey's relations with her strategic partner and her historical friend and neighbour Iraq which she is in close relations with, Turkey has been in a state of hesitation between two magnets. Therefore, she headed for an open and stable position for her own interest. Even in this position, she has tried to realize her aim of protecting the territorial integrity of Iraq. As a result, Turkey has tried several paths to prevent USA's war against Iraq in order to recover Iraq crisis. What put Turkey into this direction is her worry for a Kurdish State to be established on her south border.

Having failed in reaching the goals to overcome Iraq Crisis through several efforts and after dealing with USA management's insistence in invasion of Iraq and lots of chain discussions and negotiations, declaring the goal of examining a number of possibilities of the operation of Iraq's invasion, Turkey has refused USA's demand to open a front all along her borders.

In fact, what forms Turkey's position in invasion of Iraq is Turkish Nation's refusal of USA's whole and detailed policy for the Middle East and Turk's wish and belief of settling friendship and neighbourhood relations with Iraqi public. As a result, this position has proved how Turkey's strategic relations with USA doomed to disintegrate. Moreover, Turkey's position has affected the course of events related to USA military operation to invade Iraq and made USA management look for other initiatives to overcome this situation.

Keywords: Iraq, Turkish Iraqi Relations, Turkmens in Iraq,